

אור מְמִזָּרַח נשים פורצות דרך מארצות האסלאם

משרד החינוך
המנהל הפדגוגי
היחידה לשוויון בין המינים

השתתפו בהפקת החוברת:

יוזמה, ניהול וייעוץ:

אושרה לרר שייב, הממונה על היחידה לשוויון בין המינים

צוות כתיבה:

חי אלטרז
בר גיסין
סמדר גלעד
רותי זוסמן
נורית מאיר
ד"ר אורנה מרקוס בן צבי
מיה משעול
צילה פתאל
אתי רותם
ענבל רז

ריכוז, הפקה ועריכה:

רותי זוסמן

ייעוץ לשון:

סמדר גלעד

תודות:

לכל בעלי הזכויות שבאדיבותם אפשרו לנו להשתמש ביצירות:

לאברהם כץ-עוז, בנה של ציונה תג'ר ובעל הזכויות על יצירותיה: "ערבי בבית קפה", "ערבים עם נרגילות" (מחוזה לצייר לובין), "האישה בלבן", "נערה בכחול", "נערה בירוק"

לגב' אסתר שקלים על יצירתה "שרקיייה"

לגב' אביבית לוי על יצירתה "משנה ראשונה"

לגב' שולה קשת על יצירותיה "דיוקן עצמי", "חולת אהבה", "רעולה", "בין פנות צלפחד דברת", "זולייכה ויפה", "כי אל אשר תלכי אלך"

לאברהם כץ-עוז, לשולה קשת ולקלרה יונה שניאותו להתראיין ולסייע במחקר ובאיסוף חומרים

לגב' צופית צחי על תיעוד קורות החיים של הרבנית ברכה קאפח [והשימוש באתר](#)

לד"ר מירב אלוש-לברון על השתתפות בכתיבת היחידה על חנה אזולאי-הספרי ועריכתה

הקדמה

עם קום המדינה פתחה מדינת ישראל את שעריה ליהודי התפוצות, אשר הגיעו מכל קצות תבל. המפגש בין העולים החדשים לוותיקים הטביע את חותמו על החברה הישראלית מראשיתו ועד ימינו. בשנות החמישים הונהגה מדיניות "כור ההיתוך", שדגלה במיזוג כל התרבויות שמהן באו היהודים ושאפה לגבש אותן לתוך החברה החדשה, ישראלית במקום זו הגלותית.

לפי מדיניות זו, ביקשה המדינה לשלב את העולים, שהגיעו מארצות שונות ומתרבויות שונות, בתרבות אחידה אחת, וכך ליצור זהות ישראלית משותפת. התרבות הישראלית, שביקשה המדינה לפתח ולהטמיע בקרב העולים, התבססה בעיקר על התרבות שהתפתחה ביישוב בארץ ישראל ועל התרבות האירופית שהביאו אתם העולים בעליות הראשונות.

בחלוף הזמן, עוררה מדיניות כור ההיתוך ביקורת. מתנגדיה מדגישים בעיקר את ההתעלמות מן התרבויות של העולים ואת הדרתן, ובייחוד את התרבויות של העולים מארצות האסלאם. לעומתם, התומכים במדיניות כור ההיתוך ראו בה כורח המציאות בשנים של בניית האומה. לשיטתם, מדינת ישראל, שקלטה בשנותיה הראשונות רבבות עולים, נאלצה לנקוט מדיניות של כור היתוך כדי לבנות חברה אחת בעלת ערכים משותפים, ובאמצעותה לחזק את חוסנה הלאומי של המדינה.

בשנות ה-70 חל שינוי במודעות הציבורית למחיר ששילמו העולים בטשטוש הזהות התרבותית שלהם ובניסיונות למחיקתה. בעקבות זאת השתנתה הגישה במדינה. שיטת "כור ההיתוך" החלה לפנות מקום למסורות השונות ולמנהגים של העדות השונות שהגיעו לארץ, והחלו ניצנים של הכרה בתרבותם.

עם דעיכתה של מדיניות "כור ההיתוך" ועלייתה של התפיסה הרב-תרבותית, התפתח בחברה הישראלית ויכוח על תוכנם של הזהות, של הזיכרון ושל השכחה בתרבות הישראלית ובאתוס הישראלי. הוויכוח נסב סביב הסוגיה כיצד אפשר באותה עת לבנות את החברה הישראלית כחברה ציונית המתאפיינת בתרבות עברית מקורית המהווה חלק בלתי נפרד מהתחייה הלאומית, לבין השאיפה לשמר את ההיסטוריה ואת התרבות של הקהילות היהודיות השונות, ובהן ארצות המזרח, כחלק מהאתוס הישראלי המודרני.

על מערכת החינוך היה להתמודד עם אתגר זה כפי שביטא בדבריו אברהם שטאל¹: "בחברתנו רבת הגוונים ורבת המתחים, חשוב שכל תלמיד ידע דברים על עצמו, על הוריו ורקעם, וכן על חבריו, הוריהם ורקעם. חשוב, שהחל מהגיל הצעיר ביותר ימצא כל תלמיד בגן ובבית הספר המשכיות מסוימת לתרבות בית הוריו ומפגש עם תרבותם של אחרים... אם נתמיד בפעולה זאת גם בשנים הבאות, יש לשער שהרגישות לנושא העדתי תלך ותפתח. תכנית הלימודים וחומרי הלימוד יסקפו יותר ויותר את מורשת התרבות הכללית של כל שבטי ישראל, ואילו האוכלוסייה, ההולכת ומתרחקת מארצות מוצאה ומתמזגת בהדרגה לעם אחד, לא תחוש עוד בזיקה מיוחדת לתרבות עדתית זו או אחרת, אלא תראה בכל דבר יהודי וישראלי חלק ממורשתה ומנחלתה התרבותית. זוהי מטרתנו לטווח הרחוק".

השנה הכריז שר החינוך, נפתלי בנט, על העצמת מורשת קהילות המזרח וספרד כיעד מרכזי של מערכת החינוך, והבהיר כי **"עושר תרבות המזרח הנו מתנה שמערכת החינוך לא השכילה ליהנות מתפארתו עד היום, וככל הנראה אנחנו עדיין עוד לא יודעים מה אנחנו לא יודעים על התרבות הנפלאה הזאת"**².

בהתאם לזאת, בפברואר 2016 החליט שר החינוך למנות את ועדת ארז ביטון, שתבחן את החסר בתכני הלימוד ואת מקומה של תרבות היהודים יוצאי ארצות האסלאם בתכנית הלימודים, ותגיש המלצות למשרד. במסגרת יישום ההמלצות של הוועדה פתחה היחידה למגדר ולשוויון בין המינים במשרד החינוך, תכנית לבתי הספר "אור ממזרח – נשים פורצות דרך מארצות האסלאם".

¹ אברהם שטאל, שילוב מורשת יהדות המזרח בתוכניות הלימוד ובספרי הלימוד, ירושלים, משרד החינוך, 1983, עמ' 13

² ירון סקופ, השר בנט מקים ועדה להעצמת הזהות המזרחית במערכת החינוך, **"הארץ"**, 04.02.2016

התכנית רואה בהתפתחויות החברתיות לאורך השנים, לצד התפיסות המובילות כיום במאה ה-21 אתגר משמעותי לחינוך שוויוני. כמו כן, התכנית חושפת עושר תרבותי רחב ומגוון באמצעות נשים פורצות דרך, אשר מציעות תפיסות ואורחות חיים שוויוניים מן ההיבט המגדרי. הפעילויות המוצעות בתכנית מעודדות חשיבה ביקורתית שאיננה ממוקמת בסוגיות של שוליים ומרכז, חלש וחזק, מנוצל ומנצל, מדוכא ומדכא, אלא מזמינה את התלמידים לדיון ביקורתי חיובי על תרבות קהילות ישראל בארצות האסלאם, מזווית ראייה של מגדר ושל שוויון מגדרי וערעור על סטריאוטיפים עדתיים ומגדריים.

מדריך למורה..... עמ' 5 - 20

מבוא.....	עמ' 5
שיקולי הדעת בפיתוח התכנית.....	עמ' 7
מבנה יחידות הלימוד.....	עמ' 13
דברי סיכום למורה.....	עמ' 21

יחידות לימוד..... עמ' 22 - 163

דונה גרציה נשיא.....	עמ' 23
אסנת ברזאני ("אסנת התנאית").....	עמ' 30
פריחא בת יוסף.....	עמ' 36
פריחה (פלורה) ששון.....	עמ' 39
אסתר אזהרי – מויאל.....	עמ' 44
חנה קלתי.....	עמ' 48
ציונה תג'ר.....	עמ' 54
רחל צברי.....	עמ' 59
שרה לוי – תנאי.....	עמ' 63
ברכה צפירה.....	עמ' 69
שושנה שבבו.....	עמ' 74
סוזן דניאל – נטף.....	עמ' 79
גיקלין כהנוב.....	עמ' 85
ברכה קאפח.....	עמ' 93
גאולה כהן.....	עמ' 98
נעמי חובארה.....	עמ' 103
ברכה סרי.....	עמ' 106
אמירה הס.....	עמ' 111
עדינה בר – שלום.....	עמ' 118
ויקי שירן.....	עמ' 123
מירי בן שמחון.....	עמ' 129
חביבה פדיה.....	עמ' 133
חנה אזולאי – הספרי.....	עמ' 138
אווה אילוז.....	עמ' 144
רונית אלקבץ.....	עמ' 148
שולה קשת.....	עמ' 155
קלרה יונה.....	עמ' 162
עדי קיסר.....	עמ' 167

מדריך למורה

מבוא

התכנית "אור ממזרח – נשים פורצות דרך מארצות האסלאם" מבקשת להעלות לסדר היום החינוכי נשים על הרצף ההיסטורי, לדון בהיבטים מגדריים בקהילות היהודיות בארצות האסלאם ולנפץ את הסטריאוטיפים המגדריים והעדתיים.

התכנית חושפת עושר תרבותי רחב ומגוון באמצעות נשים פורצות דרך, המהוות סמל ומופת להנהגה תרבותית, שאיננה מתבטלת בפני תרבויות אחרות, ומציגה תפיסות ואורחות חיים שוויוניים מן ההיבט המגדרי.

כסוכני חברות עלינו להעלות לדיון סטריאוטיפים מגדריים ועדתיים ולהימנע מהבניית זהויות מגדריות מסורתיות המקבעות חוסר שוויון בחינוך ובחברה. תהליך זה מורכב ורגיש, לכן התכנית מושתתת על דרכי הוראה פמיניסטיות – דיאלוג ושיתוף – המסתמכות על הידע שמביאים אתם המשתתפים והמשתתפות ויוצרות ידע חדש.

בשלב זה התכנית כוללת מדריך למורה, ו-28 יחידות לימוד. כל יחידה מתייחסת לאישה פורצת דרך אחרת, והיא מיועדת לתלמידי כיתות ה' - יב. רמת התכנים והמשימות בתכנית, כפי שהיא לפניכם, מכוונת לתלמידים בחטיבת הביניים. מובן שהמורים והמורות יוכלו להתאים אותם הן לתלמידי כיתות ה' - ו והן לתלמידי כיתות י' - יב.

הנכם מוזמנים לשלוח אלינו הצעות לנשים נוספות פורצות דרך הראויות לדעתכם להיות חלק מתכנית זו ומהוות נדבך חשוב על הרצף ההיסטורי.

בתי הספר יכולים לעסוק בכל הנשים שבתכנית או לבחור להתמקד בחלק מהן, לפי שיקול דעתם.

מומלץ ללמוד כל אחת מהיחידות במשך שני שיעורים רצופים ובמסגרות שונות ומגוונות:

בבתי הספר היסודיים:

- ♣ כתכנית לימודים ייחודית במסגרת הגמישות הפדגוגית
- ♣ כתכנית לימודים רשותית (לרשויות שיבחרו בתכנית)
- ♣ בשילוב שיעורי "שווה דיבור" (בחירה בשתיים-שלוש נשים בבתי הספר שבהם פועלת התכנית)
- ♣ בטקסי ראש חודש ('חגן של נשים')
- ♣ לקראת טקס בנות מצווה
- ♣ לקראת כתיבת "הדרשה שלי" לחגיגת בת המצווה
- ♣ לקראת יום הילדה הבין-לאומי ולקראת יום האישה הבין-לאומי
- ♣ לקראת מסיבת סיום כיתה ו' כיוזמה ייחודית להצגת "נשות מופת" בקהילה
- ♣ בחיבור ל"על סדר היום" בשיתוף מנהל חברה ונוער
- ♣ בחיבור לתכנית מפתח הל"ב, תוך התייחסות לערכים שמייצגת כל אחת מהנשים
- ♣ בשיעורי חברה וכישורי חיים (העצמה)
- ♣ במסגרת בתי מדרש קהילתיים או ימי שיא שבהם למידה משותפת הורים-תלמידים-מורים
- ♣ בהוראה בין-תחומית:

- חיבור להיסטוריה – בהקשר של העליות לארץ ישראל
- חיבור לתרבות ישראל – בהקשר של נשים למדניות ביהדות
- חיבור לספרות – בהקשר של נשים יוצרות (אמירה הס, עדי קיסר ואחרות)
- חיבור לאמנות – חזותית ומוזיקלית בהקשר של נשים יוצרות (ציונה תג'ר, שולה קשת, שרה לוי – תנאי, ברכה צפירה)

- חיבור לשיעורי שפה – במסגרת "דיבור בציבור" וטיפול כישורי הרטוריקה של התלמידים

בחיטבות הביניים:

- ♣ כתכנית לימודים ייחודית במסגרת הגמישות הפדגוגית
- ♣ כתכנית לימודים רשותית (לרשויות שיבחרו בתכנית)
- ♣ בשילוב שיעורי "שווה דיבור" (בחירה בשתיים-שלוש נשים בבתי הספר שבהם פועלת התכנית)
- ♣ לקראת טקס בני מצווה
- ♣ לקראת "ערב שורשים" וכתובת עבודת שורשים
- ♣ לקראת יום הילדה הבין-לאומי ולקראת יום האישה הבין-לאומי
- ♣ בשיעורי חברה וכישורי חיים (העצמה)
- ♣ במסגרת בתי מדרש קהילתיים או ימי שיא שבהם למידה משותפת הורים-תלמידים-מורים
- ♣ בהוראה בין-תחומית:
- חיבור להיסטוריה – בהקשר של העליות לארץ ישראל
- חיבור לתרבות ישראל – בהקשר של נשים למדניות ביהדות
- חיבור לספרות – בהקשר של נשים יוצרות (אמירה הס, עדי קיסר ואחרות)
- חיבור לתנ"ך – בהקשר של סוגיות מגדריות בתנ"ך (בריאת האדם, מנהיגות מקראיות – מרים, דבורה, אסתר וכו')
- חיבור לשיעורי עברית - במסגרת "דיבור בציבור" וטיפול כישורי הרטוריקה של התלמידים, או במסגרת כתיבת חיבורים

בחיטבות העליונות:

- ♣ כתכנית לימודים ייחודית במסגרת הגמישות הפדגוגית
- ♣ כתכנית לימודים רשותית (לרשויות שיבחרו בתכנית)
- ♣ לקראת יום הילדה הבין-לאומי ולקראת יום האישה הבין-לאומי
- ♣ לקראת מסיבת סיום כיתה יב כיוזמה ייחודית להצגת "נשות מופת" בקהילה
- ♣ בשיעורי חברה
- ♣ במסגרת בתי מדרש קהילתיים שבהם למידה משותפת הורים-תלמידים-מורים
- ♣ במסגרת ההכנה לפרויקט "מחויבות אישית"
- ♣ אופציה לבחירת התלמידים במסגרת עבודות חקר

בסוף תהליך הלמידה מומלץ לקיים יום שיא קהילתי, שבו יוצגו תוצרי הלמידה, ויתקיימו קבוצות למידה של הורים, מורים ותלמידים. בקבוצות יילמדו מספר דמויות נבחרות, ואת הלמידה ינחו תלמידות/ים.

שיקולי הדעת בפיתוח התכנית

התכנית "אור ממזרח" נבנתה תוך בחינה מתמדת של שני היבטים מרכזיים ויחסי הגומלין ביניהם:

א. היבט תוכני

ב. היבט פדגוגי

ההיבט התוכני

ההיבט התוכני מתייחס לתרבויות היהודיות בארצות האסלאם (שאינן מקשה אחת, למרות המכנה המשותף הגדול ביניהן), ובתוך תרבויות אלה - למקומן של נשים ייחודיות, מנהיגות, נשות ספר, יוצרות ומתוות דרך. כמו כן התמודדותן הייחודית עם סוגיות של מגדר בתוך ההקשר הרחב של היהדות והישראליות³ מצד אחד, והתרבות המוסלמית מצד שני.

המטרות בתחום התוכן

1. חשיפת דמויות מופת נשיות מקהילות ישראל בארצות האסלאם בארץ ובעולם והצבת

מודלים מגוונים להזדהות ולחיקוי

2. דיון ועיון ביקורתי במודל הסטריאוטיפי הקיים בחברה לגבי מקומה של האישה היהודייה

בתרבות יהודי ארצות האסלאם

3. גיבוש תפיסות מגדריות שוויוניות

בשלב זה של התכנית נבחרו 28 נשים (כ"ח) פורצות דרך מארצות אסלאם שונות ומתחומי עשייה מגוונים. בחירתן נעשתה לפי שלושה תבחינים מרכזיים:

א. הישגים יוצאי דופן בתחום העשייה שלהן

ב. בולטותן מבחינה מגדרית – בשל הישגיהן בעולם גברי ובשל תפיסת עולמן המגדרית

ג. הרקע העדתי שלהן שממנו אפשר ללמוד על תרבויות יהודיות בעולם המוסלמי ועל תפיסתן את החברה הישראלית מנקודת מבט "מזרחית"

ד. נשים פורצות דרך בתקופות שונות של ההסטוריה, על הרצף הבין דורי המעיד על השפעתן המתמדת של נשים בקהילותיהן.

הנשים פורצות הדרך שנבחרו ומהוות את תשתית התוכן:

1. **דונה גרציה נשיא** - (1510 – 1569) מנהיגה רבת עוצמה, ממגורשי ספרד ופורטוגל, הנעה בין העולם הנוצרי לעולם המוסלמי, תוך התמודדות נועזת עם משבר האינוס לנצרות והגירוש ועם משבר הזהות.

2. **אסנת בראזני** - (1590 בערך - 1670 בערך) "חכמה" במובן התלמודי של "תלמיד חכם". עמדה בראש ישיבה בכורדיסטן במאה ה-17. הייתה ידועה בכינוי "התנאית", בדומה לחכמי המשנה הקדומים.

3. **פריחא בת יוסף** - (המאה ה-18) נולדה במרוקו, ובעקבות פרעות ביהודים ברחא לתוניסיה. שם כנראה נספתה בפרעות נוספות. אישה משכילה ולמדנית. המשוררת היחידה בתקופה שלפני העת החדשה, שכתבה שירה עברית צחה.

4. **פריחא פלורה ששון** - (18 בנובמבר 1859–14 בינואר 1936), אשת עסקים יהודייה ממוצא בגדאדי. נודעה כפילנתרופית, רבנית, מלומדת ופעילה ציונית. בת למשפחת ששון ("הרוטשילדים של המזרח") שהתגוררה בהודו ותיווכה בין מזרח למערב באמצעות מסחר.

5. **אסתר אזהרי-מויאל** - (מרץ 1873 – 1948) יהודייה-לבנונית, סופרת, מתרגמת, עתונאית ופעילה למען זכויות נשים ברחבי הלבנט.

³ אחדות מן הנשים הנבחרות אמנם נולדו בארץ, אך בפועל הן מייצגות התמודדות פורצת דרך בזכות מוצאן המשפחתי וזהותן המזרחית שהתגבשו לכדי תודעה פוליטית.

⁴ בתוך הקטגוריה של ארצות האסלאם התייחסנו גם לצאצאיות מגורשי ספרד, משום שהן נעו בין העולם הנוצרי לעולם המוסלמי והושפעו הן מתרבות האסלאם והן מהתרבות הנוצרית.

6. **חנה קלתי** - (1893 - 1975) **מקהילת אנוסי משהד, פרס**, פעילה חברתית מקימת "בית האימהות" בת"א.
7. **ציונה תג'ר** - (17 באוגוסט 1900 – 16 ביוני 1988), ממוצא **בולגרי וצאצאית למגורשי ספרד**. ציירת ישראלית הנמנית עם גדולי אמנות הציור בארץ בתקופת היישוב ובימי קום המדינה.
8. **רחל צברי** – (27 ביולי 1909, תל אביב – 16 בפברואר 1995), **בת תימן** - אשת ציבור ישראלית, חברת הכנסת מטעם סיעת מפא"י (האישה הראשונה ממוצא מזרחי שנבחרה לכנסת), חברת ארגון ההגנה ומהמסתערבות הראשונות בארגון. בפועלה הציבורי עסקה בחינוך, דת ומדינה וקידום זכויות נשים.
9. **שרה לוי-תנאי** - (1910 – 2 באוקטובר 2005) **בת לעולים מתימן בעליית "אעלה בתמר"** (במקביל לעלייה הראשונה). כוריאוגרפית ומלחינה ישראלית, מייסדת ומנהלת להקת המחול "ענבל" ומחלוצות המחול בארץ. כלת פרס ישראל למחול לשנת 1973.
10. **ברכה צפירה** – (15 באפריל 1910 – 1 באפריל 1990) **בת לעולים מתימן בעליית "אעלה בתמר"**. זמרת פופולרית בארץ ישראל החל משנות ה-30, חלוצה בזמר העברי. שירתה היוותה אבן דרך ביצירת סגנון מוזיקלי ישראלי מקורי, בין השאר דרך שיתוף הפעולה שלה עם נחום נרדי.
11. **שושנה שבבו** – (זכרון יעקב, 1910 - חיפה, 1992) סופרת ארץ ישראלית, בת למשפחה **ספרדית** שמקורה בצפת. יצירתה של שבבו עוסקת בתמורות במעמדה של האישה בת המזרח. פרסמה שני רומנים - מריה ואהבה בצפת, וכן סיפורים קצרים ורשימות.
12. **סוזן דניאל-נטף** – (3 באפריל 1916 - 21 ביוני 2004) נולדה **בתוניס וגדלה בצרפת**. חוקרת היהדות ההלניסטית, פרופסור באוניברסיטת ליל שבצרפת ובאוניברסיטה העברית בירושלים. עסקה במחקר הלשוני על תרגום השבעים ופילון האלכסנדרוני.
13. **ג'קלין כהנוב** – (1917 – 24 באוקטובר 1979) סופרת, מבקרת ספרות ומסאית ישראלית **ילידת קהיר**. כתבה יצירות ספרותיות אשר זיכו אותה בפרסים, עסקה בביקורת ספרות, ובכתיבה מסאית בנושאים אישיים-אוטוביוגרפיים, חברתיים, תרבותיים ופוליטיים.
14. **ברכה קאפח** – (1922 - כ"ג בכסלו התשע"ד, 26 בנובמבר 2013) **ילידת תימן**. אשת חסד, יזמית, פעילה חברתית ואשת הרב יוסף קאפח. כלת פרס ישראל.
15. **גאולה כהן** – (נולדה ב-25 בדצמבר 1925) בת **לאב תימני ולאם ממוצא מרוקאי**, דור שביעי בירושלים. פוליטיקאית ישראלית, חברת הכנסת שהחלה את פעולתה מטעם הליכוד ונמנתה עם מייסדי תנועת התחיה. כלת פרס ישראל לשנת תשס"ג על תרומה מיוחדת לחברה ולמדינה.
16. **נעמי חובארה** – (נולדה ב-1930 **בנפת אלחיימה, תימן**) מחברת הספר מפאתי תימן: מסוק אלאת'ניין עד מושב נחם. הספר מגולל את סיפורה האישי של חובארה, קשיי הקליטה וההתערות בחברה הישראלית, על רקע סיפור הקמתו של מושב נחם שבפרוזדור ירושלים, ובכך מציע את הפרספקטיבה של סיפורן האישי של נשות יהדות תימן לעלייה ההמונית למדינת ישראל בשנות החמישים.
17. **ברכה סרי** - (13 ביולי 1940 - 25 באפריל 2013) משוררת ישראלית. כלת פרס ראש הממשלה לסופרים עבריים לשנת תש"ע. ברכה סרי נולדה **בצנעא שבתנימן** למשפחה דתית. עלתה לארץ בהיותה כבת עשר. בעלת תואר שני בלשון עברית ובלשנות שמית מהאוניברסיטה העברית בירושלים. בין השנים 1989-1997 חיתה בברקלי שבקליפורניה.
18. **אמירה הס** – (נולדה ב-1943) משוררת, ציירת ושחקנית ישראלית **בת לעולי עירק**.
19. **עדינה בר שלום** – (נולדה ב-1945) מייסדת המכללה החרדית ירושלים וכלת פרס ישראל על תרומה מיוחדת לחברה ולמדינה לשנת התשע"ד. **בת ליוצאי עירק**.
20. **ויקי שירן** - (1947 - 15 במרץ 2004) **נולדה במצרים**. קרימינולוגית וסוציולוגית ישראלית ופמיניסטית מזרחית.
21. **מירי בן שמחון** – (13 בינואר 1950 – 24 ביוני 1996) משוררת ישראלית, **בת לעולי מרוקו**.
22. **חביבה פדיה** – (נולדה ב-5 בדצמבר 1957) חוקרת יהדות ותרבות ומשוררת ישראלית. פרופסור מן המניין בחוג להיסטוריה של עם ישראל וראש מרכז אליישר לחקר יהדות ספרד והמזרח באוניברסיטת בן-גוריון. **בת לעולי עירק**.

23. **חנה אזולאי-הספרי** – (נולדה ב-29 ביוני 1960) שחקנית, תסריטאית, מחזאית ובמאית קולנוע ישראלית, זוכת פרס אופיר.
24. **אווה אילוז** – (נולדה ב-30 באפריל 1961) סוציולוגית ישראלית, נשיאת בצלאל היוצאת, פרופסור מן המניין במחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה שבאוניברסיטה העברית ומופקדת על הקתדרה לסוציולוגיה על שם רוז אייזק, שבראשה עמד לפניה פרופ' שמואל נח אייזנשטדט. **נולדה במרוקו, התחנכה בצרפת.**
25. **רונית אלקבץ** – (נולדה ב-27 בנובמבר 1964 – 19 באפריל 2016) שחקנית, במאית ותסריטאית ישראלית. זוכת שלושה פרסי אופיר - שיא הפרסים לשחקנית (יחד עם דאנה איבגי וענת וקסמן). **בת לעולים ממרוקו.**
26. **שולה קשת** – נכדתה של חנה קלתי, **מקהילת אנוסי משהד**, פמיניסטית, פעילה חברתית, יוצרת ומייסדת תנועת "אחותי".
27. **קלרה יונה** – אשת חינוך, פעילה חברתית, עם הפנים למזרח: מייסדת תיכון קדמה בירושלים. **בת לאם מעדן שבתימן ולאב מלוב.**
28. **עדי קיסר** - ילידת דצמבר 1980 - משוררת ישראלית, מייסדת חבורת "ערס פואטיקה". בשנת 2014 ראה אור ספר שירה הראשון "שחור על גבי שחור" בהוצאת גרילה תרבות ובעריכת אלמוג בהר. **בת להורים ממוצא תימני.**

הדמויות מאורגנות לפי רצף כרונולוגי של תאריכי ההולדת, אך אפשר לשנות את הסדר לפי עיקרון מארגן אחר, למשל תחום העשייה של הדמויות: אמניות ויוצרות, פעילות חברתיות, מלומדות ומשכילות וכו'.

מקורות המידע לציר התוכן

לשם הנגשת הידע ללומדות/ים העצמאיות/ים נבחרו טקסטים שניתן להגיע אליהם בקלות באמצעות מאגרי המידע הממוחשבים.

מקורות המידע רבים ומגוונים. בחלק מן המבואות (קורות חיים ויצירה) נעשה שימוש במידע מתוך ויקיפדיה, לאחר שִׁמְהִימָנוּת העובדות והנתונים במידע זה נבדקה עם מקורות מידע נוספים.

ההיבט הפדגוגי

ההיבט הפדגוגי בתכנית מתייחס לערכים החינוכיים הבאים לידי ביטוי באופן הגשת התכנים, בהפעלות ובדרכי הלמידה.

גישה דיאלוגית-שיתופית בחינוך ובהוראה מאפשרת ביטול היררכיות חברתיות (עדתיות ומגדריות) והורדת מחיצות תרבותיות בין תלמידים ותלמידות, תוך גילוי יופיו והדרו של הגיוון. גילוי זה יוצר כבוד והערכה לאחר, ומטפח סובלנות, הקשבה ורגישות בין כל חברי וחברות קהילת הלמידה. לפיכך, נקודת המוצא של התכנית "אור ממזרח" היא למידה דיאלוגית-שיתופית, שלפיה אין היררכיה בין לומד/ת למלמד/ת, בין מורה ותלמידות/ים. כולם נושאים באחריות ללמוד וללמד. כל אחד ואחת מהשותפים תורמת/ת לקבוצה בדרכו/ה הייחודית ובהתאם לכישוריו/ה.

הלמידה בתכנית זו היא למידה עצמאית, לרוב בקבוצות, ולעתים באופן יחידני. בסיכום הלמידה - דיון משותף במליאה של כל המשתתפים והמשתתפות, ובו מומלץ לקיים משותף, רפלקציה והערכת עמיתים. היחידות בנויות באופן המקדם למידה משמעותית בכלל ותפקודי לומד בפרט.

המטרות בתחום הפדגוגי:

1. הבניית ידע ותובנות המתבססים על מקורות מידע מגוונים
2. העלאת רעיונות מקוריים והבעת עמדה ביקורתית מנומקת
3. קיום תקשורת בין-אישית תקינה ומכבדת, טיפוח היכולת לקיים דיאלוג ושיתוף פעולה
4. קידום מיומנויות של דיבור בפני קהל: הכנת היצג, עמידה בפני קהל, הבעת רעיונות באופן בהיר ומשכנע, הקשבה והעברת משוב מכבד

אופיין של משימות הלימוד בתכנית:

בתהליך הוראה – למידה, הצוות החינוכי מעדיף לעתים משימות סגורות, המאופיינות בשאלות "קטנות", הקשורות באופן הדוק לטקסט או לנושא הנלמד. אמנם שאלות אלה נחוצות לשם בירור והבנה של הנושא ותשובות התלמידים מספקות למורה אפשרות להערכת ההבנה, אך בתכנית זו השתדלנו להימנע מניסוח משימות כאלה כי אותן המורות/ים יוכלו להוסיף בנקל במידת הצורך.

בתכנית שלפניכם, המשימות הן בדרך כלל **משימות ביצוע** שאותן יש להחיל על מצבים אמיתיים, ככל האפשר, או על הדמיה של מצבים כאלה.

מטלות הביצוע בוחנות רמות חשיבה שונות ומאפשרות ביטוי להיבטים חווייתיים-רגשיים. מטלות הביצוע יכולות להיות מגוונות וברמת מורכבות שונה. באמצעותן מתאפשרת הגשת תוצרים מסוגים שונים, למשל תוצר כתוב הכולל: בירור עיוני של נושא; עריכת סקר עמדות; סיכום ראיונות; דיווח על תצפיות; עלון הסברה וכדומה. כמו כן אפשר שהעבודה תהיה יצירתית, כגון ציור; דגם; מצגת מחשב; סרט וידאו; מיצג לתערוכה ועוד.

מטלות ביצוע מאופיינות בכך שהן בעלות ערך ומשמעות אישית ורלוונטיות לסיטואציה טבעית ולמציאות יומיומית.

מאפיינים של מטלות ביצוע:

- מטלה המאפשרת פתרונות שונים, נקודות מבט שונות וכיווני מחקר המובילים לשאלות אחרות או עשויים לשפוך אור על ידע קודם (למשל, מציגים טקסט מוכר באור חדש).
- מטלה אינטגרטיבית הדורשת לערוך קישורים בין חלקים נפרדים של תכנית הלימודים ומערכת ידע קודם.
- מטלה שאינה מובנית בצורה חד משמעית, ולכן יש להבנות או לנסח את הבעיה בטרם יעסקו בפתרונה ולהפעיל שיקול דעת בבחירת הידע המתאים ואופן יישומו.
- מטלה שביצועה נמשך זמן רב, והיא דורשת תכנון וביצוע חקירה, ומאפשרת בחירה ובקרה על העבודה.

- מטלה המאפשרת עבודה בצוות בגלל גודלה או משום שהיא מאפשרת מגוון גישות או היבטים או משום שהיא מאפשרת להעמיק את ההבנה באמצעות הדיון הקבוצתי.
- מטלה המספקת הזדמנות להערכה עצמית ולרפלקציה.
- מטלה בעלת משמעות אישית לתלמיד, מעניינת, מאתגרת, פרובוקטיבית ומושכת, הגורמת להמשיך להתעניין בנושא.

גמישות במשימות הביצוע

בתי הספר מוזמנים לבחור את משימות הביצוע המוצעות בחוברת ולהתאימן לאוכלוסיית הלומדות/ים ולשיקולי הדעת של המורות/ים .

אפשר לאמץ משימה מדמות אחת לאחרת, לשנות סעיפים או הנחיות במשימה, לאפשר לתלמידים לבחור במשימה המתאימה להם וכו'.

מבנה יחידות הלימוד

המבנה של כל אחת מיחידות ההוראה משקף את ההיבט התוכני ואת ההיבט הפדגוגי, כאשר ההיבט הפדגוגי מתווה את דרכי ההוראה- הלמידה- ההערכה שיינקטו בכל יחידה.

העיצוב הגרפי של היחידות והמבנה החוזר שלהן משרתים הבנה מידית של דרכי הלמידה הנדרשת מלומד עצמאי.

בכל אחת מהיחידות יופיעו המרכיבים הבאים או חלק מהם:

שם הדמות וכינויה, אם יש, ומידע קצר על שנות חייה, מוצאה ועשייתה המרכזית

תמצית המידע בחלק זה, מעוררת סקרנות ומאפשרת שיבוץ של הדמות בהקשר מידי של זמן ומקום, תוך היכרות ראשונה עם הדמות.

תמונה של הדמות, עם ציון מקור התמונה וקרדיט לבעלי זכויות היוצרים. בשני מקרים (אסנת ברזאני ופריחא בת יוסף) אין בנמצא תמונות, לכן שובצו תמונות מייצגות של זמן ומקום.

אתגר

כותרת מאתגרת / מפתיעה / דו משמעית / מרמזת / ייחודית לדמות

מדור זה הוא הפתיח ליחידת הלימוד. מטרתו לעורר סקרנות לגבי הדמות, ולהזמין לחשיבה יצירתית ולהעלאת השערות לגבי הדמות. השערות אלה, ייבחנו בהמשך הלימוד באמצעות חזרה אל ההשערות ובדיקתן לאור הידע החדש, הממצאים והמסקנות בעקבות הלמידה עצמה.

בפתיח זה מתחיל תהליך הבניית הידע. התלמיד/ה מגייס/ת את ידע העולם שלו/ה, את העמדות ואת ההשקפות וגם את ההבניות החברתיות והסטריאוטיפים שיש לו/לה על הנושא. , בירור זה ייעשה תוך מודעות לצורך לחזור ולבדוק אותם – ידע ראשון לעומת ידע חדש. כמו כן הלומדות/ים יידרשו לבחון מחדש את העמדות ואת הסטריאוטיפים שבהם החזיקו, להתעמת אתם על סמך הידע החדש והתובנות החדשות ולחדד את המודעות לתהליכי השינוי שעברו.

במדור קטע מידע, קטע מתוך יצירה, עמדה של דמות אחרת על הדמות הנדונה וכו' וכן משימה לעבודה אישית או לעבודה קבוצתית.

במדור זה מידע מגוון על חייה ועל עולמה של הדמות ממקורות מידע שונים או הפנייה למקורות מידע, שעל התלמידות/ים לקרוא ולדון בהם בקבוצה. בחלק מהדמויות יש מידע גם על פועלה ויצירותיה או מחקריה של הדמות. לעתים המידע על יצירתה, עשייתה ופועלה של הדמות מופיע במידע על קורות חייה, ולעתים מופיע מידע זה בנפרד תחת הכותרת "נא להכיר": פועלה, יצירתה, מחקריה וכו'.

בנוסף המדור מציע משימה הכוללת שאלות רחבות ופתוחות לדיון ולחשיבה, לבירור ולגיבוש עמדה אישית וקבוצתית ועוד.

יש משימות שבהן מטלה יצירתית להצגת המסקנות הקבוצתיות במליאה ולקידום דיון רחב יותר, המשקף את המסקנות של כל הקבוצות, או למשוב עמיתים.

דברים בהקשרם

כותרת המרחיבה את הדיון להקשר נוסף

רק חלק מן היחידות כוללות מדור זה, שבא להרחיב את ההבנה של ההקשר התרבותי שבו חיה ופעלה הדמות. למשל, בסיפור חייה של דונה גרציה-נשיא, המדור "דברים בהקשרם" לא עוסק בדונה גרציה עצמה אלא בכוון ובמעמדן העולה של נשות קהילת האנוסים בספרד ובפורטוגל, המאפשר הבנה רחבה ומעמיקה יותר של מעמדה הרם של דונה גרציה בתקופה שבה נשים כמעט שלא נחשבו. או בסיפור חייה של חנה קלתי, המדור "דברים בהקשרם" מביא את סיפורה של קהילת משהד, שנאלצו לחיות כאנוסים לאסלאם, ומאפשר כרקע הבנה מעמיקה יותר לפועלה של חנה קלתי.

גם במדור זה משולבת משימה אינטגרטיבית, מאפשרת שילוב של מידע על הדמות ומידע על הרקע. משימה זו מחייבת חשיבה מסדר גבוה - השוואה, העלאת מגוון נקודות מבט, העלאת אפשרויות מגוונות לצורך פתרון בעיה, העלאת השערות על זיקות גומלין והשלכות, הסקת מסקנות ועוד.

כתבו עליה...

כותרת הרומזת על ביקורת אפשרית, שבחים ועשייה יוצאת דופן

גם מדור זה נמצא בחלק מן היחידות. במדור מוצגים ציטוטים של אנשים בולטים, עיתונאים, אנשי רוח, יוצרים המביעים עמדה אישית על הדמות, על פועלה או על יצירתה.

המשימה הנלווית למדור זה מזמינה את הלומדות/ים לגבש עמדה על הדמות ועל פועלה. כמו כן לתמוך בעמדות המצוטטות או להתנגד להן ולנמק את הבחירה שלהן/ם. משימה זו מקדמת חשיבה ביקורתית ויצירתית.

משימות סיכום

בכל אחת מן היחידות משימת סיכום המקיפה את כל הנלמד ומאפשרת תהליכים רפלקטיביים על הלמידה.

כל משימות הסיכום הן משימות קבוצתיות, המטפחות תפקודי לומד שונים, בתהליכי למידה או חקר מגוונים. כל המשימות מקדמות כישורים רטוריים בדיבור, בכתבה ובנאום.

להלן תשעה סוגים של משימות סיכום, תיאור המשימה, הסבר והמלצה על כלים ועל דרכי למידה לשם ביצועה:

סדנת יצירה

ארבע משימות של סדנת יצירה מסכמות למידה על ארבע יוצרות.

מטרת המשימות היא קידום וטיפוח תפקודי לומד חושיים – תנועתיים ובה בעת תפקודים קוגניטיביים של הבניית ידע, הבעת עמדה, חשיבה יצירתית והסקת מסקנות.

כל אחת מן המשימות מבקשת לסכם את דמותה ואת פועלה או את עמדותיה של הדמות בדרך יצירתית – יצירה חזותית (דיגיטלית או ידנית), יצירה תנועתית, יצירה ספרותית או יצירה דרמטית. לאחר הצגת היצירה במליאה נדרשות/ים התלמידות/ים להציג את שיקולי הדעת שלהן/ם בעיצוב היצירה, ואת הקשר בין מרכיבי היצירה לדמותה ולפועלה של הדמות.

לשם ביצוע המשימה יש

- לסכם את עיקרי הידע על הדמות
- לבחור נושאים, סוגיות ואירועים המאפיינים את הדמות לשם הצגתם ביצירה
- לתכנן את העיצוב של היצירה כך שיהיה קשר בין האמצעים האמנותיים לתכנים המוצגים
- לעצב את היצירה
- להציג את היצירה במליאה ולהסביר את שיקולי הדעת שבבחירה

"חיים שכאלה"

במשימת סיכום זו מתבקשות/ים התלמידות/ים לבנות תכנית למשך 20 דקות, שבה יציגו את הדמות הנדונה בדרכים שונות: סיפורים של "אורחים" על הדמות, ריאיון עם הדמות, "הפתעות" הקשורות בחייה או בדברים שאמרה או עשתה.

לשם ביצוע המשימה יש

- לסכם את עיקרי הידע על הדמות
- לבחור נושאים, סוגיות ואירועים המאפיינים את הדמות לשם הצגתם בתכנית
- תכנון התכנית על כל שלביה ועמידה בזמן המוקצב
- חלוקת תפקידים להצגת התכנית
- בימוי התכנית וצילומה
- הצגת סרטון התכנית במליאה תוך הסבר שיקולי הדעת שבהכנתה

יוזמה ייחודית

במשימה זו מתבקשות/ים הלומדות/ים להציע לבית הספר יוזמה חברתית ברוח תפיסת עולמה או ברוח יצירתה של הדמות הנדונה. היוזמות הקבוצתיות יוצגו במליאה, ומתוכן תיבחר יוזמה אחת שתוגש להנהלת בית הספר.

לשם כך יש

- לברר לעומק את תפיסת עולמה או את יצירתה של הדמות
- לנסח יוזמה ברוחה של הדמות הכוללת: מטרות, קהל יעד, מהלכים למימושה, משאבים נדרשים, תוצאות מצופות ושותפים אפשריים

- להציג את היוזמה במליאה ולשכנע את העמיתים לבחור בה
- לנמק את ההתאמה של היוזמה לקהל היעד, לרוחה של הדמות ולרוח בית הספר
- לבחור ביוזמה המתאימה ביותר, ולעזור בהצגתה בפני הנהלת בית הספר וביישומה

ערך בויקיפדיה

במשימה זו מתבקשות/ים התלמידות/ים להציע ערך חדש לעורכי ויקיפדיה או הרחבה של ערך קיים. ההצעה תוצג במליאה, והמליאה תבחר את הערך הרחב והמדויק ביותר. לחלופין, אפשר לשלב הצעות של כמה קבוצות וליצור ערך חדש המורכב מההצעות הקבוצתיות השונות.

להצעת ערך חדש יש

- לאתר מקורות מידע נוספים לאלה המומלצים, ובהם גם ראיונות אישיים עם הדמות או עם מכריה
- להכיר את הכללים לכתיבת ערך בויקיפדיה ([ראו בויקיפדיה](#))
- לכתוב את הערך ולהקפיד על ניסוח רהוט וכתיבה לפי הכללים
- לנמק את חשיבות הערך כדי לשכנע את עורכי ויקיפדיה להעלות אותו לאתר
- להציג את הערך במליאה למשוב עמיתים ולבחירת הערך שיוגש לעורכי ויקיפדיה

להרחבת ערך קיים יש

- לחקור את הנושא הנדרש להרחבה ולהעמיק בו על ידי מקורות מידע נוספים
- להכיר את הכללים להרחבת ערך בויקיפדיה ([ראו בויקיפדיה](#))
- לכתוב את ההרחבה ולהקפיד על ניסוח רהוט וכתיבה לפי הכללים
- לנמק את חשיבות ההרחבה כדי לשכנע את עורכי ויקיפדיה להעלות אותה לאתר
- להציג את ההרחבה במליאה למשוב עמיתים ולבחירת ההרחבה שתוגש לעורכי ויקיפדיה

ריאיון אישי

משימה זו נועדה להשלים פרטים לא ידועים על הדמות או פרטים שאינם חד משמעיים על ידי היכרות והבנה של הדמות, מניעה, רגשותיה ומחשבותיה בעקבות הלימוד.

לביצוע המשימה יש

- לבחון את הידע על הדמות ועל אירועים או סוגיות חלקיות או מעורפלות
- לנסח שאלות שהתשובות עליהן יספקו את הידע החסר
- על סמך הידע הקיים, לשער את התשובות שהייתה משיבה הדמות אילו רואיינה
- לנסח את התשובות המשוערות
- לביים את הריאיון ולצלם אותו
- להציג את סרט הריאיון במליאה למשוב עמיתים

"דיבור בציבור"

בשנת הלימודים תשע"ה הציב משרד החינוך כמטרה שילוב תכנית מערכתית ל"דיבור בציבור". תכנית זו נועדה לקדם מיומנויות של דיבור בפני קהל, ובהן הכנת היצג, עמידה בפני קהל, הבעת רעיונות באופן בהיר ומשכנע, הקשבה והעברת משוב מכבד.

משימת הסיכום המוצעת כאן מאפשרת לבתי הספר לקדם את התכנית "דיבור בציבור", על ידי דיון בתכנים שנלמדו במסגרת התכנית "אור ממזרח – נשים פורצות דרך מארצות האסלאם" והערכת הידע, ההבנה והעמדות של התלמידים והתלמידות בנוגע לסוגיות עדתיות ומגדריות שעלו במהלך הלמידה.

במסגרת משימת סיכום זו יש

- לדון ולגבש עמדה בסוגיה רלוונטית לנושא הנלמד
 - לתכנן הרצאה או פרזנטציה על הסוגיה והתייחסות לקהל היעד של ההרצאה, למטרות ההרצאה, למידע שיוצג, דרכי ההצגה, לשימוש באמצעים רטוריים ובאמצעים חזותיים, לחלוקת התפקידים בהרצאה וכו'
 - "לביים" את ההרצאה (בסגנון TED), לצלם אותה ולהציג אותה בכיתה, או להציג אותה באופן חי במליאה למשוב עמיתים או לדיון כיתתי
 - המשימה מכוונת לעבודה קבוצתית, ולכן תכנון ההרצאה דורש שותפות מלאה של כל חברות הקבוצה וחבריה בחשיבה ובניסוח הדברים. לבימוי ההרצאה ולצילומה נדרשים כל אחד ואחת מהקבוצה לתרום את המרב לפי היכולת והכישורים.
- לשם משוב עמיתים יעיל ומכבד, מומלץ לבנות עם התלמידים מחוון מובנה כדי להקל עליהם להעריך או בייקטיבית.

חשוב לתת את הדעת על שילוב הקריטריונים הבאים בבניית המחווה:

- **הצגת הסוגיה:** תיאור ממצה, מלא ומדויק של הסוגיה, הבעייתיות בסוגיה, נתונים ועובדות הממחישים את הבעייתיות, עמדות נפוצות ביחס לסוגיה.
- **הצגת דוגמות להמחשת הסוגיה:**
 - הממחישות את הסוגיה המוצגת ו/או את הבעייתיות שבה
 - הלוקחות מתוך עולמם וסביבתם של תלמידים ותלמידות
- **הצגת עמדה אישית ברורה ומנומקת:**
 - המבוססת על נתונים ועובדות
 - נימוקים משכנעים לביסוס הטענה
- **שימוש מושכל באמצעים רטוריים:**
 - פתיח עם הבטחה/ מעורר סקרנות/ מפתיע/ יוצר ציפייה
 - חזרות רטוריות
 - שאלות רטוריות
 - בנייה של "סיפור"
 - סיום יצירתי עם שאלה מעניינת/אנקדוטה מיוחדת/נתון סטטיסטי מפתיע
- **שימוש יעיל בהיצגים חזותיים:**
 - היצגים חזותיים דלי מלל
 - היצגים חזותיים המוסיפים מידע/המחשה/רושם לדברים הנאמרים בעל-פה
 - היצגים חזותיים מלווים בהומור
 - היצגים חזותיים מעוררים סקרנות/ציפייה/ הפתעה
- **עמידה לפני קהל**
 - שימוש יעיל בשפת גוף
 - שמירה על קשר עין

- משחק בנימה ובעוצמת הקול
- הבעת רגשות בהלימה לנאמר

מומלץ מאוד: לצפות עם התלמידים בכמה הרצאות "טד" לפני בניית המחווה, ולבחון יחד את המרכיבים של הרצאה טובה.

המלצות על הרצאות שכדאי לצפות בהן:

- ♣ [נעמה רוזנהק \(תלמידה בת 14\): איך מחנכים אותנו לדימוי של בנות ונשים](#)
- ♣ [מלאלה יוספזאי: על זכייתה בפרס נובל לשלום](#)

המלצות על אתרים המציעים טיפים והמלצות לבנייה מיטבית של הרצאה

- ♣ [דיבור בציבור – כללים לדוברים ולמאזינים/ משרד החינוך](#)
- ♣ [הרצאות טד: איך בונים הרצאות בסגנון TED ב-3 שלבים?](#)
- ♣ [איך להעביר הרצאה מנצחת – מדריך לתלמיד הנבון](#)
- ♣ [איך לפתוח פרזנטציה וליצור התעניינות הקהל](#)
- ♣ [כיצד לדבר: טיפים למרצים](#)

"דיבור בדיון"

על משקל "דיבור בציבור" המצאנו את המושג "דיבור בדיון", שגם הוא מבקש לטפח כישורים רטוריים, אך לא לשם הרצאה או פרזנטציה אלא לשם דיון תרבותי ומכבד, המאפשר בירור יעיל ונוקב של סוגיה, תוך השמעת דעות ועמדות של הסכמה, הסתייגות או התנגדות, הצגת טיעונים לשכנוע, הקשבה לטיעונים של אחרים, זיהוי ואיתור האמצעים הרטוריים של המשתתפות/ים בדיון, הבעת הסכמה או הסכמה מכבדת ועוד.

משימת הסיכום המוצעת כאן תאפשר לבתי הספר להנחיל תרבות דיון כחלק מהעשייה החינוכית והלימודית באמצעות התכנים של התכנית "אור ממזרח".

במשימת סיכום זו יש

- לגבש עמדה אישית בסוגיה הנדונה
- לבחון זוויות ראייה שונות על הסוגיה ולזהות אפשרויות של עמדות שונות משלהם
- לבנות טיעונים משכנעים הנסמכים על עובדות ועל נתונים והתייחסויות לאפשרויות של עמדות שונות מזו שהם מציגים
- לבנות טיעונים שעשויים לערער טיעונים המשקפים עמדה אחרת
- לנהל דיון מכבד, המתייחס עניינית לטיעונים שהוצגו תוך הקשבה ערה לנאמר
- המשימה היא אישית וקבוצתית. בשלב האישי כל תלמיד בונה את טיעונו בנפרד, ובשלב הקבוצתי מקיימים את הדיון.

גם במשימה זו מומלץ לבנות מחווה עם התלמידים להערכה עצמית ולהערכת עמיתים.

כמו כן מומלץ למנות "משקיפים" – שיתבוננו בדיון ובהתנהלותו של כל משתתפת/ת.

דיבייט, על פי האקדמיה ללשון העברית מְעַמֶּת או שיג ושיח, הוא פעילות מאורגנת של ויכוח פורמלי בעל-פה. הוא נהוג בעיקר בפרלמנטים כאמצעי לליבון סוגיות פוליטיות, וכן במוסדות להשכלה בדרך כלל ככלי לפיתוח יכולות הרטוריקה. בהתאם לסוג הדיבייט, שניים עד שמונה מתחרים מתווכחים בנאומים בעד ונגד נושא מוסכם מראש, על פי כללים המגדירים את סדר הנאומים, מספרם ואורכם, וכן את התוכן, המבנה והסגנון הרצויים בהם. התוצאות נקבעות על ידי שופטים.

מבנה הדיבייט התחרותי כולל שתי קבוצות, בכל אחת מהן ארבעה משתתפים בשני הצדדים המתמודדים: הן בצד ה"בעד" והן בצד ה"נגד". על אף שמשני צדי המתסר, הקבוצות פועלות לאותה מטרה וביחד, הרי שהן אינן מתכוננות ביחד, ואינן יכולות לחלוק מידע אחת עם השניה, וזאת, בין היתר, מכיוון שהן גם מתחרות אחת עם השניה ולכן גם יריבות.

כל אחד מן הדוברים בשתי הקבוצות נושא נאום, באורך זהה (רצוי 5 דקות) כאשר סדר הדוברים הוא לחלופין מן הצד המציע והצד המתנגד כדלקמן:

1. דובר ראשון של הצד המציע בקבוצה א'
2. דובר ראשון של הצד המתנגד בקבוצה א'
3. דובר שני של הצד המציע בקבוצה א'
4. דובר שני של הצד המתנגד בקבוצה א'
5. דובר ראשון של הצד המציע בקבוצה ב'
6. דובר ראשון של הצד המתנגד בקבוצה ב'
7. דובר שני של הצד המציע בקבוצה ב'
8. דובר שני של הצד המתנגד בקבוצה ב'

בכל קבוצה חייבים הדוברים להחליט מי מהם ינאם ראשון, ונהוג שלא להרשות להם לשנות סדר זה מהרגע שהדיבייט החל.

אסורה כל השתתפות של הקהל בנאומים, אולם המשתתפים בקבוצות היריבות לנאום רשאים להציע קריאות ביניים, שהן שאלות או הערות המופנות לדובר. הדובר רשאי לקבל או לדחות את בקשת יריביו להציע את הנקודה בהתאם לשיקול דעתו הבלעדי. בנוסף, הדקה הראשונה והאחרונה של כל דובר הינן "דקת חסד" אשר בה אסור להציע קריאות ביניים כלל, ומיועדות לאפשר לדובר להציג את עיקרי דבריו וכן לסכם אותן באופן רציף וללא הפרעה.

כמובן שהנאומים אינם מיועדים לחלל הריק. את הדיבייט שומעים גם השופטים אשר צריכים בסיומו לקבל החלטה בדבר דירוג הקבוצות. בסיום הדיבייט על השופטים להתייעץ ביניהם, ולציין את המתמודדים על סמך סולם ניקוד המשתנה מתחרות לתחרות, אך יורכב לרוב מסעיפי ניקוד לתוכן, לסגנון ולאסטרטגיה.

נושא הדיין

נושא הדיבייט, מכונה בארץ "ההצעה לסדר". הדוברים מקבלים את ההצעה לסדר לפני תחילת הדיבייט, כאשר נהוג בתחרויות לתת 15 דקות התכוננות לכל הקבוצות. קיימות גם תבניות שבהן מקבלים המתמודדים את ההצעה זמן רב לפני הדיבייט כדי שיוכלו להתכונן טוב יותר מבחינת איסוף חומר עובדתי.

לקריאה נוספת והרחבה, מומלץ [בפורמט הדיבייט](#) של מועדון הדיבייט באוניברסיטת חיפה.

משימת הסיכום המוצעת בזאת ממשיכה את הקו של התכנית "דיבור בציבור" ומסייעת לשיפור הכישורים הרטוריים של הלומדים.

- לשאת נאום שבו הם מפתחים קו טיעונים שמטרתו **לשכנע** בנכונות הטענות שלהם. כדי לשכנע הם חייבים להיות בעלי היגיון פנימי וקשרים לוגיים, ועליהם מעל לכל להלהיב ולרגש את הקהל והשופטים.
- לבטא חשיבה עצמאית ויכולת ניתוח לוגי. הדיבייט מפתח את היכולת לטעון טיעונים, מרחיב את הידע הכללי, ובעיקר מדריך כיצד לבנות **נאום בהיר, מסודר ומשכנע**.
- בדומה לטיעון בדיון, גם בדיבייט נכונה האמירה כי "**לכל טיעון קיים טיעון נגדי השווה לו בעוצמתו**", ולכן המתעמתים נדרשים לחשוב מראש על הטענות הנגדיות.
- כבכל משימה קבוצתית, גם כאן נדרשים התלמידים לתכנן משותף ולעבודת צוות.

נאום בחירות

משימת סיכום זו מבקשת מן התלמידות/ים ל"היכנס לנעליה" של הדמות הנדונה, להתייחס להשקפותיה בסוגיות של מגדר וחברה ולייצג אותה בנאום משכנע לפני קהל.

גם כאן נדרשים כישורים רטוריים, הן בכתובה ובתכנון הנאום, והן בנשיאת הדברים לפני קהל.

במשימה זו יש

- לבחון את עמדתה של הדמות לפי כל מה שלמדו עליה
- לשער על סמך הידע שהצטבר מה הדמות הייתה טוענת בסוגיה הנדונה ולדון בהצעות השונות של חברי הקבוצה
- לנסח את הנאום באופן רהוט ולהשתמש באמצעים רטוריים המתאימים לנאום בחירות
- לבחור נציג או נציגה מהקבוצה שישאו את הנאום ולסייע לו/לה להתאמן בכך
- להסביר במליאה את שיקולי הדעת בביצוע המשימה
- להעריך את התוצרים של הקבוצות האחרות ולתת להן משוב

להרחבה

בסוף כל יחידת לימוד מופיעה: ביבליוגרפיה מומלצת

משיקולי נגישות ברשימה הביבליוגרפית מופיעים רק מקורות מידע המצויים ברשת, וניתן להגיע אליהם באמצעות היפר - קישור. חשוב להמליץ בפני התלמידות/ים להרחיב את הידע שלהן/ם על הדמות באמצעות מקורות המידע המצורפים כמו כן חשוב לציין שבחוברת מופיעות הפניות ביבליוגרפית מקושרות (ולא מקושרות) וכן מילים קשות במיוחד, מושגים מורכבים וכד' המודגשות בהיפר – קישור המפנה למקור מידע שבו יש הסבר למילה או למושג.

ובנימה אישית למורה:

עם סיום תהליך הלמידה

בתי הספר מוזמנים לבנות משימה מסכמת שתאפשר השוואה בין דמויות, הסקת מסקנות כלליות על תרבות יהדות ארצות האסלאם ועל מקומן ומעמדם של נשים בתרבות זו.

כמו כן ניתן לסכם את הלמידה באמצעות בית מדרש קהילתי, שאותו יתכננו ויבצעו התלמידות/ים, בהתייחסות לדמות נבחרת או למספר דמויות נבחרות. כדאי להציג לקהילה בהזדמנות זו את תוצרי הלמידה השונים והמגוונים של התלמידות/ים במהלך הלמידה, ולאפשר להן/ם להציג ולהסביר את תוצרי הלמידה ואת התובנות שלהן/ם בעקבות הלמידה.

התכנית "אור ממזרח - נשים פורצות דרך מארצות האסלאם" מבקשת בצניעות ובענווה לקדם הוראה משמעותית ומעוררת השראה. לטענת פרופ' יורם הרפז⁵, שלושה דברים בהוראה יכולים לעורר השראה: מקצועיות, אנושיות וייחודיות. להוראה מקצועית, אנושית וייחודית יש פוטנציאל לתת השראה – למי שמוכן לקבל אותה.

❖ **מקצועיות** ברמה גבוהה יכולה לתת לנו השראה - המיומנות, הבקיאיות והרצינות של המקצוענים יכולות לעורר התפעלות, להציע מופת של "עבודה טובה" ולהצית תשוקה לעשות עבודה כזאת. הוראה מעוררת השראה היא הוראה מקצועית מאוד. מורה מקצועי "מחזיק כיתה" במובן החיובי של המילה - מנהל דיון, מסביר בבהירות, מגיב נכון, מעורר מחשבה ומבצע תפניות שמקדמות את השיעור. באופן ספציפי יותר הוא עושה בעיקר שני דברים – במישור הקוגניטיבי ובמישור המוטיבציוני. במישור הקוגניטיבי מורה מקצועי עוזר לתלמידים להבין, כלומר לחשוב עם הרעיונות שלמדו - להפוך את המושגים, הכללים והתהליכים שלמדו לפיגומי המחשבה שלהם. במישור המוטיבציוני, מורה מקצועי מעורר הנעה ללמידה נוספת. התלמידים מעורבים בשיעורים שלו – שואלים, מתווכחים, חוקרים, רוצים לדעת יותר. הם יוצאים מהשיעורים בהרגשה שתחום הדעת שהמורה מלמד מרתק וכדאי להשקיע בו מאמץ – לא רק בשביל הבחינה.

❖ **הממד האנושי** של ההוראה כחינוך הוא עתיר השראה. ההוראה מוגדרת כחינוך באמצעות ידע, אך תוך כדי ההוראה – תוך כדי העיסוק בידע – המורה קושר יחסים אנושיים בכיתה ומחוצה לה, יחסים שאינם קשורים באופן ישיר לידע של תכנית הלימודים. ליחסים האלה יש השפעה מחנכת. לעתים מבדילים אותם מן ההוראה ומכנים אותם "חינוך". כאשר אנחנו מתבוננים ביחסים האלה או קוראים עליהם, הם נוגעים ברגשות המוסריים שלנו ונותנים לנו השראה. אנחנו אומרים לעצמנו: "גם אנחנו רוצים לחנך; גם אנחנו רוצים לעזור לאנשים צעירים לצאת ממצוקה, מסכנה, ולעלות על מסלול המראה".

❖ ויש עוד יסוד בהוראה שעשוי לתת השראה: **האישיות החד-פעמית, הייחודית**, של המורה. במקצועות מסוימים אפשר לנתק, לפחות באופן חלקי, בין העשייה לאישיות – מתכנתים מקצועיים עובדים באופן דומה, וכך גם רואי החשבון או טייסים. בהוראה, לעומת זאת, יש קשר אינטימי בין העשייה לאישיות. אם ההוראה הייתה ניתנת לצמצום לכמה אסטרטגיות נטולות אישיות, תוכנות מחשב היו מחליפות את המורים. אבל המורים עובדים עם האישיות שלהם, וככל שהאישיות שלהם מאופיינת יותר, ייחודית יותר, אמתית יותר, היא משפיעה יותר – לא רק על התלמידים, אלא גם על מי שצופים בה. הוראה ייחודית קוראת לנו - כמו לתלמידים, להיות אנו-עצמנו, להשתחרר עד כמה שניתן מהמוסכמות הארגוניות והחברתיות, מהמבט המגביל של הזולת, ולתת לאישיות הייחודית שלנו לבטא את עצמה וליצור את עצמה – גם בהוראה. מורים טובים, מורים מעוררי השראה, מתגלים ונוצרים בתהליך ההוראה. הם מלמדים כמו שאף אחד לפניהם ואף אחד אחריהם לא לימד וילמד. ההוראה היא תמצית אישיותם החד-פעמית.

⁵ יורם הרפז, הוראה מעוררת השראה – דברים בכנס "מורים מעוררי השראה"

משרד החינוך
המנהל הפדגוגי
היחידה לשוויון בין המינים

דונה גרציה נשיא (ביאטריס דה לונה מיקז)

דונה גרציה נשיא: (1510 – 1569) בת למשפחת אנוסים בפורטוגל נולדה בשם הנוצרי: ביאטריס דה לונה מיקז. חזרה בגלוי ליהדות כשהתגוררה בטורקיה. אשת עסקים, נדבנית ומדינאית יהודייה – תמכה באופן נחרץ באחיה האנוסים ומגורשי ספרד. הושיבה יהודים נרדפים בטבריה.

בול עם דמותה של דונה גרציה שהוציא דואר ישראל לרגל 500 שנה להולדתה

אתגר

אישה אחת, יהודייה, בעולם של גברים

”...כמנהיגה, לא זו בלבד שהיא הצילה מספר רב של אנוסים מכל אירופה הנוצרית באמצעות ארגון נתיבי בריחה בעבורם, אלא אף ניסתה להטיל חרם על נמל אנקונה כעונש על העלאתם למוקד של אִחִיה האנוסים. היא שמה לה למטרה לייסד ארגונים לסוחרים ולספנים יהודיים, וכן לרבנים. היא תמכה בישיבות, בהוצאות ספרים, בבתי כנסת, במלומדים ובבתי חולים. נוסף על נדיבות הלב שלה, היא הייתה בעלת חזון מבריק, ניהלה מעצמה עסקית, הצילה את מרבית רכושה יחד עם אנוסי הרדיפות, ורקחה אסטרטגיה מלוטשת וחסרת תקדים של חרם כלכלי. שילוב כישרונותיה האישיים בצירוף מעמדה הכלכלי והמשפחתי אפשרו לה למלא תפקיד שלא היה לו אח ורע בעולם הגברים היהודי של המאה ה-16...”⁶

כך מסכמת פרופ' רינה לוין מלמד את פועלה של דונה גרציה.

♣ ערכו רשימה של כל היוזמות של דונה גרציה.

♣ שערו מהן הנסיבות שאפשרו לאישה יהודייה במאה ה-16 בעולם של גברים ליוזם וליישם בהצלחה יוזמות אלו.

♣ אששו את ההשערות במהלך הלימוד על דונה גרציה.

⁶ פרופ' רינה לוין-מלמד, מתוך: ציד"ה לדרך, דונה גרציה, משרד החינוך, המזכירות הפדגוגית, תשע"א

חשוב לדעת!

יהדות ספרד היא הקהילה היהודית שהתקיימה בספרד המוסלמית ולאחר מכן בממלכת ספרד הנוצרית עד הגירוש. בעקבות הגירוש נאלצו חלק מהיהודים להגר למערב אירופה, לאימפריה העות'מאנית ובכלל זה לארץ ישראל ולבלקן, לאיטליה ולצפון אפריקה, וחלקם האחר לפורטוגל. יהודי ספרד במדינת ישראל משתייך בדרך כלל לעולי ארצות האסלאם או לצאצאי מגורשי ספרד שאינם מארצות האסלאם. הסוציולוג היהודי – צרפתי שמואל טריגנו – מציג את היהודים הספרדים כאחד משני הענפים של העם היהודי: ספרדים ואשכנזים. טריגנו קובע, כי בעוד שההיסטוריה של הענף האשכנזי ידועה ברבים, הרי שההיסטוריה של הענף הספרדי לא נדונה די צורכה, ועל כן אינה מוכרת לציבור.

ביאטריס גרציה דה לונה נשיא נולדה ב-1510 בליסבון פורטוגל. היא הייתה בת למשפחת אנוסים שהיגרו לפורטוגל ואולצו עם יהודים אחרים להמיר דתם לנצרות בשנת 1497. אביה, אוגוסטינו מיקז, לימד רפואה בליסבון. כשהגיעה ביאטריס גרציה לגיל 12, סיפרו לה הוריה על יהדותה. בגיל 18 שודכה לפרנסיסקו מנדש, בן למשפחת סוחרי אבני חן ותבלינים. הם נישאו בטקס יהודי חשאי במרתף הבית של דונה גרציה ולאחר מכן בטקס נוצרי פומבי בכנסייה.

משפחתה של דונה גרציה הייתה מהעשירות בפורטוגל כשהאימפריה הפורטוגזית הייתה מעצמה עולמית. ב-1593 נפטר בעלה של דונה גרציה, והיא נשארה לבדה עם בָּתם היחידה אנה. דונה גרציה ירשה את רכוש בעלה והמשיכה לנהל את עסקיו. במאה ה-16 היא נחשבה לגבירה העשירה בעולם. בעקבות התגברות לחץ האינקוויזיציה נאלצה דונה גרציה לעזוב את פורטוגל. היא עברה לאנטוורפן שבבלגיה, ומשם ניהל גיסה את העסק המשפחתי שכלל גם עסקי בנקאות. אחרי מותו ב-1543 שימשה דונה גרציה כמנהלת העסק המשפחתי עם אחיינה יוסף נשיא.

שנה לאחר מכן עברו דונה גרציה ומשפחתה לוונציה שבאיטליה. בשנת 1547 הסתכסכו דונה גרציה ואחותה הצעירה בריאנדה בגלל ירושה ופנו לבית המשפט בעיר. שלטונות העיר רצו לקחת מחצית מרכושה של דונה גרציה ולהפקידו לטובת בתה הקטנה של בריאנדה.

המשפחה חזרה בגלוי ליהדות ושינתה שמה מ"מיקז" ל"נשיא". כשדונה גרציה הייתה בפרארה, היא השתמשה בכספה, בכוחה ובהונה להגן על יהודים אנוסים ולפדות שבויים. היא סייעה רבות בתרגום התנ"ך ללדינו, והוא נקרא תנ"ך פרארה. ב-1552 חזרה לוונציה ויישבה את הסכסוך עם אחותה. היא נעתרה להזמנת השולטן סולימאן הראשון ועברה להתגורר בקושטא שבאימפריה העות'מאנית. שם גם חיתנה את בתה עם אחיינה, דון יוסף נשיא ב-1553.

פעילותה הענפה של דונה גרציה המשיכה גם באימפריה העות'מאנית. בשנת 1556 גזר האפיפיור להעלות על המוקד קבוצת אנוסים פורטוגלים באשמת חזרה ליהדות בצפון-מזרח איטליה. בתגובה ארגנה דונה גרציה חרם על העיר אנקונה שבה אמור היה להתבצע גזר הדין. יהודים רבים הטילו חרם מסחרי על נמל אנקונה. החרם אמנם נכשל והאנוסים הוצאו להורג, אך פעילותה של דונה גרציה נמשכה. היא הקימה בתי כנסת, ישיבות ובתי חולים; בשנת 1561 היא פנתה עם אחיינה, דון יוסף נשיא, לבקש חכירה של ערים בישראל. תחילה ביקשו את ירושלים, אך סורבו, ולבסוף חכרו את טבריה והחלו לבנות את העיר וליישב בה יהודים מאירופה.

ב-1569 נפטרה דונה גרציה בטרם הגשימה את חלומה לעלות לישראל.

⁷ עפ"י דונה גרציה נשיא, ויקיפדיה

* Shmuel Trigano (direction), Le monde sépharade, Paris, Éditions du Seuil, 2006, בתוך: זמנים, האוני' הפתוחה, אוני' ת"א,

עבודה אישית:

♣ בחרו היבט אחד לדמותה של דונה גרציה בתחומי העשייה שבהן הייתה מעורבת:

- דונה גרציה כאשת עסקים
 - דונה גרציה כמדינאית וכפוליטיקאית
 - דונה גרציה כאשת משפחה
 - דונה גרציה כמנהיגה של קהילת האנוסים ומגורשי ספרד
- ♣ הרחיבו את ידיעותיכם על ההיבט הנבחר באמצעות עיון במקורות שבהמשך (ביבליוגרפיה מומלצת).

עבודה קבוצתית:

- ♣ פרטו את פועלה של דונה גרציה בהיבט הנבחר.
- ♣ דונו בתכונות ובכישורים הדרושים לשם ניהול מוצלח של תחום העיסוק בו.
- ♣ בחרו דרך יצירתית (הצגה, סרט, מצגת, כרזה, שיר וכו') להציג את המסקנות במליאה.

דברים בהקשרם

על מקומן ומעמדן של נשים בקהילות האנוסים⁸

רבים מיהודי ספרד ופורטוגל שאולצו להתנצר, המשיכו לקיים "חיים יהודיים" בסתר ובפחד מתמיד מהלשנות.

כתוצאה מכך כל חיי הקהילה עברו למחתרת במסגרת ביתית. עם השינוי הזה השתנתה גם ההיררכיה הפנימית – **כתר המנהיגות נשמט מן הגברים ועבר לנשים**. כך טוענת שולמית חווה הלוי. היא אף קובעת: **"אנוסי ספרד ופורטוגל הנם ענף יהדות שהוא כמעט לגמרי מטריצנטרי"** (שבמרכזו האם, האישה).

קראו את [המאמר](#) ואת העדויות שבו, וכן קראו את העדויות הבאות מתוך תיקי חקירות האינקוויזיציה⁹:

❖ "מאז שהתחילה להשתמש יותר בדעתה ולצאת מגיל הילדות, אמה הדריכה אותה לקיים את הטעויות האלו [הכוונה למצוות התורה]... כשהייתה בת שנים עשרה או שלוש עשרה [...] אמה לאונור פרננדז אמרה לה [...] שתשמור על השבתות ולא תעבוד בהן ותעזוב את כרית התפירה ביום השבת. ולמתווה [הכוונה לנחקרת] הזו ולאחיותיה [...] היה חשק גדול [...] לאכול בשר חזיר, ואמה לא רצתה לתת להן לאכול את זה כי אמרה להן שזה אסור. והיא זוכרת במיוחד שלפני שנתיים או שלוש [...] היא קמה ללוש לחם, והיה לה חשק לבשר חזיר, הלכה וחתכה חתיכה, ואמה ראתה אותה וכעסה עליה ואמרה שזה לכלוך ולא נתנה לה לאכול..."

❖ "המתווה הזו [הכוונה לנחקרת] שמעה מאמה בלנקה דה אלמיידה שדודה, דייגו לואיס, הוא יהודי, למרות שלא ראתה אותו עושה דבר".

⁸ שולמית חווה הלוי, **"במקום שאין אנשים: מנהיגותן של הנשים בעולם האנוסים"**, הרצאה בכנס "אישה ויהדותה", 1999

⁹ הנוצרים החדשים הפורטוגלים בספרד בראשית המאה ה-17

❖ "כשהמתווה הזה היה [...] בן ארבע עשרה, אמו אמרה לו [...] כשראתה אותו קונה קצת בשר חזיר כדי לאכול, שלא יקנה כי אלו שאוכלים אותו לא רואים את פניו של האל. **והמתווה הזה ענה לה ואמר:** אבל לאלו שלא אוכלים בשר חזיר, לא קוראים להם יהודים? וכך המתווה הזה אמר לאמו. באמת, אני צריך לאכול אותו כדי שלא יגידו לי יהודי או מורסקו. ואמו שאלה את המתווה הזה אם הוא מאמין באל, והוא ענה לה שכן, ושהוא מאמין באם הקדושה, הכנסייה הקתולית הרומית.

ואמו ענתה לו: אם כך, יכול להיות שבגיל ארבע עשרה, הגיל שבו היה אז, אביו לא אמר לו דבר?

והמתווה הזה ענה לה: אם כן, מה היה צריך להגיד לי?

[...] ואמו הלכה להגיד לאביו את כל מה שהיה עם המתווה הזה. ובין שניהם הם אמרו שהוא picaro (שובב, ערמומי) ואי אפשר להגיד לו דבר מהדברים של תורת משה, כי הוא יפטפט ויגלה את הכול.

ואחר כך אמו חזרה ואמרה למתווה הזה: יכול להיות שאתה רוצה להישאר אבוד כמו חיית השדה שהיא לא של האל ולא של השטן?

והמתווה הזה ענה: אם כן, מה אני צריך לעשות כדי לשרת את האל וכדי שלא ייקח אותי השטן?

והיא אמרה לו שיאמין באל לבדו, שברא את השמים ואת הארץ. שאלו שלא מאמינים בזה הם כולם לותרנים.

והמתווה הזה אמר לה: אימא, אלו שעושים זאת הם לא יהודים?

והיא ענתה לו שכן, והם עבריים, יהודים.

והמתווה הזה אמר לה שהוא לא רוצה להיות כזה, כי כל אלו הם אנשים מושפלים ולא מוערכים, שתשים לב שהמלך וכל האדונים וכל שאר אנשי העולם הם נוצרים קתולים, והם אלו המוערכים ושולטים, ולא היהודים שאחר כך שורפים אותם.

ואמו של המתווה הזה חזרה לספר את כל הדברים האלו לאביו. והוא אמר שלמתווה הזה אין יכולת, והוא לא בנו. הוא ציווה על בניו שאף אחד מהם לא יקרא [לבנו] אנטוניו, מכיוון שהמתווה הזה הוא כמו חיה, וכל האנטוניוסים הם כאלו".

עבודה קבוצתית:

♣ בעקבות קריאת המאמר ועדויות הנחקרים במרתפי האינקוויזיציה:

- מה אפשר ללמוד על חשיבותן של הנשים בשימור הזהות היהודית?
- כיצד ניתן להסביר את עיקשותן של הנשים חרף הסכנות לשמור על זהות יהודית?
- בעקבות הדברים, נסו להסביר את הצלחתה של דונה גרציה כאישה-מנהיגה.
- ♣ "היכנסו לנעליה" של דונה גרציה, הקוראת לאחיותיה האנוסות להמשיך ולהעביר את המסורת היהודית לילדיהן:
- כתבו נאום בשמה.
- נאמו בפני המליאה.
- דונו באפיוני המנהיגות העולים מן הנאומים שלכם ושל עמיתכם.

❖ "אל לך לשכוח את העזרה שנהנית הימנה בעת צרתך, בדרך מפורטוגל ועד הגיעך למקום מבטחים. מי ראה כמוך את גילוי החסד האלוהי במסווה אנושי הנראה לעיניך, להצלתך? מי חזה בחידוש צדקניותה של מרים, המקריבה את חייה למען אחיה? בתבונת דבורה השולטת על עמה? בצניעות אסתר ובקדושתה בסייעה לנרדפים". (דמותה של אסתר, הדסה, הייתה אהובה על האנוסים שראו בה אנוסה שהקריבה את חייה למען עמה). "בכוחה המפואר של האלמנה יהודית הצנועה ורחבת המחשבה, הגואלת את הנצורים. כזאת שלח לך האלוהים בימים אלה משדרות צבאו העליונות וכללן יחד באחת מנשמותיו, שלמזלך ולאשרך הותקנה בגופה הנשי של היהודייה נשיא בת המזל. היא האישה המסייעת לבניך הנצרכים בתחילת מסעם, שעניותם מונעת מהם להציל את עצמם מן המוקד ולצאת לדרך כה ארוכה. תקוותה מאמצת אותם בכוח רב. אשר לאלה שכבר נמלטו לפלאנדריה ולמקומות אחרים או העומדים על שפת הים בסכנה שלא יוכלו להמשיך את דרכים – לאלה היא מגישה עזרה ללא גבול, בכסף ובהנחות רבות אחרות. היא המגינה עליהם בסערת האלפים הקשה בגרמניה ובארצות אחרות, ובהגיע מים עד נפש היא מושיטה להם ברצון את ידה. היא האישה שעזרה לך באהבה אימהית וביד בטוחה בשעת מצוקתך המסוכנת והדחופה שהוטלת בה, בגלותך.... היא שעזרה לכל הנגידים בעת שלא הצליחו להינצל בכוח עצמם. היא שכלכלה את המוני הנצרכים והעניים, ולא מנעה סיוע אף מאויביה. היא ששלחה ספינות מלאות לחם ומצרכים לכל, באופן שכמעט והעלתה אותם מן הקבר שאיים עליהם בימים ההם. בדרך זו, בזרוע זהבה ובידה האלוהית העלתה רבים מבני העם הזה ממעמקי טיט היוון בו שקעו באירופה בעוני ובחטא... היא הייתה צור ישועה בעת חולשתך, מנוחה ליגע, מעיין מים טהורים המרווה את הצמאות, עץ פרי מצל, המזין את הרעבים ונותן כוח לעייפים. ... והיא נשארה כל הימים מעוז בטוח מרדיפות העם הפורטוגלי, מבצר עוז התומך ברבים מאלה שהיו מעשירי הדור מלפנים, ועתה היא עוזרת להם בכספה. בקיצור בכנפיו החזקות של נשר זה ניצלו מרבית בניך בבריחתם מאכזריות הפורטוגלים, כפי שעשה כך האלוהים בימי יציאת מצרים"¹⁰.

❖ "באחד הימים נכנסה לקושטא גברת פורטוגלית, שקראה את עצמה בשם דונה ביאטריצי מנדס והייתה עשירה מאוד, בלוויית 40 פרשים וארבע מרכבות מהודרות ובהן גבירות ספרדיות ומשרתות... הכבודה אשר אתה לא הייתה פחותה מזו של דוכס ספרדי, אולם עושרה הצדיק את ההדר. על בואה הודיעו רשמית לחצר המלכות..."¹¹.

❖ "...שמעתי מכמה יהודים פורטוגלים בדבר אישה פורטוגלית, שנמלטה ממלכות זו ברכוש גדול שהעניק לה כוח והשפעה רבה ופרסם את שמה במדינות אלו. וכיצד קנתה את העיר טבריה מהטורקי הגדול בסכום כסף גדול ובתשלום מס קבוע של אלף קרויזידים לשנה, וכי בקיץ הבא היא תבוא מקושטא (קונסטנטינופול, איסטנבול) עם כל משפחתה לגור בטבריה ועמה כל היהודים שירצו לבוא אחריה. חדשות אלו הביאו שמחה גדולה לכל היהודים היושבים בארץ ישראל, מכיוון שאלה האמינו שעם התיישבותם שם חייב גם המשיח לבוא"¹².

❖ "דונה גרציה, האישה המופלאה, מנהיגה מבטן ולידה, השכילה להבין כבר לפני 500 שנה, שאפשר להשיג כמעט הכול בצורה של שלום. לכולנו יש סיבות טובות להניח, שלו חיתה דונה גרציה בתקופה בה הוענקו פרסי נובל לשלום ולכלכלה, היא הייתה זוכה בפרס, ללא ספק הייתה ראויה לו.

לאורך מסע חייה הקצרים מדי, מסע אפוף מסתורין והוד, בכל מקום אליו הגיעה, מליסבון בו נולדה, דרך לונדון, אנטוורפן, סלוניקי, ונציה ואיסטנבול, היא פעלה תמיד בדרכי שלום. היא הפכה לאשה העשירה בעולם בתקופתה בזכות היותה אשת עסקים מפולפלת ומצליחה,

¹⁰ מתוך הספר "נחמות מצוקות ישראל" המתאר את תלאות הגירוש. נכתב במטרה לסייע לאנוסים ולהקל על סבלם, והודפס בחסותה של דונה גרציה. בספר פסקה שלמה המוקדשת לפעולותיה של דונה גרציה בארגון בריחתם של האנוסים מפורטוגל.

¹¹ ספר זכרונות, אנדריס לאגונה (סופר ספרדי, בן התקופה), בתוך: צבי סחייק, בעקבות דונה גרציה

¹² נוסע אלמוני מן המאה ה-16, במאמר שכתב יצחק בן-צבי "היישוב היהודי בתקופה העותמאנית", בתוך: יואל רפל (עורך), תולדות ארץ ישראל, ההוצאה לאור - משרד הביטחון, תש"ס, 1980 - עמ' 492.

כלכלנית מתוחכמת, אבל תמיד בדרכי שלום ותוך שמירה על כבוד האדם ומלחמה על חירותו"¹³.

❖ "... היא (דונה גרציה) לא רדפה בצע לשם בצע. הכסף היה דרוש להישרדות, אבל אפשר לה לממש שאיפות נעלות למען בני עמה. כשהחליטה לשוב למולדת העתיקה ולחדש המורשת הגדולה, היא הייתה לציונית הראשונה... אבל זו טבריה שהייתה מחוז חפצה. בה שאפה להקים בית לאומי לעם היהודי. מקלט לנרדפי האינקוויזיציה. מרכז רוחני לתפוצות העם.

ומאחר שירושלים לא הייתה אז אופציה אפשרית, מה מתאים יותר מטבריה, שהייתה במשך מאות שנים מרכז ליהודי ארץ ישראל. טבריה אמורה הייתה להיות מפעל חייה"¹⁴.

עמותת דונה גרציה מעניקה מדליות עם דמותה המוטבעת של דונה גרציה, לאישים שתרמו לעם היהודי ולמדינת ישראל.

בעבודה קבוצתית ועל סמך הדברים שנכתבו על דונה גרציה:

- ♣ **עצבו מדליה שתשקף את מה שחשבו עליה בימיה, ועל מה שחושבים עליה בימינו.**
- ♣ **כתבו טיעונים משכנעים שיאפשרו קבלת העיצוב שלכם למדליה.**
- ♣ **הציגו את המדליה שעיצבתן/ם במליאה, ושכנעו שהעיצוב שלכן/ם אכן משקף את דמותה כאישה- מנהיגה.**

משימת סיכום

דיבייט - מעמַת

יצחק גורמזאנו-גורן, בספרו "השקר הקדוש" כותב: "מדוע היא נשכחה מלב? הרי הצילה יהודים לא פחות מהנרייטה סאלד; הגתה לנו מדינה 400 שנה לפני הרצל; הקדימה את הברון ברכישת אדמות בארץ ישראל וטיפחה את חיי הרוח לא פחות מאחד העם. איך לא נעזרו בדמותה הציונים המודרניים ל'ביסוס' המהלך הציוני? ייתכן שלא ידעו על קיומה, אבל מעבר לכך, היא, אחיינה דון יוסף ודומיהם שיבשו באישיותם הדינמית והאמיצה את סטריאוטיפ היהודי הגלותי העלוב, הכנוע והשתדלן. ייתכן גם שהציונים המודרניים לא רצו להודות שהם לא היו הראשונים, ושהייתה אישה אחת ספרדייה שהקדימה אותם".

♣ **בחרו בן/בת זוג וקראו את המאמר "השקר הקדוש", מאת יצחק גורמזאנו גורן, חוזה המדינה, ואת המאמר של ישראל גודוביץ' ב"הארץ", המפרט את הטענות שלעיל, וכן את המאמר המזימה "הציונית-אשכנזית" כנגד הדונה גרציה מנדס נשיא "מלכת האנוסים", מאת אלי אשד, המתפלמס עם הטענות שלעיל.**

♣ **בחרו עמדה אחת בפולמוס, שאותה תרצו לייצג במעמַת, הרחיבו את ידיעותיכן/ם על דונה גרציה, וכתבו טיעונים משכנעים לביסוס העמדה שבחרתן/ם.**

♣ **ערכו את המעמַת במליאה למשוב עמיתים.**

¹³ יעל ולצר, דונה גרציה והנובל לשלום, באתר דונה גרציה

¹⁴ מדברי נשיא המדינה, שמעון פרס, במלאת חמש מאות שנה להולדתה של דונה גרציה.

- ♣ [דונה גרציה נשיא, ויקיפדיה](#)
- ♣ [דונה גרציה ודון יוסף, באתר אישי רחוב](#)
- ♣ [דונה גרציה, מבחר מאמרים, הרצאות ונאומים, אתר דונה גרציה](#)
- ♣ [מסע בעקבות דונה גרציה, תפוז בלוגים](#)
- ♣ [אלי אשד, המזימה "הציונית - אשכנזית" כנגד הדונה גרציה מנדס נשיא "מלכת האנוסים", באתר יקום תרבות](#)
- ♣ [יעקב הרוזן, דון יוסף נשיא, בונה טבריה, אתר דעת](#)
- ♣ [ישראל גודוביץ', "השקר הקדוש", מאת יצחק גורמזאנו גורן, חזת המדינה, "הארץ" ספרים, 13.10.2010](#)
- ♣ [משה אורפלי, "היי בטוחה, גברתי הנעלה" \(מאמר\)](#)
- ♣ [משרד החינוך, המזכירות הפדגוגית, צידה לדר"ך: 500 שנה להולדת דונה גרציה](#)
- ♣ [מתי לוביאנקר, דונה גרציה – האישה שאתגרה מלכים, באתר הדרך למעלה – להעצמה אישית](#)
- ♣ [מתי קס, דונה גרציה \(חנה\) נשיא, הספרייה הווירטואלית של מט"ח](#)
- ♣ [רות אלמוג, לא היתה עוד אישה כמוה, "הארץ", 25.02.2011](#)
- ♣ [תום שגב, היד הנעלמה של דונה גרציה, "הארץ", 08.09.2010](#)
- ♣ [שולמית חווה הלוי, "במקום שאין אנשים: מנהיגותן של הנשים בעולם האנוסים", הרצאה בכנס "אישה ויהדותה", 1999](#)
- ♣ [הנצרים החדשים הפורטוגלים בספרד בראשית המאה ה-17, \(סיכום הרצאה, לא ידוע של מי\)](#)

סרטונים ומשדרים בהקשר רחב

- ♣ [מסע בעקבות דונה גרציה, יוטיוב](#)
- ♣ [חכמי ספרד - האנוסים, יוטיוב](#)
- ♣ [ריאיון מרגש של משפחת פליסר, בני אנוסים מספרד, יוטיוב](#)
- ♣ [שיר גירוש יהודי ספרד/ שלמה יוספסון](#)
- ♣ [שעה היסטורית: הקלטת תכנית מהרדיו](#)
- ♣ [אזרחות ספרדית לצאצאי מגורשי ספרד/ חדשות 10](#)

אַסְנַת בַּרְזַאנִי – "אסנת התנאית"

אסנת ברזאני (1590 בערך - 1670 בערך) עמדה בראש ישיבה בכורדיסטן במאה ה-17. הייתה משוררת וכותבת פיוטים רבים בשפה העברית, שבה שלטה ברהיטות.

נשים בכפר היהודי סאנדור בכורדיסטן (Field Museum of Natural History, Chicago)

אתגר

מכתב מבת מלך

"ואני מיומי מפתח ביתי לחוץ לא יצאתי, בת מלך ישראל פה הייתי. — מאן מלכי? — רבנן! בין בְּרָכִי חכמים גדלתי, מעונגת לאבי ז"ל הייתי. שום מעשה ומלאכה לא למדני, חוץ ממלאכת שמים, לקיים מה שנאמר: "והגית בו יומם ולילה". בעוונות הרבים, לא היו לו בנים כי אם בנות. וגם כן השביע את בן זוגי ז"ל, לבלתי עשות בי מלאכה, וכן עשה כאשר ציווהו. ומתחילה הרב ז"ל טרוד היה בעיונו ולא היה לו פנאי ללמד התלמידים, כי אני הייתי מלמדת אותם במקומו, עוזרת הייתי כנגדו. עתה בעוונות הרבים הלך הוא למנוחות ועזב אותי והילדים לאנחות"¹⁵.

- ♣ מכתב זה נכתב במאה ה-17, בעברית, כפי שהוא מנוסח כאן. פענחו את הכתוב ושערו השערות על חינוכה של אסנת ברזאני ועל התפקידים שמילאה בבגרותה.
- ♣ הפתעות: האם אורח חייה של האישה מהמאה ה-17 מכורדיסטן מפתיע? אם כן, כתבו מה מפתיע בו? נמקו את דבריכם.

¹⁵ מתוך: J. Mann, Texts and Studies in Jewish History and Literature New York 1972, 1:511

אסנת, בתו של הרב המקובל שמואל ברזאני ונכדתו של הרב המקובל נתנאל ברזאני, נולדה בשנת 1590 לערך. אסנת לימדה בישיבה שהקים אביה במוצול שבכורדיסטן (כיום בעירק) על חייה אנחנו לומדים מתוך מכתבים שהיא כתבה והתפרסמו בראשית שנות ה-70. לאחר פטירת אביה, ירש בעלה באופן טבעי את מקומו ומילא במקומו את תפקיד ראש הישיבה. באותם ימים אסנת כבר לימדה את התלמידים תורה. לאחר שגם בעלה נפטר, אך טבעי היה שהיא תמשיך את דרכם. וכך היה. היא שימשה ראשת הישיבה ועסקה בהוראה ובניהול כאחד. עד פטירתה בערך בשנת 1670 המשיכה לעמוד בראש הישיבה ולנהל אותה. מספרים כי היא כתבה פירוש לספר משלי, אך הוא אבד.

חייה של אסנת היו שונים מאוד מחייהן של נשים אחרות. אביה הכיר בכישרונותיה והעריך את יכולותיה של בתו. לפיכך הוא חנך אותה להיות תלמידת חכמים. הוא אף השביע את חתנו שיפנה לה את הזמן מעבודות "נשיות" כך שתוכל להתמסר ללימודי קודש.

אסנת זכתה להערצה רבה, היא הייתה מעין אדמו"ר. על הכבוד הרב שרחשו לה בני דורה אפשר ללמוד למשל מאיגרת ששלח לה הרב פנחס חרירי, ובה הוא פונה אליה בתארים כמוהר"ר (כבוד מורנו ורבנו הרב רבי) ו"אמי רבנתי". גם כמה מאיגרותיה של הרבנית אסנת שרדו, ובהן היא מעידה על עצמה.

למרות גדולתם הרוחנית ועל אף שמם הטוב שיצא למרחוק, הם סבלו מעוני וממחסור. אסנת נקלעה לחובות כבדים ולבעיות כספיות מטרידות. את התרומות שהצליח אביה לגייס, הוא ניצל להקמת ישיבות ומוסדות חינוך. גם אסנת נאלצה לפנות לתורמים כדי להציל את עצמה ואת ילדיה מהמצב הקשה, לשם כך היא נאלצה ללכת לקהילות מרוחקות אף על פי שהייתה מוגבלת בחופש התנועה שלה בגלל הסכנות שארבו לה כאישה¹⁷. אחת האגדות על אסנת בראזני מספרת: "אסנת הייתה יפת תואר ויפת מראה. ויהי היום ותעל אסנת על הגג לשטוח את בגדי הכביסה שלה, וירא אותה גוי אחד ונפשו חשקה בה. ויהי בחצי הלילה ויתגנב הגוי אל הגג, ולבו יחשוב עוון לו על הרבנית. מיד קראה שמות של קדושים, והגוי נשאר תלוי על קירות הגג מבלי שיוכל לזוז ממקומו. ויהי בבקר ויודע הדבר. קהל רב של אנשים הצטופפו וחזו במחזה נפלא זה. כל מאמציהם להזיז את הגוי ממקומו עלו בתוהו. הדבר הגיע לאוזני ה"ואלי" - הפחה של העיר - והוא בעצמו בקש מאת אסנת הרבנית לשחרר את הגוי. אך היא סירבה באומרה לו: "אלו גוי זה. בא אלי על מנת לגנוב חפץ מחפצי ביתי כי עתה החרשת. אך הוא בא אלי מתוך כוונה לפגוע במוסר, ולכן יישאר תלוי במקומו". המושל נשבע לה שאם תתיר את הגוי החוטא, יענישוהו כמאות לו ויתלהו לעיני כל. באותה שעה שחררה אסנת את הגוי, תלו אותו על עץ, וכל אנשי העיר ראו כן ותמהו".

אגדה זו מציגה את כוחה ואת "חולשתה" של אסנת בראזני מעצם היותה אישה. מצד אחד, בזכות יכולתה העל-טבעית היא גוברת על האנס ומצליחה לשכנע את הפחה שיש להענישו בחומרה על שהתכוון לפגוע במוסר. ומצד שני, בגלל המין שלה - אישה, היא חשופה לאלימות מינית, ובמקרה זה ניסיון אונס¹⁸.

לאחר מותה יהודים רבים מקהילות יהודי כורדיסטן נהגו לעלות לקברה באמדי. כמו כן נהגו לכתוב את שמה על קמיעות.

¹⁶ עפ"י ויקיפדיה ועפ"י המאמר "שאני נשארתי מלמדת תורה", מאת רינה לוי - מלמד

¹⁷ רינה לוי-מלמד, "שאני נשארתי מלמדת תורה", בתוך: יד בן-צבי

¹⁸ רינה לוי-מלמד, "שאני נשארתי מלמדת תורה", בתוך: יד בן-צבי

עבודה קבוצתית:

- ♣ בחרו סיטואציה אמתית או אגדית מסיפור חייה של אסנת:
- ♣ לימוד תורה עם אביה בילדותה
- ♣ שיחה ראשונה עם חתנה – על עתידה כמלמדת תורה וראשת קהילה
- ♣ מפגש הנזיפה שלה בשליחי האתרוגים
- ♣ מפגשה עם הגוי, שניסה לאנוס אותה
- ♣ המשא ומתן עם ה"ואלי" על שחרור האנס
- ♣ המחיצו (להצגה או לסרט) את הסיטואציה תוך כדי:
- בניית הדיאלוג בין ברזאני לדמויות המשתתפות בסיטואציה המתוארת
- ביטוי לדמותה הייחודית של ברזאני כאישה פורצת דרך
- ♣ הציגו את הסיטואציה (בהצגה או בסרטון) בפני הכיתה, תוך הסבר שיקולי הדעת שהנחו אתכם/ם בעיצוב הסיטואציה.

דברים בהקשרם

לימוד תורה ו"רבנות" של נשים בתרבות היהודית

אסנת ברזאני הייתה אחת מנשים יחידות שנמנו על ההנהגה התורנית וההלכתית בעולם היהודי בכלל ולא דווקא בקרב קהילות המזרח. יתרה מזו, נוכחותה בישיבה ומנהיגותה התקבלו בשוויון נפש ולא עוררו מחלוקות בשל מינה. בזכות כישוריה ראו בה אביה ובעלה ממשיכת הדרך שלהם כראשת הישיבה¹⁹.

הפסוק בתורה, המצווה על לימוד תורה אומר: "ולמדתם אתם את בניכם" (דברים י"א, יט). מכאן למדה הגמרא (קידושין כט, ע"ב) שהאב מצווה ללמד את בנו ולא את בתו.

במשנה במסכת סוטה טוען בן עזאי שחייב אדם ללמד את בתו תורה, אך רבי אליעזר חולק עליו בתוקף, ולפי דעתו לא רק שאין אדם חייב ללמד בתו תורה אלא שהדבר אסור: "רבי אליעזר אומר: כל המלמד בתו תורה, כאילו לומדה תפלות" (סוטה פ"ג מ"ד), ובתלמוד הירושלמי נאמר משמו של רבי אליעזר: "יישרפו דברי תורה ואל יימסרו לנשים" (ירושלמי סוטה פ"ג ה"ד).

במשך הדורות היו ויכוחים ומחלוקות בשאלת לימוד תורה לנשים. להלן שני ציטוטים נבחרים בעד ונגד:

❖ "אישה שלמדה תורה יש לה שכר אבל אינו כשכר האיש, מפני שלא נצטוית[ה]... ואע"פ שיש לה שכר צו חכמים שלא ילמד אדם את בתו תורה, מפני שרוב הנשים אין דעתם מכוונת להתלמד אלא הן מוציאות דברי תורה לדברי הבאי, לפי עניות דעתן" (רמב"ם, הלכות תלמוד תורה א', יג).

❖ "חייב אדם ללמוד לבנותיו המצוות כגון פסקי הלכות, ומה שאמרו שהמלמד לאשה תורה כאלו מלמדה תיפלות זהו עומק תלמוד וטעמי המצוות וסודי התורה, אותן אין מלמדין לאשה ולקטן, אבל הלכות מצוות ילמד לה, שאם לא תדע הלכות שבת - איך תשמור שבת?! וכן כל מצוות כדי לעשות להיזהר במצוות" (ספר חסידים, מהד' מרגליות, סימן שיג).

לגבי נשים-רבות, מוכרים לנו מעט מאוד מקרים שבהן נשים שימשו כ"חכמות" או פוסקות הלכה.

הדוגמה הבולטת ביותר, שהקדימה את אסנת ברזאני מצויה בסיפורה של ברוריה "התנאית", אשתו של רבי מאיר ובתו של רבי חנינה בן תרדיון, "שהיתה לומדת שלש מאות שמועות (הלכות) ביום, משלש מאות חכמים". בתלמוד מסופר כי התנצחה עם צדוקי על פרשנות פסוק בנביא, והחזירה לו מענה ניצח. עוד מסופר עליה שלימדה את בעלה רבי מאיר להתפלל לחזרתם בתשובה של הרשעים ולא לכילונם.

התנא רבי יהושע העריך מאוד את דבריה במחלוקת בין חכמים לרבי טרפון ואמר: "יפה אמרה ברוריה". ברוריה הייתה מעורה מאוד בדיונים ההלכתיים של חכמי התקופה. היא חולקת בתוספתא על אביה, בענייני טומאה וטהרה, וגם שם דבריה זוכים לשבח, מפי רבי יהודה בן בבא.

בעקבות הנלמד כאן התחלקו לקבוצות והציעו במליאת הכיתה מועמד/ת לפרס יוקרתי ל"פמיניסט/ת שהקדימה את זמנו/ה".

- ♣ בחרו באסנת ברזאני או באביה, שמואל ברזאני, והציגו את מועמדותם.
- ♣ שכנעו את המליאה (כ 5 דקות) לבחור בדמות שבחרתן/ם בה כראויה לפרס.
- ♣ הכינו הרצאה קצרה, ובה טיעונים משכנעים לבחירתכן/ם.

משימת סיכום

"דיבור בציבור"

קבוצת הנשים "רחוב משלה", שמה לה כמטרה לשכנע ראשי ערים להנציח בשמות של רחובות נשים משפיעות בהיסטוריה היהודית, הראויות על פי כל קנה מידה להנצחה.

עבדו בקבוצה והציעו לראש העיר או היישוב שלכן/ם את אסנת ברזאני כאישה הראויה ל"רחוב משלה":

- ♣ עצבו שלט רחוב שינציח את אסנת ברזאני - את דמותה ואת פועלה.
- ♣ הכינו הרצאה מצולמת (באורך 10 דקות ובסגנון הרצאות "טד") שבה תנסו לשכנע את ראש העיר או היישוב שלכן/ם לקבל את הצעתכן/ם ל"רחוב משלה" על שם אסנת ברזאני. בדבריתכן/ם התייחסו לשני היבטים בדמותה: כישוריה להנהיג את קהילתה וצמיחתה כתלמידת חכמים וכראשת ישיבה בחברה היהודית בכורדיסטן של המאה ה-17 (לפני העידן הפמיניסטי).
- ♣ הציגו את סרטון ההרצאה במליאת הכיתה, והציגו את שיקולי הדעת שלכן/ם להדגשים ולרעיונות שבהרצאה.

- ♣ אסנת ברזאני, ויקיפדיה
- ♣ אורי מלמד ורינה לוי מלמד, "הרבנית אסנת - ראש הישיבה בכורדיסטאן", פעמים , 82 עמ' 163-178.
- ♣ רינה לוי – מלמד, "שאני נשארתי מלמדת תורה"
- ♣ רינה לוי – מלמד, שלוש מנהיגות יהודיות (בין המאה ה-16 למאה ה-19), מכון שכטר ליהדות, בימת הפקולטה
- ♣ חזי כהן, אסנת ברזאני התנאית, ישיבת מעלה גלבוע ומדרשת עין הנצי"ב, צמת – צוותי מדע ותורה
- ♣ "רחוב משלה", אסנת ברזאני (1590-1670)
- ♣ שביט אוריה, זרה בתוכם, הארץ, 26.12.2001
- ♣ תמר רותם, הגרסה הנשית של היהדות, ראיון עם חה"כ, ד"ר עליזה לביא, הארץ, 12.04.2012

פריחא בת יוסף

פריחא בת רבי אברהם בן אדיבה (או בשמה הספרותי: פריחא בת יוסף) הייתה משוררת יהודייה בת המאה ה-18 מצפון אפריקה. שניים משיריה של בת יוסף השתמרו עד היום, והיא ראויה לציון כאחת המשוררות היהודיות והעבריות היחידות טרם העת המודרנית.

אישה יהודייה מטנג'יר, מרוקו, ציור (1874), Charles Landelle, Musée des beaux-arts de Reims, (ויקישיתוף, נחלת הכלל)

אתגר

בת יוסף מייחלת

בֵּת-יוֹסֵף מִיַּחֲלֶת,
הטוֹב מִמֶּד שׁוֹאֵלֶת,
מִהֵר אֶרְצָה תְּהִי נוֹחֶלֶת
מִיַּד הַיִּשְׁמְעֵאלִי.

פריחא בת יוסף, "בת יוסף מייחלת"; בית שני²⁰

♣ שיר זה נכתב במחצית המאה השמונה עשרה, והוא משקף את מצבם של היהודים בארצות האסלאם.

- קראו את המידע באחד מהערכים הבאים בויקיפדיה: [יהדות מרוקו](#), [יהדות תוניסיה](#)
- בעקבות המידע, שערנו מה היה אורח חייה של פריחא בת יוסף במרוקו או בתוניסיה. את ההשערות תוכלו לאשש בהמשך הלמידה.

²⁰ יוסף שיטריט, "פריחא בת יוסף: משוררת עבריייה במארוקו במאה הי"ח", פעמים 55, עמ' 93

המשוררת פריחא בת רבי אברהם בן אדיבה, או בשמה הספרותי, פריחא בת יוסף, נולדה במרוקו בשנות השלושים של המאה ה-18. את שירה היא כתבה עוד במרוקו לפני שעברה לתוניס (כנראה בעקבות מהומות ורדיפות שמהן סבלו היהודים עם מותו של המלך, מולאי אסמאעיל) פריחא שהייתה בקיאה בתורה כתבה חיבורים ופיוטים בעברית, ושיבצה בהם פסוקים רבים מהתנ"ך. היא כתבה על נושאים רבים ומגוונים, ובהם נושאים אישיים, הקשר שבין האדם לאלוהים, גאולת עם ישראל, ישועה מפני השלטון הזר ועוד, למשל שירה "פנה אלינו ברחמים" מביע תחינה לקיבוץ גלויות. כמו כן היא מרבה להשתמש באקרוסטיכונים המעידים על קורותיה.

אביה הרב היה אף הוא משורר וכתב לפחות שני פיוטים בערבית-יהודית שהיו נפוצים מאוד בקרב יהודי מרוקו²².

בשנת 1756 תוניס נכבשה על ידי כוחות עות'מאנים שבאו מאלג'יריה והרס רב נגרם לעיר. הקונסול הצרפתי דיווח שאלפים נהרגו במהלך כיבוש העיר. בעקבות המנוסה מהעיר ניתק הקשר בין פריחא בת יוסף לבין אביה ואחיה, והחיפושים אחריה עלו בתוהו.

אביה הפך את ביתו לאתר הנצחה, והקים לזכרה מקווה טהרה ובית כנסת. במקום שבו עמדה מיטתה נחצב המקווה, ובמקום שבו ניצבה ספרייתה – הוצב ארון הקודש²³.

לפי מאמר שהתפרסם בעתון יהודי-תוניסאי מראשית המאה ה-20, נשות הקהילה היהודית המשיכו להתייחס אליה כאל קדושה, ופנו אליה בעתות מצוקה.

הרב הראשי לתוניסיה דוד קוטורזה כתב עליה בשנת 1936, במכתב המבקש מהרשויות לשמר את בית הכנסת²⁴:

"צעירה זו הייתה יפת תואר ובעיקר בעלת ידע רב; היא רכבה על סוסים, עסקה במוזיקה והייתה משוררת... פריחא הייתה בין היתר סמל לגבורה, לצניעות ולחכמה. בית הכנסת של פריחא מסמל, כיום, דרך שמו, את המידות הטובות של האישה היהודייה בתוניסיה ובכל צפון אפריקה, ומן הראוי שזכרה יונצח".

שירים אחדים של בת יוסף נשתמרו עד היום, והיא נחשבת לאחת המשוררות היהודיות והעבריות היחידות טרם העת המודרנית.

עבודה קבוצתית:

זהו כל המידע על פריחא בת יוסף בויקיפדיה. לצורך השוואה ראו מידע בויקיפדיה על המשורר **נפתלי הרץ וייזל** בן אותה תקופה, שהמידע עליו משתרע על פני שלושה עמודים, והרשימה הביבליוגרפית של מחקרים על חייו ויצירתו ארוכה מאוד.

♣ גבשו עמדה בנוגע לפערים בידע על חייהם ויצירתם של שני המשוררים – האישה המשוררת ממרוקו והאיש המשורר מפולין. נמקו את עמדתכן/ם.

♣ בעקבות הנלמד כאן:

- נסחו סוגיות של מגדר ומוצא הבאות לידי ביטוי בפערים אלה.
- נסחו שאלות לדברים נוספים שיש לדעת על פריחא בת יוסף.

²¹ עפ"י ויקיפדיה, [פריחא בת רבי אברהם בן אדיבה](#)

²² יוסף שטרית, [פריחא בת רבי אברהם, בתוך: יד בן-צבי](#)

²³ שם

²⁴ עפ"י ויקיפדיה, [פריחא בת רבי אברהם בן אדיבה](#)

בעקבות המידע המצומצם על חייה ועל יצירתה של פריחא בת יוסף, הסוגיות המגדריות והעדיות העולות מכך והשאלות שניסחתן/ם קודם, הציעו לעורכי ויקיפדיה ערך מורחב על דמותה של פריחא בת יוסף.

♣ כתבו כקבוצה את הערך. השתמשו במקורות הבאים:

- מידע שבמאמרים (המועטים) ברשימה הביבליוגרפית שבהמשך
- מידע שניתן להפיק מאנשים ומראיונות עם אנשים (אם אתם מכירים אנשים ממרוקו ומתוניסיה, שאלו אותם על פריחא בת יוסף, ודלו מהם כמה שיותר מידע על המשוררת)

להרחבה

ביבליוגרפיה מומלצת

- ♣ פריחא בת רבי אברהם בן אדיבה, ויקיפדיה
- ♣ יוסף שטרית, פיוטי פריחא בת יוסף ותעודה חדשה על חייה ומותה, בתוך: דחק, כתב עת לספרות טובה", כרך א' (יוני תשע"א)
- ♣ יוסף שטרית, "פריחא בת רבי אברהם: נוספות על משוררת עברייא ממארוקו במאה הי"ח", פעמים 55
- ♣ יוסף שטרית, "פריחא בת יוסף: משוררת עברייא במארוקו במאה הי"ח", פעמים 4
- ♣ צלאת פריחא, סיפורה של המשוררת, באתר מורשת תוניסיה
- ♣ פריחא בת יוסף משוררת עברייא, באתר מורשת יהודי מרוקו

פרחה (פלורה) ששון

פרחה ששון, 18 בנובמבר 1859–14 בינואר 1936, הייתה אשת עסקים יהודייה מבגדד, בת למשפחת ששון ("הרוטשילדים של המזרח"), שנודעה כפילנתרופית, רבנית מלומדת ופעילה ציונית. נולדה במומביי שבהודו, בת לקהילה היהודית-בגדדית בעיר.

פרחה ששון (מקור ויקיפדיה, בשימוש הוגן)

אתגר

נאום הגבירה

בשנת 1924 הוזמנה פרחה ששון לשאת את הנאום השנתי בבית המדרש האורתודוקסי לרבנים בלונדון, Jews College, מתוקף היבחרותה ליושבת ראש האסיפה השנתית. היא נשאה דרשה למדנית, שהייתה מבוססת במידה מרובה על מקורות מן הספרות התלמודית והמדרשית, על מאמרים ועל סוגיות מן התלמוד הבבלי. נאום-דרשה זה הותיר רושם עז בעולם היהודי.

מדברי הפתיחה שלה בדרשה: "שמעתי, כי מיום שנתייסד הבית הזה, עוד לא נשמע, כי כָּבְדוּ אשה להיות יושבת ראש בבית המדרש הזה, אולי מפני שנאמר "ואשה בכל אלה לא מצאתי", ואולי מפני שאתם מברכים בכל יום "שלא עשני אשה", אם כן קשה לי [להבין] מדוע כיבדתם אותי להיות יושבת ראש..."²⁵

שערו וכתבו את המשך הדרשה, תוך התייחסות למקומה של האישה היהודייה בחברה של רבנים ומשכילים, ותוך התייחסות לתרבותה המזרחית (עירק) ולמקומה בתרבות האשכנזית בלונדון.

²⁵ 'דרשה מאת מרת פרחה ששון', בתוך: "אמרי יואל (ויקרא)" לרב יואל לייב הלוי הרצוג, עמ' 204-206.

פרחה (פלורה) גבאי נולדה בשנת 1859 במומביי שבהודו, בת לקהילה היהודית-בגדדית בעיר. אביה היה סוחר ואיש עסקים, ואמה - בתו של עבדאללה (אלברט) ששון, משפחה שהייתה ידועה בכינויה "הרוטשילדים של המזרח" בשל הונם המופלג ושלטתם בחלק גדול מהמסחר בין הודו לבריטניה.

פרחה הייתה יהודייה דתייה, בעלת ידע רחב בספרות היהודית שאותו היא רכשה על ידי חינוך פרטי מרבנים שהגיעו מבגדד. באותה מידה היא הייתה בעלת פתיחות לעולם הרחב ובעלת ידע במדע ובשפות רבות, בהן עברית, ארמית, אנגלית, צרפתי, גרמנית ועוד. את ההשכלה הכללית היא רכשה בבית ספר נוצרי יוקרתי במומביי.

ב-1876 נישאה פרחה לסלימאן דוד ששון. לאחר מותו בשנת 1894 ניהלה את אחד הסניפים הגדולים של החברה, דבר שנחשב לצעד חריג באותה תקופה כי לא היה מקובל שאישה תעמוד בראש חברה כלכלית חשובה כל כך.

באמצעות ההון המשפחתי מימנה פלורה ששון יוזמות פילנתרופיות וציבוריות רבות: היא תמכה במחקרים לחיסון נגד הכולרה והפצתו בקרב האוכלוסייה המקומית, והייתה פעילה בתנועה המקומית בהודו כנגד מנהג הפורדה²⁷. כמו כן הייתה תומכת נלהבת של המפעל לתחיית השפה העברית ושל פעילות תרבותית-עברית. על חנוכת האוניברסיטה העברית בירושלים אמרה שהייתה זו "השמחה היותר מתוקה" בחייה: "... בטוחה אני שהיכל המדע הזה יחזיר לנו את תפארתנו הקדומה, ואור ההשכלה יזרח שוב על ציון".

בשנת 1911 היא העתיקה את מגוריה ללונדון, ובלטה גם בה כאשת חברה היוזמת אירועים חברתיים לחברה הגבוהה והמשכילה שבה. גם באנגליה המשיכה בפעילותה הפילנתרופית: תרמה להקמת בית החולים היהודי הראשון בלונדון, סייעה בקליטת פליטים יהודיים שהגיעו לאנגליה ממזרח אירופה ותרמה גם למטרות ציוניות בישראל. למרות הפתיחות לעולם הרחב היא שמרה על המסורת היהודית.

בזכות החינוך הפרטי שקיבלה מרבנים מבגדד היא התמצאה היטב בכתבי הקודש היהודיים, ובהשפעתם פרסמה מאמרים בכתבי-עת יהודיים על סוגיות בהיסטוריה ובדת היהודית.

פרחה ששון נפטרה בשנת 1936 בלונדון. בהלווייתה ספד לה הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג: "באר חיה של תורה, יראת שמים, תבונה, טוב לב ונדיבות ... מהבאר הנפלאה שלה ישראל יכולה לשאוב שפע עידוד והשראה אצילית". כעשור לאחר פטירתה וחמש שנים לאחר מותו של בנה, דוד סלימאן ששון, השניים הובאו למנוחות בירושלים ונקברו בהר הזיתים.

מתוך דברים אלה ניתן ללמוד על תפיסתה המגדרית של פרחה פלורה ששון.

♣ **דונו בקבוצת הלימוד על תפיסותיה בנושאים הבאים:**

- השכלת נשים, בכלל, ולימוד תורה, בפרט
- נשים בעמדות ניהול עסקי
- מעורבות חברתית של נשים: חיים חברתיים, נדבנות, פעילות תרבותית
- זהות יהודית, בכלל, וזהות יהודית נשית, בפרט

♣ **בעקבות הדיונים, הוסיפו סעיף בויקיפדיה, לערך פרחה (פלורה) ששון שכותרתו תפיסתה המגדרית.**

²⁶ עפ"י [ויקיפדיה](#), פרחה (פלורה) ששון

²⁷ הפרדה מוחלטת בין גברים לבין נשים, וכיסוי מלא של הפנים ושל הגוף של נשים.

לפניכם קטעי עיתונות מהתקופה שבה פעלה. הכתבות עוסקות בדמותה של פרחה ששון ובפועלה למען מטרות יהודיות וציוניות. קראו את קטעי העיתונים²⁸ ודונו בהם.

משפחת ששון וארץ-ישראל

משפח • ששון - דאר היום, 03/02/1925

הארון אליהו דאנון: בנו של הר"ר ג'נסים דאנון — סופרו המיתר של "הארץ" בקהילה שולח לעתון זה, על משפחת ששון את המאמר הבא שאנו נותנים אותו לקוראיו: "משפחת ששון, אחת המשפחות היותר עשירות במזרח — יצאת את עירנו אחרי שהותה בה כששה שבועות והשאירה בתולדות מוסדות החסד בירושלם רשם בל ימחה". כאן מספר הכותב את סבת ביאתה של הנכבת ששון לירושלם, ומסיף:

"היתה לי חתונה לבקר הרבה פעמים את המשפחה הנכבדה הזאת בתיוונה בירושלם, וזכרומי שכדאי להקדיש לה שורות אחדות, משום שמשפחה זו היא אחד מבאייכותה האחרונים של האצילות היהודית והולכת ונעלמת מיום ליום.

משפחת ששון היא משפחה יהודית במלא משמעות של מלה זו. מדות-תרומיות, טוב לב יראת-אלהים אמתית, ענוה גדולה — אלה המזה קויה האפייניים של משפחה זו. כשאתה בא במגע ומשא עמה, אתה מרגיש את עצמך כ"כ רחוק מזהותפאדות וההתנגדות הטבורית בנשמתם של המיליונרים, ביחוד מרגיש אתה את עצמך כ"כ רחוק מהעשיר הזה של "לה ברוייר" שאינו יכול לשוחח אתך חמשה רגעים מבלי לדבר לך על נכסיו, על אחוזותיו, על עבדיו ועל הוננו...

"כל הדברים ענינו אותי בא"י — אמרה לי הנכבת ששון — ויכולה אני להגיד, שחזרתי כת המכללה שלנו, היתה השמחה היותר מתנקה בחיי. זמן רב חכיתי ליום הזה.

הכמי היהודים עבדו, אמנם, תמיד: אך סופרינו העשירו את הספרויות, הזרות, וחכמינו עוזו לפרסום שמם הטוב של חזרים. הגיע איפוא הזמן שהם יעבדו בשבילנו... והמכללה תתן להכמינו מה שחסר להם עד כה: "בית" שבו ירגישו את עצמם כמו בביתם, מולדת שתגן עליהם, אוירה של אהבה שתאמץ את לבם... בטוחה אני שהיכל המדע הזה יחזיר לנו את תפארתנו והקרומה ואור ההשכלה יורה שוב על ציון.

ברסחה על המושבות העבריות שאיתן בקרה, אמרה והגשרת ששון:

"טיול זה כמושבתינו החביב לי כמה נכונים דברי התנ"ך המכנה את ארצנו בשם "ארץ זבת חלב ודבש". אני בטוחה כי לא יעסר זמן רב ויהודינו יהפכו את ארצנו לקליפורניה קטנה, פורחת ומשגשגת; חלק מעמנו ישוב לחיות עובד-אדמתו, והיהודי התועה ישוב אחרי אלפים שנות גלות, לחיות בצל גפנו וזאתאנתו..."

²⁸ באדיבות ארכיון הספרייה הלאומית, משפחת ששון וארץ ישראל, דואר היום 3, בפברואר 1925, מתה הגב' פלורה ששון נ"ע, דואר

היום 19, בינואר 1936.

בתפוצות ישראל

מתה הגב' פלורה ששון נ"ע

מלונדון נתקבלה טלגרמה המודיעה על דבר פטירתה של הגב' פלורה ששון בשנת ה'75 לחייה.

הידיעה על מות האשה הנדיבה והיקרה הזאת תמלא רגשי צער ואבל את כל יודעיה, גב' פלורה ששון היתה בת ואם לאחת המשפחות הכי מפוארות שבלונדון ובמזרח הקרוב. למרות זקנותה המופלגת היתה עוד פעילה בכמה מוסדות ואגודות של תרבות ועזרה, וערה היתה לכל מפעל צבורי. היא היתה „מלומדת“ במי בן הכי יפה של התואר הזה, ידעה את התלמוד והשפה העברית היתה שגורה בפיה. ביתה בלונדון היה בית ועד לחכמים ולסופרים, ובמסכות שונות של ת"ח ואנשי מדע היתה מפליאה את שומעיה בהערותיה שהזכירו על בקיאות עצומה במקצועות ספרות ומדע שונים.

בנה, הר' דוד ששון, ת"ח מובהק ובן

על אוסף של כתבי יד עתיקים, מפורסם בעולם המדע. האוסף שלו, המכיל עתיקות שאין דוגמתן בכל אוצרות המוזיאונים שבעולם, הוא הגדול ביותר ברשותו של אדם פרטי, הוא יהודי חרד ונאמן לעמ' ולמסורתו.

אחת מבנותיה היא אשתו של ה' דוד עזרא, מקאלקוטה, העומד בראש בית העסקים הגדול שבהודו „בית ששון ועזרא“, והוא היה זמן ידוע גם ראש העיריה בקלקוטה.

הנפטרת הצטיינה בנדיבותה לכל מוסדות צדקה, והרבה משפחית דחוקות היו מקבלות מידה „מתן בסתר“, מבלי שידעו מי היא המנדבת. — תנצב"ה.

עבודה קבוצתית:

בעקבות הדיונים בקבוצה, והמידע מן העיתונות, כתבו המלצה למוסדות הציוניים על פריה ששון כ"אשת השנה" בזכות תרומתה לחברה היהודית ולמפעל הציוני.

כתבו נימוקים משכנעים שהיא אכן ראויה לפרס. התייחסו גם למוצאה ולתפיסתה המגדרית.

התחלקו לקבוצות. דמיינו שפרחה (פלורה) ששון מוזמנת לשאת הרצאה ב"טד" בנושא: שוויון מגדרי בתרבות היהודית בארצות האסלאם.

- "היכנסו לנעליה" של פלורה ששון וכתבו בשמה את ההרצאה.
- הכינו מצגת שתלווה את ההרצאה.
- צלמו את עצמכם נושאים את ההרצאה בליווי המצגת.
- הציגו במליאה את ההרצאה המצולמת למשוב עמיתים.

להרחבה

ביבליוגרפיה מומלצת

- ♣ פרחה ששון, ויקיפדיה
- ♣ יעל לוי, תשובת הרב יצחק נסים בדבר נשים ותלמוד תורה, עמ' 38-39
- ♣ נתן סלימאן ששון, " נחלת אבות : אסופת גנזים מבית משפחת ששון", ירושלים : מכון אהבת שלום, תשס"ז
- ♣ שם טוב גאגין, " תולדות חיי הרבנית רבת המעלות מרת פרחה ששון" בתוך "פרקי שירה", קיידאן, ליטא, תרצ"ז, עמ' 8-12.
- ♣ ' דרשה מאת מרת פרחה ששון', בתוך: "אמרי יואל (ויקרא)" לרב יואל לייב הלוי הרצוג, עמ' 204-206.

אסתר אזהרי-מויאל

אסתר אזהרי-מויאל, מרץ 1873 – 1948, הייתה סופרת, מתרגמת, עתונאית ופעילה למען זכויות נשים. יהודייה-לבנונית. כתבה ספרים שבזכותם הפכה ידועה ברחבי העולם הערבי, נודעה גם כנואמת וקיימה סלון ספרותי בביתה ביפו. כמו כן תרגמה דרמות מהספרות הצרפתית שהוצגו בבתי ספר ערביים בארץ ישראל.

אסתר אזהרי מויאל ובעלה, ד"ר שמעון מויאל (מתוך "ייקום תרבות", בשימוש הוגן)

אתגר

עצות פמיניסטיות לאישה הערבייה

אסתר מויאל כתבה באחד ממאמריה בעתונות הערבית: "אם יקרה כי אחת מכן לא תמצא את בעלה... הנה ספר הידע יוותר תדיר פתוח בעבורה וזרועותיו תהיינה מושטות לעברכן בברכה, כך שתוכלו להצטיין באמנות ובמלאכה ולמצוא ניחומים בהשתלמותכן בהן. הן אז תותירו חותם בדברכן על כישורכן ותבטיחו לעצמכן זֶכֶר ראוי לשבח, שאותו ינצרו לבטח הדורות הבאים לטובה".

♣ חוו דעה על אמירה זו

- קיימו דיון קבוצתי בעד ונגד הנחות היסוד שבדבריה.
- כתבו מכתב תגובה למערכת העתון שבו התפרסמו הדברים והביעו את עמדתכם על התפיסה הפמיניסטית המובעת בדברים. הוסיפו עצות פמיניסטיות משלכן/ם.

אסתר לזרי (אזהרי) נולדה למשפחה דלת אמצעים בביירות בשנת 1873. בילדותה קיבלה חינוך נוצרי ומוסלמי ולמדה בקולג' האמריקאי לבנות. בנובמבר 1884 החלה ללמוד באוניברסיטה האמריקנית של ביירות ויצרה קשרים עם חוגים אינטלקטואליים, ובהם גם אנשי רוח שביקשו לחשוף בשורה אוניברסלית החבויה בשלוש דתות ההתגלות. לאחר שבע שנים הצטרפה לאגודת הנשים הסוריות ("באכורה סוריה") והחלה להתבלט בפעילותה כפמיניסטית מזרחית חלוצית שהתבטאה גם בכתיבתה העתונאית השופעת. לקראת סיום לימודיה הפכה פעילה חברתית בביירות, בקהיר, באיסטנבול ובישראל. במסגרת פעילות זו הייתה חברה באגודה למען זכויות נשים בביירות, הקימה אגודה כזו עם נשים סוריות, ייסדה עם בעלה שני כתבי-עת, שאחד מהם הוא "המשפחה". היא ייסדה אותו כשהיא ובעלה גרו בקהיר, ובו כתבה על שחרור האישה המזרחית ועל שיפור חייה. במאמר הפתיחה כתבה: **"האישה הינה יצור תרבותי, בעל רצון חופשי ומצפון חי ומעמדה שווה למעמדו של הגבר. לפי דעתי, האישה עולה בכמה תכונות על הגבר, כגון ברגשותיה העדינים ובראיית הנולד שכן צופה את הדבר מראשיתו"**. בשנת 1904 כתב העת הפך לשבועון. מויאל כתבה גם בעתון היומי "אלחרס" ובכתב העת הספרותי "אלהילל". מויאל כתבה באותה תקופה את הספר "תאריך חیات אמיל זולה" (תולדות חיי אמיל זולה - 1903).

כמו כן היא קיבצה לכדי חיבור לקסיקון ביוגרפי, ובו שמות של נשים משפיעות המסודרים לפי סדר האלפבית, בהן רחל ודלילה, רבקה ואסתר המלכה (שבשמה נקראה, וזה מילא אותה גאווה).

בני הזוג חזרו ליפו ב-1908 שם סייעה לייסד ארגון נשים יהודיות בעיר. ביתם היה לסלון ספרותי. ב-16 בינואר 1914 הקימה עם בעלה את כתב העת "צוות אל עות'מאניה" (קול העות'מנות). שמטרתו הייתה לתת ביטוי בשפה הערבית לקיום משותף של הפרויקט הציוני בארץ ישראל וההתעוררות הערבית הלאומית והפלסטינית. הם לא ראו בשתי התנועות האלה תנועות יריבות, אדרבא, הם חשבו שבשל הקרבה העתיקה שבין שתי הדתות, הן יוכלו לחיות זו עם זו. ב-1915 לאחר מות בעלה, כשהיא רק בת 42 ומחוסרת כול, אסתר מויאל עברה לגור במרסיי עם בניה ליד קרובי משפחתה, אולם הפלישה הנאצית לאירופה באמצע שנות הארבעים גרמה לה לחזור ליפו.

העתונאי, אפנדי יעקב יהושע, איתר אותה ביפו לאחר חיפושים ממושכים, והוא כותב³⁰: **"...מצאתי שהסופרת מתגוררת בחדר צר שסימני עניות בולטים בו... בחצר הקטנה שעל יד החדר, בקרבת ילדי השכנים, על יד הפרימוס הדולק שעמד תחת פח הכביסה, ישבה הזקנה אסתר מויאל, בעלת הגוף הקטן, ששערותיה הלבנים ופניה חרושים קמטים"**.

העתונאי מסכם את כתבתו במילים אלה: **"לאחר שהעליתי כמה זיכרונות קטועים מחייה ומחיי תקופתה, נפרדתי ממנה. ובלבי שכנה ההרגשה כי התהלכתי בין חורבות ועיי מפולת, בין נשמות הרוסות ורצוצות, שכאילו התרעמו עלי על אשר הפרעתי את שלוותן ומנוחתן לאחר שנשכחו מחיים ומתים... אלה הם הפרטים שהצלחתי לאסוף על הסופרת היהודייה בשפה הערבית שקמה במזרח לפני חמישים שנה ושפעולותיה בשדה הספרות הערבית פסקו עוד לפני שלושים שנה, לאחר מות בעלה. בתקופת עבודתה הצליחה לעשות לעצמה שם בקרב סופרי ערב. אחד הסופרים הערבים אמר... עוד בצעירותנו שמענו את שמעה וידענו כי היא אחת הסופרות הנודעות... מי ייתן ודבריי אלה ישמשו דברי נוחם ועידוד לאשה 'קשת רוח' זו שרק סבל וייסורים היו מנת חלקה"**.

²⁹ עפ"י **ויקיפדיה** ועפ"י אלי שי, אפנדי יעקב יהושע בחיפוש אחר הנעדרת מרת מלכת אסתר, **יקום תרבות**, צפי סער, ההוגים המזרחים שאף אחד לא זוכר, **"הארץ"** 24.06.16.

³⁰ יעקב יהושע, הסופרת אסתר מויאל ותקופתה, 'הד המזרחי', חוברות יז, יח, יט-כא.

עבודה קבוצתית: מאיגרא רמא לבירא עמיקתא – עלייתה ונפילתה של אסתר אזהרי-מויאל

♣ **בעקבות המידע שלעיל, דונו בנקודות הבאות:**

- גישתה הפמיניסטית של אסתר מויאל: מקומה של האישה בתרבות, בחברה ובעולם ההשכלה
- מערך הזהויות של אסתר כאישה, כיהודייה, כמשכילה המעורה בתרבות המוסלמית-ערבית

♣ **אלי שי, במאמרו, אפנדי יעקב יהושע בחיפוש אחר הנעדרת מרת מלכת אסתר (יקום תרבות) כותב:** "אך האם היא [אסתר מויאל] הפכה עתה להתגלמות מאוחרת של האישה המזרחית – לכודה בבית המזרחי רב התלאות? האם עברה בעצמה נסיגה מדאיבה במעין המרה לעבר, שמא הפכה למזרחית האחרת השבויה בחיק חברה אשכנזית שלטת, שמתעקשת לקלוט אותה – אל חיק מעברת הניכור שלה, בחור הזה שבו תיוותר בנשייתה כמעין עוזרת בית אף כי לצד פרימוס פרטי משל עצמה? דומה כאילו הורגלה לגלם בצעירותה את דמותה של האישה המזרחית האוטנטית, שזכתה להארת ההשכלה ונחשפה בנעוריה לקדמה המערבית שממנה שבה להביא את בשורת השחרור לאחיותיה, אף כי בלא שיאבדו את שורשיהן, אלא שעתה הייתה שרויה בחיק הוויית המבוכה שאינה המזרח של צעירותה ואף אינה המערב של תערוכת הקדמה הגדולה שהוזמנה אליה כנציגת הנשים הסוריות והלבנוניות. היא הייתה עתה לא כאן, אף לא שם, בתוך בועת האיננות". **דונו בסוגיות שמעלה הכותב ביחס לגישתה הפמיניסטית ולזהותה המזרחית, וגבשו עמדה לגביהן.**

♣ **עצבו כרזה להנצחת אסתר מויאל כאישה, כפנימיסטית, כאישה מזרחית משכילה.**

♣ **הציגו את הכרזה במליאה תוך התייחסות לשיקולי הדעת שהנחו אתכם בעיצובה.**

דברים בהקשרם

ההוגים המזרחים שאף אחד לא זוכר

העתונאית, צפי סער פרסמה ב"הארץ" כתבה בשם זה, תוך התייחסות ליצירתה, להגותה ולפועלה של אסתר מויאל ושל הוגים מזרחיים נוספים.

[קראו את הכתבה](#)

♣ **לאחר קריאת הכתבה דונו בקבוצה בסוגיות הבאות:**

• **יחסם של ההוגים המזרחיים, ובהם אסתר מויאל, לשיתוף פעולה בין יהודים לערבים במרחב התרבותי של המזרח התיכון**

• **זיקתם של ההוגים המזרחיים לתרבות המערב**

• **יחסה של החברה הישראלית ותרבותה להוגים אלה**

♣ **התחלקו לזוגות. כל זוג יציג במליאה עמדות שעלו בקבוצה על סוגייה אחת.**

עבודה קבוצתית: אילו אסתר מויאל הייתה חיה, יוצרת והוגה דעות בימינו, כיצד הייתה מתקבלת בחברה הישראלית המשכילה?

♣ גבשו עמדה בשאלה זו בעקבות הנלמד, והתייחסו בדבריכן/ם להשקפתה הפמיניסטית ולהשקפתה על התרבות הערבית.

♣ בחרו בעמית/ה שעמדתו/ה מנוגדת לשלכן/ם.

♣ הכינו טיעונים למעמֶת ביניכן/ם, וערכו את המעמֶת בכיתה לשוב עמיתים.

להרחבה

ביבליוגרפיה מומלצת

♣ [אסתר מויאל](#), ויקיפדיה

♣ יהושע בן-חנניה, [הסופרת אסתר מויאל ותקופתה](#), הד המזרח 17, בספטמבר 1944,

[המשך](#), [המשך](#), 1 באוקטובר, [המשך](#), 13 באוקטובר

♣ צפי סער, [ההוגים המזרחים שאף אחד לא זוכר](#), באתר הארץ, 24 ביוני

♣ אלי שי, [אפנדי יעקב יהושע בחיפוש אחר הנעדרת מרת מלכת אסתר](#), יקום תרבות, ספטמבר 2015

חנה קלתי

חנה קלתי, נולדה במשהד, פרס, בשנת 1893. הביאה את מורשת קהילת אנוסי משהד לתל אביב, והקימה בשנות ה-50 מפעל חברתי ייחודי: "בית האימהות" – שהיה "בית אבות" לנשים בלבד, בנות הקהילה.

חנה קלתי (התמונה באדיבות נכדתה, וממשיכת דרכה, שולה קשת)

אתגר

קהילת יהודי משהד (פרס) ועלילת דם³¹

ביום האחד-עשר לחודש מוחרם בשנת 1255 פנתה אישה יהודייה אל "רופא" פרסי שירפא את ידה מצרעת. יום זה ידוע כיום צום קדוש למוסלמים השיעים. "הרופא", ציווה עליה להרוג כלב ולרחוץ את ידיה בדמו כדי שתירפא ידה מהצרעת. לשם כך האישה הזמינה אדם פרסי שיתפוס כלב ויהרוג אותו בביתה. וכך עשה. לאחר מכן פרץ ויכוח בין שניהם על גובה השכר. האיש, חדור תחושת נקם, רץ ברחובות והכריז שהיהודים הרגו כלב ביום הקדוש למוסלמים השיעים וקראו לו בשם חוסין כדי ללעוג לדתם. ההמון המוסת פשט על בתי היהודים, העלה באש את בתי הכנסת ורצח שלושים ושישה יהודים.

עלילת הדם המתוארת התרחשה כ-50 שנה לפני שחנה קלתי נולדה. מאז במשך 120 שנה חיו היהודים במשהד כאנוסים לאסלאם, אך שמרו בסתר על יהדותם.

- ♣ שער, כיצד השפיעו עלילת הדם והחיים כאנוסים על חנה קלתי שנולדה לתוך מציאות זו?
- ♣ אששו את השערותיכם בהמשך הלימוד.

³¹ מתוך: יצחק בן צבי, נדחי ישראל, בתוך ויקיפדיה

חנה זלחה קלתי (1893 – 1975), נולדה בעיר משהד שבאירן למשפחת אנוסים, חברי הקהילה היהודית במשהד שהיו אנוסים לחיות כמוסלמים במשך 120 שנה, אך שמרו על יהדותם בסתר. לאחר נישואיה עברה לטשקנט למשך מספר שנים. עם הולדת בתה חזרו למשהד למשך שנה-שנתיים, משם עברו לאיסטנבול ובה התגוררו כשבע שנים. לאחר מכן בשנת 1936 עלתה עם משפחתה לארץ ישראל בעלייה בלתי לגאלית. בטשקנט ובאיסטנבול מצבה הכלכלי של המשפחה היה טוב, אך משהגיעו לארץ חיו בעוני.

תחילה גרו בירושלים, אחר כך ביפו. בעקבות הפרעות ביפו, הם נמלטו לדרום תל אביב. למרות חיי הדלות והדוחק החליטו חנה קלתי וחברתה, בת שבע גדליהו, לעשות מעשה חסד למען נשים זקנות עריריות מקהילתן. הן הבחינו בצורך של אותן נשים דוברות פרסית (פרסיות, אפגניות ובוכריות) לקיים אורח חיים יהודי דתי, אך לא היה מי שיעשה זאת בעבורן, או כדבריהן - לא היה מי שיעשה להן קידוש בשבת. לפיכך הן יזמו הקמת מוסד לנשים אלה שייתן מענה לכל צרכיהן, החל ממזון וכלה בשירותי בריאות, תרבות ועוד. למקום הן קראו **"בית האימהות"**.

"בית האימהות". מתוך סרט על חנה קלתי.

לצורך העניין הן אספו כספים מחברי הקהילה בארץ ובחו"ל. בקהילתן הן הפיצו קופות צדקה שעליהן כתוב: קהילת אנוסי משהד, וחילקו אותן לכל משפחה בקהילה. כך הן גייסו כספים גם מהקהילה המשהדית בחו"ל, בכלל זה בארצות הברית, שהיא קהילה מבוססת ואמידה. הן אספו פרוטה לפרוטה עד שהגיעו לסכום המאפשר קניית מבנה בשכונת שבזי ברחוב ישראל רוקח שבתל אביב, והמשיכו בגיוס כספים, לרכישת בניין נוסף כדי להגדיל את המקום כך שיוכל לתת מענה לכל מי שנוקדה לו. חנה קלתי ובת שבע גדליהו הקימו גם ועד קהילה, ובו חברות נשים, להוציא גבר אחד, וכך לא נדרשו לבקש את עזרת העירייה או המדינה. ועד הקהילה הרחיב את הפעילות בסיוע למשפחות נזקקות מהקהילה ובמתן הלוואות בלי ריבית וללא הגבלת זמן.

פעילותן החברתית של חנה ובת שבע קיבלה תמיכה רחבה מצד הגברים של הקהילה. לא רק שלא התלוננו על היעדרותן של הנשים מהבית אלא אף סייעו להן במה שיכלו. מובן שלמרות פעילותן זו, שהייתה כולה בהתנדבות, הן המשיכו לתחזק את עבודות הבית ודאגו לחינוך הילדים. חנה קלתי "גייסה" גם את שתי בנותיה ל"בית האימהות" ומאוחר יותר גם נכדתה, שולה קשת, מנכ"לית "אחותי", הפכה לחלק מקהילה זו. הנשים הקשישות נהנו ממוזיקה אירנית, אוכל משהדי, חגים לפי המסורת המוכרת להן, קיום אירועי תרבות ואירועים שונים של הקהילה כולה. הייתה זו קהילת נשים מאוחדת, שיתופית וסולידרית. המקום הפך להיות לב לבה של הקהילה כולה.

בית האימהות פעל בשכונת שבזי עד 1992 והיה הבסיס להקמת בית דיור מוגן ומפואר בשם "בית אבות אנוסי משהד" בהרצליה פיתוח, הפועל עד היום. דיירות בית האימהות עברו להתגורר בו, אבל שלא כמו בבית האימהות, שם הן לא נדרשו לשלם וכל הפעילות הופנתה לרווחת, "בית אבות אנוסי משהד" הוא בית אבות הפתוח לגברים ולנשים כאחד, והדיור בו כרוך בתשלום.

³² סמדר גלעד, ריאיון מיוחד עם הנכדה, שולה קשת, לקראת הוצאת יחידות הלימוד "אור ממזרח – נשים פורצות דרך מארצות האסלאם"

בית האימהות מהווה עד היום מודל ייחודי. הוא נוסד על ידי נשים מהקהילה עצמה. נשים שחיו את המצוקות וניסו לתת להן מענה מקיף ואמתי מבפנים, נטול פטרונות תוך שמירה על שוויוניות, שיתופיות וסולידריות כדי ליצור מרחב מוגן לנשים.

דברים בהקשרם

קהילת יהודי משהד

"...לאחר יום של רציחות בו נרצחו 32 יהודים, וביניהם כמה מראשי הקהילה, הודיעו המוסלמים על חיסולה של הקהילה היהודית והעמידו בפני היהודים את הברירה להתאסלם או למות. היהודים שנותרו בחיים החליטו להתאסלם למראית עין כדי להינצל. הם כונו 'המוסלמים החדשים'. ממשלת אירן התערבה לאחר מעשה כדי להחזיר לאנוסים את רכושם שנשדד, אך לא התערבה בנוגע לאכיפת האסלאם. אנוסי משהד החלו להיות חיים כפולים. כלפי חוץ הם התנהגו כמוסלמים לכל דבר. בכל יום שישי הם הלכו למסגד, אבל בבתיהם המשיכו לקיים את מנהגי היהדות ובערב קיבלו את פני השבת. לפני שהלכו להתפלל במסגד נהגו להתפלל ולבקש סליחה מאלוהי ישראל. על מנת לא להיתפש הם נקטו באמצעים מגוונים: הנשים מילאו תפקיד מרכזי משום שכנשים מוסלמיות, כביכול, הן חויבו ללבוש צ'דור וכל גופן היה מכוסה. על מוסלמים נאסר להסתכל על נשים והן יכלו לשאת מתחת לצ'דור את כל הדרוש לצורכי הקהילה: האנוסים הקימו בתי כנסת בבתים פרטיים ומקוואות במרתפי בתים.

הנשים נשאו את ספרי התורה, התפילין והטליתות מתחת ללבושן, לבית הכנסת הסודי. כל ילד/ה שנולד/ה קיבל שני שמות, מוסלמי ויהודי. היהודים התחתנו רק ביניהם לבין עצמם ונקטו בתכסיסים שונים כדי לא להתחתן עם מוסלמים. 'המוסלמים החדשים' נהגו לפתוח את עסקיהם בשבת, אבל כאשר הגיעו קונים התברר להם שבעל החנות יצא ויחזור במהרה. הם קנו בשר טרף באטלזים והשליכו אותו לכלבים וחתולים. השחיטה הכשרה נעשתה בסתר והנשים העבירו את הבשר לבתים מתחת ללבושן. בפסח המשיכו לקנות לחם, אבל בנו תנורים בפתחי הבתים לשריפת הלחם כדי לא להכניס חמץ לבתיהם. המצות נאפו בסתר בבתים פרטיים לאחר חצות כשהילדים ישנו מפני שהקנאים השיעים נהגו לתשאל את הילדים... אנוסי משהד לא נחשפו מפני שהמוסלמים עצמם התרחקו מהם על אף ההתאסלמות והמשיכו לראות בהם 'יהודים טמאים'. היהודים היו מבודדים בגיטו. מלבד מקרים בודדים, רוב האנוסים נשארו נאמנים ליהדותם. למרות התאסלמותם לא זכו אנוסי משהד שכונו 'גידידים', כלומר 'מוסלמים חדשים', למנוחה משכניהם השיעים הקנאים. הם נשארו בחזקת חשודים..."³³

קראו את המאמר השלם - [אנוסי משהד - סיפורה של קהילה יהודית באירן](#), או קראו מאמר קצר - [יהודי משהד](#), דעת - אנציקלופדיה יהודית.

♣ המחיזו סיטואציה מיוחדת מחיי האנוסים במשהד, שבה מעורבות נשים

♣ הציגו את ההמחזה שלכם במליאה

♣ בעקבות ההמחזות השונות דונו במליאה בסוגיות הבאות:

- תפקידן וחשיבותן של הנשים בקהילת האנוסים
- ההשלכות האפשריות של מעמדן הייחודי על תפיסות מגדריות בקהילת משהד
- חזונה ופועלה של חנה קלתי בעקבות הנלמד.

³³ מתוך: רבקה שפק ליסק, [אנוסי משהד - סיפורה של קהילה יהודית באירן](#), באתר "אימגו - מגזין מאמרים"

בעקבות הנלמד על חנה קלתי, אתם מתבקשים להציע במליאת הכיתה מועמדת לפרס יוקרתי ל"יזמות חברתית ייחודית".

♣ בחרו בחנה זלחה קלתי והציגו את מועמדותה.

♣ שכנעו את הכיתה בחמש דקות לבחור בחנה קלתי כראויה לפרס.

להרחבה

ביבליוגרפיה מומלצת

♣ אנוסי משהד, ויקיפדיה

♣ א"ח אלחנני, אנוסי משהד בישראל, מחניים צג-צד תשכ"ד, תקציר, בתוך: אנציקלופדיה יהודית – דעת.

♣ צפי סער, מקימת בית האמהות בת"א, "הארץ" 07.03.12

♣ צפי סער, חומה ומגדר: בחזרה אל חלוצות הפמיניזם, "הארץ", 08.03.2012

♣ רבקה שפק ליסק, אנוסי משהד- סיפורה של קהילה יהודית באירן, באתר "אימגו – מגזין מאמרים"

ציונה תג'ר

ציונה תג'ר (17 באוגוסט 1900 – 16 ביוני 1988), הייתה ציירת ישראלית הנמנית עם גדולי אמנות הציור בארץ בתקופת היישוב ובימי קום המדינה. הוריה עלו בילדותם מבולגריה, ונמנו לימים עם מייסדי שכונת אחוזת בית, שהפכה לעיר תל אביב.

ציונה תג'ר, 1981, צילום: סטנלי בטקין, מתוך [ויקיפדיה](#), בשימוש הוגן

אתגר

”אל תשכחי אף פעם, שאת ספרדייה”³⁴

לפניכן/ם צילום של קטע עיתון משנת 1973, המספר לקוראיו על חייה ועל יצירתה של ציונה תג'ר.

♣ מה ניתן ללמוד על ציונה ועל משפחתה מדברים אלה?

♣ כיצד, לדעתכן/ם, הצליחו הוריה של תג'ר למצוא את האיזון בין מסורתיות לבין מודרנה?

♣ מה אתם למדים מכך על היחס לבנות ולהשכלה בתרבות ”הספרדית” של סוף המאה ה-19 ותחילת המאה העשרים?

♣ בדקו את ההשערות ואת הדעות שלכן/ם בהמשך.

אחרי שנה אמרה להורים: אני רוצה לל" מוד ב, בצלאל".
ההורים לא הסכימו אבל ציונה התעקשה.
לבסוף התפשרו: היא תגור אצל הסבא, הרב גשוא-הפנים, בירושלים. ...
... היא החליטה לנסוע לפאריס לל" מוד ציור.

גם הפעם אמר האב לא, אבל ויתר לבסוף ועזר לה לנסוע. כשעלתה על האניה ביפו אמ' רה לה אמה, כשנשמעה הצפירה המכריזה על ההפלגה:

— ציונה, אל תשכחי אף פעם שאת ספרדייה. וציונה הפליגה אל העולם הגדול.

צילום קטע מתוך כתבה בעתון ”דבר”

יום ו', י"ט באדר ב' תשל"ג, 23 במארס 1973 • גליון 14639

³⁴ מתוך: שלמה שבא, ”דבר” 23.03.1973, באדיבות [הספרייה הלאומית](#), אוניברסיטת ת"א

ציונה תג'ר נולדה בשנת 1900 ביפו למשפחה שמוצאה מספרד. בעת גירוש ספרד עברה המשפחה להולנד, משם לגרמניה ולבולגריה. שמואל טאג'יר, אביה של ציונה, עלה לישראל בשנת 1868 מבולגריה כשהיה ילד. בשנת 1890 כשהוא בן 22 נשא לאישה את סולטנה, בת הגביר ישעיה בכר – ישעיצ'י, תושבי העיר העתיקה בירושלים.

לאחר הנישואין עברו בני הזוג טאג'יר לנחלת שבעה, שמחוץ לחומות ירושלים ולאחר מכן ליפו, שם עסק ביבוא ובסחר רהיטים. בהיותו שומר מסורת השתתף בפעילות למען הקהילה והיה שותף בהקמת בית הכנסת הגדול ביפו – "קהילת יעקב" ובית הכנסת "אוהל מועד" בתל אביב.

ציונה למדה בבית הספר לבנות בנווה צדק, לאחר מכן באליאנס ובסמינר לוינסקי למורים. אמנות היא למדה בבצלאל והמשיכה את לימודיה בפריז. בשנת 1929 חזרה ארצה. ציירה נופים ואנשים בארץ, ובפרט בתל אביב. בשנת 1937 זכתה בפרס דיזנגוף.

בתקופת מלחמת העולם השנייה בהיותה בת 42 ואם לילד התנדבה לשרת בחיל העזר לנשים של הצבא הבריטי. בשנת 1944 השתחררה מן הצבא, שבה לתל אביב והציגה בתערוכה מקיפה ב"הבימה" את רשמיה מתקופת שירותה הצבאי. ב-1948 ייצגה את ישראל בביאנלה של ונציה.

תג'ר נמנתה עם קבוצת האמנים "אסכולת ארץ ישראל", ובה ישראל פלדי, ראובן רובין ונחום גוטמן. נושאי הציור שלהם היו ארץ ישראל, נופיה ואנשיה. הדגש היה על הצבעים העזים והאור הבוהק של הארץ. לתפיסתם, הדמות של ערביי ארץ ישראל היא הקרובה ביותר לדמות תושבי הארץ העבריים מתקופת התנ"ך, ולכן הרבו לצייר נופים ודמויות מהווי הכפר הערבי. תג'ר ציירה גם דיוקנאות של משוררים עבריים, כמו אברהם שלונסקי ואורי צבי גרינברג, ושחקנים, כגון חנה רובינא. אבל היא וחבריה לאסכולה המעיטו לצייר חלוצים אף על פי שהם שאפו ליצור אמנות חלוצית חדשה ולא אמנות גלותית.

בנה, אברהם כץ עוז, מספר כי אמו הקימה את תנועת "הספרדי הצעיר", כדי לעודד יהודים יוצאי ספרד לעסוק באמנות ולסייע להם לקבל הכרה על פועלם³⁶.

בשנת 1951 העתיקה את מגוריה לצפת ובעקבותיה הגיעו לעיר מאוחר יותר אמנים נוספים. בשנת 1952 הקימה עם קבוצת ציירים את "קריית האמנים". בשנות השישים יצרה יצירות ציור על גבי זכוכית, בעיקר על נושאים תנ"כיים. נכתבו עליה שני שירים: "בתערוכת ציונה תג'ר" שכתב יהודה קרני (1932) ו"ציונה תג'ר מציירת" שכתב נתן זך.

בשנת 1977 זכתה ציונה תג'ר בתואר "יקירת תל אביב". היא נפטרה בא' בתמוז תשמ"ח, ונקברה בבית העלמין נחלת יצחק בתל אביב.

³⁵ עפ"י ויקיפדיה ועפ"י האתר של ציונה תג'ר

³⁶ מתוך ראיון עם אברהם כץ עוז, שנעשה על ידי אושרה לרר ש"ב

ערבים עם נרגילות (מחווה לצייר לובין), 1978
שמן על בד, 55X40

ציונה תג'ר, ערבי בבית קפה,
1977, שמן על בד 50X65

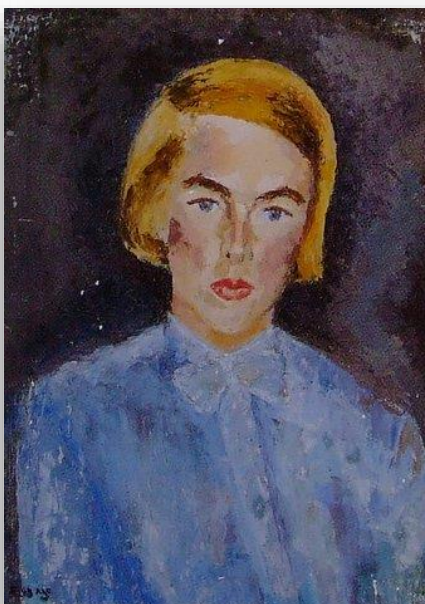
המונח אוריינטליזם - orientalism - מתייחס לגישה של העולם המערבי כלפי תרבויות המזרח, התיכון והרחוק, לפיה אירופה היא המרכז והמזרח הוא "האחר". באמנות הישראלית מתייחס המונח אוריינטליזם להשפעת המראות והמוטיבים המזרחיים על האמנים שהגיעו לארץ מאירופה. הערבי ונוף המקום סימלו את ההיאחזות בקרקע, את השורשי, הגשמי והחזק - בניגוד ליהודי הגלותי.

עבודה בקבוצות:

- ♣ בעקבות קריאת הביוגרפיה של ציונה תג'ר, ועיון ביצירותיה, הציעו פרשנות משלכנ/ם לאוריינטליזם של תג'ר. היעזרו ביחידה על אסתר אזהרי מויאל (עמ' 45) וביחידה על ג'קלין כהנוב (עמ' 85) בחוברת זו.
- ♣ הציגו את פרשנותכנ/ם במליאה ודונו בסוגיות השונות העולות מן הפרשנויות שלכנ/ם ושל עמיתכם.

נערה בירוק, 1960,
שמן על בד, 55X39

נערה בכחול, 1932,
שמן על בד, 61X46

האשה בלבן, 1966,
שמן על בד, 55X75

♣ אתרו באתר של ציונה תג'ר יצירות נוספות שבמרכזן נשים:

- תארו את הנשים ביצירות שאיתרתם וביצירות למעלה: תנוחת הגוף, הפנים, הבעות פנים, לבוש, רקע והשם שהאמנית נתנה ליצירה.
- מתיאורים אלה, מה ניתן ללמוד על הנשים? כיצד רואה אותן תג'ר?
- האם, לדעתכם, ניתן ללמוד מן היצירות על תפיסתה המגדרית של תג'ר? כיצד? מדוע?

סדנת יצירה

משימת סיכום

לעומת ציירים רבים אחרים, ציונה תג'ר לא ציירה דיוקן עצמי. בין ציורי הנשים הרבים שלה, אין ולו יצירה אחת שהיא דיוקן עצמי.

♣ בעקבות הנלמד על ציונה תג'ר ביחידה זו "ציירו" דיוקן שלה: הציור יכול להיות במילים (ראו [שירו של נתן זך](#) על ציונה), בצבע, בפורטמונטז' על תצלום שלה, בכלים דיגיטליים או בכל דרך יצירתית אחרת שתבחרו. השתדלו להביע ביצירה שלכן/ם את האמירה של אמה: "אל תשכחי אף פעם, שאת ספרדייה", את יחסה לחלוצים, לנשים ולערבים תושבי הארץ.

- ♣ [ציונה תג'ר](#), אנציקלופדיה לחלוצי הישוב
- ♣ [ציונה תג'ר](#), ויקיפדיה
- ♣ [ציונה תג'ר](#), באתר ציונה תג'ר
- ♣ [ציונה תג'ר](#), ynetart
- ♣ [ציונה תג'ר](#), הארכיון לתולדות רחובות
- ♣ [ציונה תג'ר](#), הספריה הוירטואלית של מט"ח
- ♣ [ציונה תג'ר](#), נעם טופלברג, אתר עמלנט
- ♣ [שלמה שבא](#), "אל תשכחי אף פעם שאת ספרדייה", "דבר" 23.03.1973, [הספרייה הלאומית](#), אוניברסיטת ת"א
- ♣ [דוד תגר](#) (עורך), [ציונה תג'ר](#), יוטיוב (סרטו המציג את יצירותיה)

רחל צברי

רחל צברי 1909–1995, חולון, אשת ציבור ישראלית, חברת כנסת מטעם סיעת מפא"י (האישה הראשונה ממוצא מזרחי שנבחרה לכנסת), חברת ארגון ההגנה ומהמסתערבות הראשונות בארגון. עסקה בחינוך, בדת ומדינה ובקידום זכויות נשים.

רחל צברי (מקור התמונה: ויקיפדיה, בשימוש הוגן)

אתגר

"הטובות להסתערבות"

צברי התגייסה לשורות ההגנה בשנת 1926 ונמנתה עם עשר הנשים הראשונות בסניף תל אביב של המחתרת. בפרוץ מאורעות תרפ"ט ב-1929 דרשו היא וחברותיה לצרפן לפעילות מבצעית. היא נמנתה עם המסתערבות הראשונות בהגנה, ובשל הצטיינותה נשלחה לקורס סמלים. בהמשך פיקדה על מחלקה בפלוגת הבנות הראשונה של ההגנה.

- ✦ כתבו את הנאום של רחל וחברותיה להנהגת ההגנה שבו הן דורשות לצרפן לפעילות מבצעית.
- ✦ פרטו את נימוקיהן לבקשה.
- ✦ בססו את הנימוקים על נימוקיה של אליס מילר בבג"ץ אליס מילר [בויקיפדיה](#) ובאתר [שדולת הנשים בישראל](#).

רחל צברי נולדה ב-27 ביולי 1909 בתל אביב להורים שעלו מתימן בעלייה הראשונה. עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה נאלצה המשפחה לנדוד ממקום למקום. לאחר שאמה נפטרה המשפחה גורשה לחיפה, ושם קבעה את מגוריה עד לכיבוש הארץ על ידי הבריטים. אז חזרה רחל לתל אביב, למדה בבית הספר העממי לבנות "חובבי ציון", ובגיל 12 הצטרפה לתנועת הצופים. היא למדה חינוך במכללת לוינסקי ובשנת 1928 הוסמכה כגננת ואחרי כשנה כמורה בבית ספר יסודי. בד בבד שירתה בארגון ההגנה. צברי הייתה אשת חינוך. היא לימדה בבית הספר לבנות בעיר העתיקה ובמכללת דוד ילין.

בשנת 1926 הייתה בין עשר הנשים הראשונות שהתגייסו להגנה. עם פרוץ מאורעות תרפ"ט ב-1929 דרשו היא וחברותיה לצרפן לפעילות מבצעית. היא הוכשרה להפעלת נשק ולחימה בידיים ריקות, למתן עזרה ראשונה ולניתוח טופוגרפיה. היא נמנתה עם המסתערבות הראשונות בהגנה ואף פיקדה על מחלקה בפלוגת הבנות הראשונה של ההגנה.

היא נבחרה בבחירות לכנסת השנייה, והייתה לאישה הראשונה ממוצא מזרחי שכינה כחברת הכנסת. שאלת מקומם של בני ובנות עדות המזרח הייתה חלק מפועלה, בין היתר בוויכוחים בסוגיית דת ומדינה.

פועלה בנושא דת ומדינה כלל פעילות פמיניסטית לקידום ציבור הנשים בישראל. היא קראה לביטול הנוהג למכירת בנות לנישואין, פעלה במטרה לשחרר נשים שנישאו בהיותן ילדות בארץ הולדתן לפני עלייתן וכן פעלה להתאמת בתי הדין הרבניים לזרמי העדות השונות. כמו כן פעלה לקידום ענישת גבר גרוש המשתמט מדמי מזונות, הכרה בפגיעה בעקרת הבית כתאונת עבודה, הכרת הביטוח הלאומי בילדים בעלי מוגבלויות וכן קביעת חלוקת הירושה בין אלמנה לבין ידועה בציבור.

בדיוני ועדת המשנה של ועדת הפנים של הכנסת בנושא תכנון ובנייה שהתכנסה בשנת 1965 דרשה שריון מקום לנשים בהרכב המועצה. דרישתה התבססה על מיעוט הנשים מקרב בעלי תפקידים בכירים בשלטון המקומי ובמשרדי הממשלה ומחשש לפיו המועצה תורכב מגברים בלבד. לאחר שוועדת הפנים דחתה את דרישתה כמה פעמים, היא העלתה את הדבר בפני מליאת הכנסת, והמליאה אישרה את הסתייגותה וחייבה הכללת נציגת ארגוני נשים במועצה.

צברי פעלה לשיפור ולקידום מעמד המורים והמורות על ידי העלאת השכר ויצירת דירוגי שכר, השתלמויות ושילוב עובדי הוראה במחקר. היא קראה להנהיג יום חינוך ארוך כדי למנוע את תופעת השוטטות של בני נוער אחר הצהריים ולהקים מערך חינוך קדם גני מגיל שלוש, היא פעלה לצמצום מספר התלמידים בכיתה, ותמכה ברעיון האינטגרציה, היא עודדה הקבצות לימוד בכל מקצוע וכיתות נפרדות לתלמידים ולתלמידות מחוננים.

רחל צברי נפטרה ב-16 בפברואר 1995 ונקברה בבית העלמין הדרום. ב-2010 אישרה עיריית תל אביב את ההצעה לקרוא רחוב על שמה.

עבודה בקבוצה:

רחל צברי פעלה בתחומים רבים ובזירות רבות בנושא קידום נשים:

- ♣ **דונו בפעילויותיה המגוונות והסבירו את תפיסת עולמה על שוויון מגדרי.**
- ♣ **בחרו אחת מפעילויותיה וערכו השוואה בין המצב שבו נאבקה צברי כדי לשנותו, לבין המצב באותו נושא כיום.**
- ♣ **הציגו באופן יצירתי את ההשוואה שערכת/ם במליאה.**
- ♣ **דונו באפשרויות שלכן/ם, כתלמידים וכתלמידות, לשנות את המצב.**

בשנת 1882 בערב ראש השנה עלו לארץ ראשוני העולים מתימן כ 2500 יהודים. גל עלייה זה מכונה "אעלה בתמר". שם זה נקבע על ידי שינוי סדר האותיות של שנת העלייה -תרמ"ב, ובגלל הפסוק משיח השירים ז, ט: "אמרתי אעלה בתמר". היהודים מתימן שהיו חדורי אמונה דתית, עלו ארצה בגלל כיסופיהם לארץ הקודש ולירושלים, אך גם משום שהגיעה אליהם השמועה שבישראל רוכשים אדמות בעבור יהודים. במסעם ארצה עברו דרך בומביי שבהודו, בצרה שבעיראק, אלכסנדריה שבמצרים ומשם ליפו.

כשהגיעו העולים מתימן לארץ הם נתקלו בחשדנות, בניכור ואף בעוינות מצד אנשי היישוב הישן. למרות היותם אדוקים בדתם, הנהגת הקהילות האשכנזיות והספרדיות הטילה ספק ביהדותם. לבסוף הוחלט לשייכם לקהילה הספרדית, אבל הם יצרו עדה נפרדת, מסוגרת בעצמה ועצמאית. הם הקימו יישובים שבהם כל התושבים עלו מתימן, מוסדות חינוך משלהם, קופות צדקה ועוד.

בארץ הם חוו קשיים רבים, בעיקר קשיי דיור ופרנסה. חלקם נאלצו לגור במערות סביב ירושלים ובפחונים בסביבות כפר השילוח. מבחינת תעסוקה, התושבים הוותיקים ראו בהם מחליפים של הפועלים הערבים, וטעו לחשוב שהם רגילים בעבודת האדמה (בתימן היהודים לא עסקו כלל בחקלאות). חלקם עסקו בבניין ובצורפות.

עבודה בקבוצה:

♣ הרחיבו ידיעותיכם/ם וקראו עוד על העלייה מתימן:

- [עליית אעלה בתמר](#), ויקיפדיה
- [תימני כנרת](#), ויקיפדיה

♣ לאחר הקריאה על העלייה מתימן דונו בתפיסותיה המגדריות והחברתיות של רחל צברי, ועמדו על שורשיהן.

♣ כתבו נאום שרחל צברי הייתה עשויה לשאת במליאת הכנסת על מקומה ועל מעמדה של האישה המזרחית בחברה הישראלית.

♣ הציגו את הנאום במליאה ודונו בסוגיות העולות ממנו.

"דיבור בדיון"

משימת סיכום

בוועדת המשנה של ועדת הפנים בכנסת, בנושא תכנון ובנייה, שהתכנסה בשנת 1965, דרשה רחל צברי שריון מקום לנשים בהרכב המועצה. דרישתה התבססה על מיעוט הנשים מקרב בעלי תפקידים בכירים בשלטון המקומי ובמשרדי הממשלה ומחשש לפיו המועצה תורכב מגברים בלבד. כל חברי הוועדה ביטלו את דרישתה של צברי. היא העלתה את הבקשה גם בפני ועדת הפנים של הכנסת, בנימוק: "יש דברים שנשים יודעות לראות יותר טוב מהגבר". גם חברי ועדה זו דחו את דרישתה. עם הבאת חוק התכנון והבנייה לאישורו הסופי העלתה את הדבר בפני מליאת הכנסת והמליאה אישרה את הסתייגותה וחיובה הכללת נציגת ארגוני נשים במועצה.

♣ קיימו במליאת הכיתה "ישיבת כנסת" והעלו את הטענות, שלדעתכן/ם, הציגה רחל צברי, והטענות שהציגו המתנגדים לה.

♣ קיימו "ישיבת כנסת" נוספת ודונו בה על שריון מקום לנשים בגוף ממלכתי חשוב בימינו. הביעו עמדה בנאום שתכינו מראש, וערכו הצבעה על ההצעות השונות שיועלו לדיון.

- ♣ [רחל צברי, ויקיפדיה](#)
- ♣ [חה"כ רחל צברי, אתר הכנסת](#)
- ♣ [אבי בר – אלי, הצצה למועצה, "הארץ", 22.03.2007](#)
- ♣ [שביט בן אריה, ימי "גולדה הקטנה" – מלחמה במפלגת העבודה, אתר סלונה](#)

שרה לוי - תנאי

שרה לוי תנאי (1910 – 2 באוקטובר 2005) הייתה כוריאוגרפית ומלחינה ישראלית, מייסדת ומנהלת להקת המחול "ענבל" ומחלוצות המחול בארץ. כלת פרס ישראל למחול לשנת 1973.

שרה לוי – תנאי (מתוך: [ויקיפדיה](#), בשימוש הוגן)

אתגר

מלחינה תימנייה במחוז גברי-אירופאי

פרופ' אדווין סרוסי, חוקר מוזיקה יהודית, במאמרו³⁹ כותב עליה: "...היבט מרתק בקריירה של לוי תנאי הוא זה של האישה כמלחינה בסביבה שמקצוע ההלחנה היה מחוז גברי (ואירופי) כמעט לחלוטין (לעומת עולם המחול הארץ-ישראלי ה"נשי"). בת זמנה היחידה היא ורדינה שלונסקי. שלונסקי, שכתבה בסגנון האירופי האמנותי, זכתה להכרה כ"מלחינה הראשונה של ישראל", אך שמה של לוי תנאי, המלחינה שעסקה בחיבור לחנים חד-קוליים קצרים יחסית, נדחק אל שולי השיח הזה..."

לצד דברים אלה, כותב עודד אסף במאמרו⁴⁰: "לוי-תנאי לא הייתה פוליטית, במובנו השגור של המונח. גם עמדתה כאישה עצמאית ו"מזרחית" לא הייתה לה לדגל. שאיפותיה ופעילותה, כמו אלה של אבות "הזמר העברי" כולם היו מעוגנות ב"ארץ-ישראל העובדת", החלוצית. שירה המוקדמים ביותר זכו להערכה מידית ב"יישוב" שרובו המכריע יוצא אירופה, כבר בשנות השלושים..."

♣ כדי להכיר טוב יותר את שרה לוי תנאי העלו השערות על תפיסתה את עצמה כאישה, כתימנייה וכיוצרת.

♣ אששו את ההשערות האלה בהמשך הלימוד.

³⁹ אדווין סרוסי, "המוסיקה התימנית האירופית של שרה לוי תנאי", הארץ, 12.09.2012.

⁴⁰ עודד אסף, "אוטופיה בגינת אגוז", "הארץ" 25.04.2012.

משפחתה של שרה לוי-תנאי עלתה לארץ מתימן בשלהי המאה ה-19. הם הגיעו לעיר יפו, אך במלחמת העולם הראשונה גורשו על ידי השלטונות העות'מניים. היא התייתמה מאמה בגיל צעיר, אחיה נעלם בזמן הגירוש, ואחותה נפטרה בטרם עת. וכך היא נותרה עם אביה בלבד.

בגלל חיי מחסור ודוחק נאלצה שרה לוי-תנאי לצאת לרחובות ולקבץ נדבות. לפיכך היא נלקחה לבית היתומות שבצפת. לאחר זמן מה העבירו קבוצת ילדות מבית-היתומות שבצפת למוסד החינוכי 'שפיה', והיא ביניהן. בשנת 1924 עם סיום לימודיה בשפיה, נרשמה שרה לוי-תנאי ללימודי גננות בסמינר לוינסקי.

לוי-תנאי סיימה את הכשרתה כגננת, ומונתה לגננת ראשית בגן שברחוב שפינוזה בתל-אביב. באותה עת היא חיברה שירי ילדים ושירי משחק לילדים והלחינה אותם. הם נאספו לקובץ, והופצו כחוברת פדגוגית לגננות.

שרה לוי-תנאי התקבלה כשחקנית בתאטרון של ארגון הגננות, ולמדה תאטרון בסטודיו של צבי פרידלנד, לאחר שלא התקבלה לתאטרות "האוהל" ו"הבימה".

המייזם החשובה ביותר של שרה לוי-תנאי הוא הקמת להקת המחול "ענבל". בתחילה ראו בה בארץ להקת "פולקלור מזרחי", אך במרוצת הזמן הלהקה החלה להופיע בארץ ובחו"ל וזכתה להצלחה רבה במשך ארבעים שנה. בכל השנים האלה לוי-תנאי הייתה המנהלת האומנותית של הלהקה. היא הכניסה מוטיבים המשקפים את עדות ישראל בכלל ואת העדה התימנית בפרט. בשנת 1973 זכתה בפרס ישראל למחול.

שרה לוי-תנאי הלכה לעולמה בכ"ט באלול, ערב ראש השנה תשס"ה, (02.10.2005) והיא בת 95.

ראיון עם שרה לוי-תנאי

הפעמון של "ענבל"

מאת גיורא מנור

„אנשים מתארים אותי כמין אשה פרימיטיבית שבאה מעבר להרי הושן התגלחה ככוריאוגרפית, להפתעת הכל: כאוטודידאקט שטיפס ועלה כוחות עצמו, בעזרת הכשרון הטבעי בלבד“, אומרת שרה לוי-תנאי, וייסדת ומנהלת תיאטרון-מחול „ענבל“, והיא משמיעה אחד מאותם חוקים קטנים, המסתלסלים בפעמוני-כסף, „תימניים“ וביישניים מעט, אשר ידה מסתירה את פיה וראשה מוטה הצידה. „האמת היא שקראתי את מנדלי-מוכר-ספרים לפני שידעתי את שירי שבזי. מגיל שש גדלתי בבתי-יתומים. אמי מתה עלי בהיותי עדיין תינוקת, ולאבי, שנשאר ערירי, קשה היה לטפל בילדה קטנה. חייתי בבית-יתומים בצפת, בחברתן של ששים ילדות, ומחנכי היו מיוצאי רוסיה שהביאו עימם תרבות עשירה, עליה גדלתי...“

קטע מתוך: גיורא מנור, הפעמון של "ענבל": ראיון עם שרה לוי-תנאי, דבר 4, במאי 1973

⁴¹ גילה טולידאנו, שרה לוי – תנאי, (נערך ע"י האוטוביוגרפיה של לוי – תנאי), אתר זמרשת

"בהוויית חייה דאז הייתה לוי-תנאי רחוקה מן ההווי של בני עדת תימן, אך חיפשה את דרכה אל הווי זה..."

בעקבות קורות חייה של לוי תנאי, דונו בשאלות הבאות:

- ♣ מדוע הייתה לוי-תנאי רחוקה מן ההווי של בני עדת תימן? מה דעתכן/ם על כך?
- ♣ קראו על [מדיניות כור ההיתוך](#), ודונו ברווח ובהפסד של שרה לוי-תנאי מכך, שתנאי חייה הובילו אותה לכור היתוך, עוד לפני שהומצא הביטוי.
- ♣ המחיצה סיטואציה מקורות חייה של תנאי, והציגו במליאה.

נא להכיר

יצירתה המוזיקלית והכוריאוגרפית: בין מזרח למערב

❖ "...זו חגיגה לכל מי שמתעניין במוסיקה ישראלית "עממית" לכאורה, וכן בפרדוקסים שבעיצוב פס הקול הציוני. וכנגד כל הסטריאוטיפים ה"תימניים" שנדבקו לה בשל מוצאה האתני, יש להדגיש שבית גידולה כמוסיקאית היה בין מלחינים ומחנכים אירופאים, בעיקר מיוצאי גרמניה. שיח המזרחיות הישראלית של הדור האחרון יתקשה להכיל את דמותה של שרה לוי תנאי כמלחינה "אשכנזייה", אבל המנגינות שלה צועקות: אירופה! בשירי הילדים שלה היא פונה לזרם האוניברסליסטי בחינוך המוסיקלי לגיל הרך (לחנים סימטריים, מזיזורים, מנעד צר, מקצבים חוזרים בכל פראזה וכו'), ששורשיו בבית מדרשו של פרידריך פרובל הגרמני (1782 - 1852). לעומת זאת, בשירים אישיים יותר (למשל בלחנים שחיברה לשירי משוררים או לפסוקים תנ"כיים), לוי תנאי מתכתבת עם הלאומיות היהודית המודרנית (עיבוד של לחנים פולקלוריים "אוטנטיים" או התבססות על מוטיבים מתוכם, מודליות, מקצבים ריקודיים כמו הורה ועוד). הקשר הישיר שלה עם יואל אנגל, שמפיו למדה לוי תנאי במשך שנה בסמינר לוינסקי, מציב אותה בציר היסטורי רציף עם אחד מאבות הלאומיות המוסיקלית היהודית באימפריה הרוסית וגם ביישוב היהודי בארץ-ישראל..."⁴²

❖ "הגילוי המדורג של העצמי התימני הוא נושא מרתק נוסף בסיפורה של שרה לוי תנאי. אחרי מפגש ראשון עם חבורת כרם התימנים בשנות העשרים המאוחרות של המאה העשרים, עם סיום לימודיה בכפר הנוער "שפייה" ובסמינר המורים לוינסקי, התנתקה מהתימניות לטובת ההתיישבות העובדת. את התרבות היהודית התימנית חזרה ופגשה רק אחרי שעזבה את קיבוץ רמת הכובש ועברה לתל-אביב. כך היא כותבת בינואר 1947 לידיד בקיבוץ: "אמנם יש לי בקיבוץ כר פעולה נרחב אך זו לא מטרתי הפנימית והעמוקה... זקוקה אני לעזרה אמנותית, להתחככות עם עוד כוחות שיבינו לי... עכשיו סבורה אני שהכל יצא לטוב, מתוך לחץ חיצוני נדחפתי אל המעיין שאולי יגאל אותי ואולי אני אותו - מקורות תימן". יש בהתלהבות זו מגילוי התימניות כמעין השראה, משהו שמזכיר את האוריינטליזם היהודי האירופי בספרות ובמחקר עוד מסוף המאה ה-19. לוי תנאי כאילו מאמצת את השיח האוריינטליסטי: "זה הקסם של השירה המזרחית, אך גם חולשתה כשרוצים להפיצה בין אנשים שעולמם המוסיקלי שונה... כיוון שהייתי אמונה על ידי מורים ממוצא אירופי, הייתי קובעת נוסח אחד לכל שיר..."⁴³

❖ "...במפעל חייה, תיאטרון מחול ענבל, עלה בידי שרה לוי תנאי ליצור ולגבש במה, אשר השכיחה לחשוף את מסורת הצליל והמחול, השירה וההווי של עדות המזרח ובמיוחד של יהדות תימן. ע"י הפחת רוח ההווה בנכסי העבר ויצירת הכלים לשילובם, הפכה שרה לוי

⁴² אדווין סרוסי, "המוסיקה התימנית האירופית של שרה לוי תנאי", הארץ, 12.09.2012.

⁴³ אדווין סרוסי, שם.

תנאי, בכשרונה הפיוטי, את ענבל לגורם, אשר עשה הרבה יותר מאשר הבאת נכסי תרבות אלה בלבד, אלא בלבד אמונות אל בני עדה אחת או אחדות בלבד. הישגו הלאומי של ענבל בכך, שקרב, מאז נוסד, הווי עדות המזרח לכלל יושבי ישראל, עובדה שחשיבותה לאין ערוך בתקופת חיפוש דרך לביטוייה של תרבות ישראל על יסוד מזיגת הטוב והנבחר שיש באוצרות הפולקלור והאמונות של כלל עדות ישראל...⁴⁴

❖ "יסוד ענבל הוא פרי תהליך רוחני ורעיוני ממושך אשר עיקרו היא השאלה: מה תהא דרכו של אומן במה ישראלי ובן עדות המזרח? המסקנה לאחר נפתולים רבים היתה יצירת במה **מיוחדת** לאמן יוצא המזרח..."⁴⁵

❖ אמר לי פעם יעקב חזן, בהיותי עוד חברת רמת הכובש: "בחרת לך דרך קשה... יכולת להישאר בתחומי פעילות יותר כללים ונרחבים". היו רבים מידידי שלא הסכימו להחלטתי "להצטמצם" בתחום עדות המזרח. גם אז, בצעדי התמימים הראשונים לא חשתי "צמצום", אלא להפך - התרחבות אישיותי האומנותית. אותה התלהבות רוחנית עמוקה המטלטלת אותי עד היום כטורנדו איום. חשתי כי לא רק אני, כי כל נער ונערה מוכשרים הבאים אליי נושאים בחובם חלק מאותה אנרגיה רוחנית כבולה של עדות אילמות ומסוגרות..."⁴⁶

עבודה קבוצתית

האם ניתן לכנות את לוי-תנאי אמנית - יוצרת מזרחית?

♣ האזינו לשיריה של לוי תנאי וצפו בקטעי המחול שלה בלהקת ענבל (ראו רשימה ביבליוגרפית)

♣ לאחר שלמדתן/ם על שרה לוי-תנאי ועל היצירות שלה, גבשו עמדה מנומקת בשאלה – האם ניתן לכנות אותה אמנית מזרחית?

♣ הציגו במליאה מסקנות מנומקות, ודונו בהן.

סדנת יצירה

משימת סיכום

כמחווה של הוקרה לשרה לוי תנאי, מבקשת להקת ענבל ליצור מחול המבטא את השניות (דיאלקטיקה, קונפליקט) בחייה האמנותיים של לוי תנאי בין מזרח למערב.

♣ בעקבות כל מה שלמדתן/ם על שרה לוי-תנאי, צרו ריקוד בסגנונה שיבטא זאת.

♣ הציגו במליאה את הריקוד והסבירו את שיקולי הדעת שהנחו אתכן/ם ביצירתו.

⁴⁴ מתוך דברי השופטים בטקס "פרס ישראל", בתוך אתר מרכז ענבל

⁴⁵ שרה לוי-תנאי (1967), "למה ענבל?" ארכיון הספרייה למחול, תיק שרה לוי-תנאי

⁴⁶ שרה לוי-תנאי (11.1.70), מכתב לעקיבא לוינסקי, ארכיון הספרייה למחול, תיק שרה לוי-תנאי

- ♣ [שרה לוי תנאי](#), ויקיפדיה
- ♣ [שרה לוי תנאי](#), המרכז האתני – ענבל
- ♣ [שרה לוי תנאי](#), אתר זמרשת
- ♣ אדווין סרוסי, ["המוסיקה התימנית האירופית של שרה לוי תנאי"](#), הארץ, 12.09.2012
- ♣ גיורא מנור, [הפעמון של "ענבל": ראיון עם שרה לוי-תנאי](#), דבר 4 במאי 1973, [המשך](#)
- ♣ גילה טולידאנו, [שרה לוי – תנאי](#), (נערך עפ"י האוטוביוגרפיה של לוי – תנאי), אתר זמרשת
- ♣ דינה רוגינסקי, ["ביני לבין אבי מפרידות 500 שנה": המחול התימני של שרה לוי-תנאי](#), "העוקץ" 10.02.16
- ♣ עודד אסף, ["אוטופיה בגינת אגוז"](#), "הארץ" 25.04.2012

יצירתה

מחול:

- ♣ [שרה לוי תנאי](#), [שיר השירים](#), תאטרון מחול ענבל, יוטיוב
- ♣ [שרה לוי תנאי](#), [אעלה בתמר](#), להקת ענבל, יוטיוב
- ♣ [שרה לוי תנאי](#), [שירים ומחולות](#), מתוך "הספינה המזמרת", יוטיוב
- ♣ [להקת ענבל](#), פסטיבל הזמר המזרחי, 1981 (מהדקה 5:32)

מוזיקה:

- ♣ [עלי באר](#), מילים: ח.נ ביאליק, לחן: שרה לוי תנאי, יוטיוב
- ♣ [גינת אגוז](#), מילים: שיר השירים, לחן: שרה לוי תנאי, יוטיוב
- ♣ [בת צורים](#), מילים ולחן: שרה לוי תנאי, יוטיוב
- ♣ [גמדים](#), מילים: רפאל ספורטה, לחן וביצוע: שרה לוי תנאי, יוטיוב
- ♣ [כל שיריה](#) באתר זמרשת (יש לגלול את הדף עד רשימת השירים להשמעה)

ברכה צפירה

ברכה צפירה, 1910–1990, זמרת פופולרית בארץ ישראל החל משנות ה-30, חלוצה בזמר העברי. שירתה היוותה אבן דרך ביצירת סגנון מוזיקלי ישראלי מקורי, בין השאר דרך שיתוף הפעולה שלה עם נחום נרדי.

ברכה צפירה (מקור תמונה: [ויקישיתוף](#), נחלת הכלל)

אתגר

הפרחחית התימנייה ב"אוהל שם"⁴⁷

"הופעתה הראשונה של ברכה צפירה בתל-אביב הייתה אמורה להתקיים ב'אוהל שם', אבל ההנהלה סרבה להשכיר לה את האולם, בשל מוצאה העדתי. 'מה תעשה תימנייה כזאת ב'אוהל שם'... **היא תחלל את המקום!**' במילים אלה במפורש, סיפרה ברכה צפירה בריאיון לחווה אלברשטיין⁴⁸, ובריאיון לכרמית גיא⁴⁹ הוסיפה: 'בגלל שהייתי פרועה, יחפה, לא נתנו לי את האולם. המנהל אמר: מה? הפרחחית הזאת תשיר באוהל-שם? שכחתם מה זה אוהל-שם? ... גם נרדי ספג עלבונות משום שהופיע עם התימנייה. הדבר גרר אחריו ביקורת ציבורית, וחודשים אחדים לאחר מכן, הוזמנה צפירה להופיע ב'אוהל שם'... הזמרות התימניות שהופיעו על במות ישראל אחריה - גמליאלית, צורי, דמארי, צדוק, אהרוני ואחרות, כבר לא נתקלו באפליה עדתית גלויה, מהסוג שנתקלה בו צפירה...."

♣ בעקבות העדות של ברכה צפירה על האפליה העדתית שבה נתקלה בהופעתה הראשונה בארץ, כתבו מכתב להנהלת "אוהל שם" והביעו את דעתכן/ם על התנהגותם כלפיה: התייחסו להשפעת התנהגותם על דימויה העצמי של צפירה הצעירה ועל הקריירה שלה בעתיד.

♣ בהמשך הלימוד אששו את ההשערות שהעליתן/ם במכתב.

⁴⁷ עמנואל (עמי) ירימי, ברכה צפירה, [צעדים ראשונים](#), באתר זמירת

⁴⁸ גלי צה"ל, 6 ביוני, 1981

⁴⁹ ירחון 'מוסיקה', מרץ, 1988

ברכה צפירה נולדה בשנת 1909, בירושלים להורים שעלו מצנעא שבתים. כשהייתה בת שלוש, נפטרו שני הוריה, והיא עברה לגור אצל דודתה. אחר כך נשלחה לבית יתומים בשכונת ימין משה בירושלים ומשם נדדה ממשפחה אומנת אחת לאחרת. מאחר שהמשפחות האלה היו מעדות שונות, היא התוודעה לשירים וללחנים מגוונים והייתה מעין אוסף מהלך של שירי עדות ישראל⁵¹.

ב-1922 כשהייתה בת 13, נשלחה צפירה ללמוד בכפר הנוער 'שפיה' שבו הוקם בית יתומים שנה קודם לכן. אשת מנהל המוסד, הדסה קלוורי, שמעה אותה שרה את 'המבדיל' והציעה לה לשיר אותו בכל מוצאי שבת לפני כל ילדי המוסד. היא שרה לפנייהם גם משיריה בלילות שבת והבחינה בעניין המיוחד שגילו בזמרתה התלמידות בנות המזרח וכן מורי המוסד מארצות המערב.

בגיל 16 הצטרפה כזמרת לתאטרון הארץ ישראלי (התא"י) שם פגשה את האמרגן משה ואלין שהפך לאמרגנה האישי. לאחר מכן הופיעה כזמרת בתאטרון הסאטירי 'הקומקום'. אביגדור המאירי, מייסד 'הקומקום', התרשם מזמרתה ועודד אותה לנסוע לברלין ללמוד מוזיקה.

בברלין היא פגשה את המלחין נחום נרדי. במשך עשור הופיעו בקונצרטים משותפים באירופה, ארצות הברית ואף בארץ ישראל ובמצרים. עם הזמן צפירה קנתה לה מעמד של כוכבת-על. בחלוף הזמן נישאה צפירה לנחום נרדי, והתגרשה ממנו לאחר שמונה שנים⁵².

בשנות ה-40 שיתפה צפירה פעולה גם עם מלחינים שעלו לארץ מאירופה. השילוב של סגנון מזרחי ומוטיבים של מוזיקה תימנית, ספרדית וערבית עם מוטיבים של מוזיקה אירופית יצרו סגנון מוזיקלי ישראלי חדש. היא הרבתה לשיר שירים של חיים נחמן ביאליק בלחן מזרחי, ובהם "בין נהר פרת לנהר חידקל", "שיר העבודה והמלאכה", יש לי גן ועוד.

בשנת 1966 זכתה בפרס אנגל על תרומה למחקר המוזיקלי בישראל.

צפירה נישאה בשנית לכנר בן עמי זילבר, ולהם בן משותף, היוצר והזמר, אריאל זילבר.

בתה של ברכה צפירה מנישואיה לנחום נרדי היא זמרת האופרה נעמה נרדי.

ברכה צפירה נפטרה ב' בניסן תש"ן (1990) בגיל 80, ונטמנה בבית העלמין קריית שאול בתל אביב.

הרחיבו ידיעותיכם על ברכה צפירה באתר זמרשת:

- ❖ [ילדות ונעורים](#)
- ❖ [צעדים ראשונים](#)
- ❖ [זריחה - עם נחום נרדי, השיר העממי](#)
- ❖ [השירים](#)
- ❖ [הפולמוס - מזרח ומערב בזמרתה של צפירה](#)
- ❖ [זמרה "מזרחית" בטכניקה "מערבית"](#)
- ❖ [הקול](#)
- ❖ [המפנה - אל השיר האמנותי](#)
- ❖ [שקיעה](#)
- ❖ [ראיונות לעיתונאים ולשדרנים](#)
- ❖ [אחרית דבר](#)
- ❖ [נספח - הקלטות](#)

⁵⁰ עפ"י ברכה צפירה, ויקיפדיה

⁵¹ יהואש הירשברג, פאול בן חיים, חיי ויצירתו, הוצאת עם עובד, 1983, עמ' 106

⁵² שם, עמ' 107

עבודה בקבוצה

♣ נאמר על צפירה ש"הייתה מעין אוסף מהלך של שירי עדות ישראל". דונו בסוגיות הבאות וגבשו עמדה:

- חשיבותו של המגוון התרבותי, ובכללו המגוון המוזיקלי, לחברה ולתרבות
- יחסו של הציבור "הצברי" לתרבות שצפירה ייצגה
- כוח העמידה וההתעקשות של צפירה נגד העוינות של הממסד לתרבות שייצגה

♣ לאחר שגיבשתן/ם עמדה בעניינה, ארגנו לה הופעה באחד האולמות היוקרתיים במדינה, לשם כך:

- עצבו כרזה או סרטון פרסומת, המציינים את שבחיה של צפירה ושל התרבות שאותה היא מייצגת
- הציגו את הכרזה או את הסרטון במליאה, ונסו לשכנע את התלמידות/ים ביתרונות של המגוון התרבותי שאותו היא מייצגת.
- במליאה: דונו בעמדות השונות שעלו מהכרזות והסרטונים, תוך הצגת מקרים דומים בימינו.

נא להכיר

יצירתה

ברכה צפירה יצרה עיבוד מוזיקלי חדש לשירים שנכתבו על ידי משוררים יוצאי תימן ושרה אותם בארץ ובחו"ל. כך היא הפכה שירים ש"השתייכו" לעדה התימנית לנחלת הכלל. מהידועים שבהם היו 'אודה לאלי', 'אם ננעלו', 'אלוהים אשאלה', 'סעי יונה', 'ספרי תמה' ו'קריה יפהפייה'.

כך נהגה גם עם פיוטים של יהודי ספרד. הידועים שבהם 'אשתחוה' 'המבדיל' ו'ישמח הר ציון'. אבל לרומנסות הספרדיות שנדרש להן תרגום או מילים חדשות, היא התאימה מילים משירים שכבר נכתבו, למשל 'יפה נוף' (רבי יהודה הלוי), 'ילד לי ניתן' (ש. טשרניחובסקי) ו'סירתי' (אסף הלוי, בעיבוד נרדי). אם לא מצאה שיר מוכן, "הזמינה" מילים ממשורר. היא שרה לפניו את השיר ותיארה בפניו את המוזיקה שתואמת לו. כך נולד השיר 'התרגעות' (יהודה קרני).

גם לחנים מעדות אחרות - צפירה עשתה בהם שימוש ופרסמה אותם, למשל לחנים בוכריים, בשירים 'עץ הרימון' (י.אורלנד), 'שיר העבודה' (ביאליק), ו'שיר נודד' (ימי יתנני עוף, דוד שמעוני) שאת מילותיו חיבר המשורר במיוחד בעבור הלחן ששרה לפניו הזמרת. לחנים מסורתיים פרסיים 'טעם המן' ו'מחול פרסי'. את המילים שלהם חיבר יצחק אליהו נבון. בנוסף לאלה כלל הרפרטואר שלה גם שירים שהולחן להם לחן מקורי, כגון שירי הילדים של ביאליק שהלחין נרדי - 'חמוטל', 'בובתי', 'צילי וגילי' ועוד.

יוצא דופן ברפרטואר המוקלט של צפירה הוא 'ניטשו צללים' למילים של טשרניחובסקי וללחן שהתגלגל ממקור אוקראיני לשיר אידי. שירים רבים בלדינו ושירי עמים שונים שרה צפירה בשפת המקור⁵³.

צפו והאזינו להקלטות אחדות של ברכה צפירה (מומלץ לחפש במרשתת שירים נוספים):

⁵³ מתוך: עמנואל (עמי) ירימי, ברכה צפירה, [השירים](#), באתר זמרשת

- ❖ ברכה צפירה ונחום נרדי: שיר העבודה והמלאכה, מילים: חיים נחמן ביאליק, לחן: נחום נרדי
- ❖ ברכה צפירה: שבחו והודו לתל אביב, מילים: אביגדור המאירי, לחן עממי
- ❖ ברכה צפירה ונחום נרדי: בין נהר פרת לנהר חידקל, מילים: חיים נחמן ביאליק, לחן: עממי
- ❖ ברכה צפירה ונחום נרדי: עלי גבעה, מילים: אברהם ברוידס, לחן נחום נרדי על בסיס לחן ערבי
- ❖ ברכה צפירה ונחום נרדי: יש לי גן, מילים: חיים נחמן ביאליק, לחן: נחום נרדי על בסיס לחן ערבי – סורי
- ❖ ברכה צפירה ונחום נרדי: שתו העדרים, מילים: אלכסנדר פן, לחן: נחום נרדי
- ❖ ברכה צפירה: שני שושנים, מילים: יעקב אורלנד, לחן מרדכי זעירא
- ❖ ברכה צפירה ונחום נרדי: צורי גואלי – יה, מילים: ישראל נגיירה, לחן יהודי עירקי

- ♣ ברכה צפירה ביקשה לחבר בין מזרח למערב בשיריה. האזינו לשירים, ולאחר מכן דונו ביצירה שלה מההיבטים הבאים:
 - לחן מזרחי לעומת לחן מערבי באותו שיר
 - המילים בשיר
 - הגיית המילים בפיה של צפירה
- ♣ גבשו עמדה מנומקת בשאלה: האם צפירה קידמה את המוזיקה המזרחית האותנטית (המקורית) או ששינתה אותה עד הפיכתה לכמעט אירופית?
- ♣ הציגו את עמדתכן/ם במליאה תוך הצגת טיעונים משכנעים.

משימת סיכום

"חיים שכאלה"

- לסיכום הפיקו סרט על חייה ועל פועלה של ברכה צפירה. עברו על תחנות חייה והתייחסו בסרט להיבטים הבאים:
 - ♣ אירועים בחייה שהשפיעו על עיצוב דמותה ועל יצירתה.
 - ♣ דמותה כאישה אסרטיבית, הדבקה בדרכה ובאמונתה למרות הקשיים.
 - ♣ יצירתה ותרומתה לתרבות הישראלית, השפעתה על יחסו של הממסד לתרבות המזרחית
 - ♣ הציגו את הסרטון במליאה למשוב עמיתים
- ניתן להמחזי "ראיונות" דימוניים עם צפירה ולשלבם בסרטון, או לשלב קטעים מסרטונים קיימים וכו' כיד הדמיון הטובה עליכם.

- ♣ [ברכה צפירה](#), ויקיפדיה
- ♣ [ברכה צפירה](#), אתר זמרשת
- ♣ דן לחמן, [ברכה צפירה](#), באתר אימגו מגזין מאמרים
- ♣ ד"ר מוטי רגב, [מ"גמל גמלי" ועד "טיפקס"](#), אתר הסתדרות המורים
- ♣ יהואש הירשברג, [ברכה צפירה ותהליך השינוי במוסיקה בישראל](#), פעמים 19, תשמ"ד, עמ' 29 - 45
- ♣ מודי בר און, [ברכה צפירה](#), מתוך התכנית "הכל אנשים", יוטיוב
- ♣ משה בן שאול, [זמרת של יום חול](#), מעריב 26 במאי, 1967, באדיבות הספרייה הלאומית
- ♣ עמנואל (עמי) ירימי, [ברכה צפירה](#), באתר זמרשת

שושנה שבבו

שושנה שבבו - זכרון יעקב, 1910 - 1992, סופרת ארץ ישראלית, בת למשפחה ספרדית שמקורה בצפת. יצירתה של שבבו סובבת סביב תמורות במעמדה של האישה בת המזרח. פרסמה שני רומנים - מריה ואהבה בצפת, וכן סיפורים קצרים ורשימות.

שושנה שבבו בצעירותה (מתוך: [ויקישיתוף](#), נחלת הכלל)

אתגר

מכתב נסער⁵⁴

מאת שושנה שבבו ליהודה בורלא
זכרון יעקב, 1932

מר בורלא הנכבד!

כנראה, רגשי נוחם החלו להציק לך אחר פרסום מאמריך ב"המזהיר" והריצות לי מכתב התנצלות, כדי לתקן את אשר עוית, ברם צר לי מאוד להודיעך, שמכתבך גרם לי צער ושאת נפש. כאן הגעת לשיא הפסגה של השקר והזיוף!

אתה, מר בורלא, בא לעודדני ולאמצני שאוסיף לכתוב, כדי שתוכל לציין את כשרוני ויכולתי בספרות!!

אתה, שהוקעת בבזז את ההוצאה, שנאותה להדפיס את ספרי, אתה, שראית בספרי אות קלון לסופרים ולספרות העברית, נמלכת אחר שייסרוך כליותיך והואלת ברוב חסדך לנחמני ולעודדני! רחמי נכמרו עליך, מר בורלא העלוב, שגלית צרות עין כה רבה ביחס לתלמידתך בעבר, שאמנם חזית לה עתידות - כדברך - אולם לבך לא נתן לציין בפומבי, אגב הצלפה אכזרית ללא טעם וללא הגיון, שרשאית אני לנסות את כוחי בכתיבה למרות גזר דינך הקשה על יצירתי "מריה". אודיעך בגלוי! ידעתי את זדון לבך! אמרת לנדותני משדה הספרות וחשבת, שאחרי פניני הבקורת ה"כנים", כאשר סתמת גולל על כתיבתי ומהרת להגיש לי "תנחומין" בצורת מכתב מלא זיוף, אולם אבטיחך, שהוצאת את חצי אשפתך לריק!

מאמרך וכן מכתבך, לא שברו את רוחי ועוד אוסיף לכתוב כמה וכמה יצירות גדולות וקטנות ביתר עוז וביתר שאת, והעתיד ישפוט בינינו.

⁵⁴ שושנה שבבו, [מכתב לסופר יהודה בורלא](#), 1932, בתוך אתר דואר ישראל, באדיבות מכון גנזים ואגודת הסופרים העברים במדינת ישראל, תל-אביב

האמין לי, מר בורלא, כי קשה עלי הכתיבה הזאת. הן מורי ומחנכי אתה - ואיך לא אשא פניך? ברם, לבי ידאב לרגל ירידתך המוסרית, שהתנפלותך הגסה עלי הינה עדות חותכת לה. כן ידידי! מוטב שתפשפש במעשיך קצת. היה שלום!

בכבוד ובברכה
שושנה שבבו

שושנה שבבו שלחה מכתב זה לסופר הנודע יהודה בורלא, שהיה מורה שלה, לאחר שפרסם מאמר ביקורת בעתון "המזהיר" על ספרה הראשון, "מריה", שאותו החלה לכתוב בגיל 16:

♣ מה ניתן ללמוד ממכתב זה על שושנה כנערה וכאישה?

♣ מה ניתן ללמוד ממכתב זה על שושנה כסופרת?

♣ אששו את ההשערות בהמשך הלימוד.

נא להכיר

שושנה שבבו: קורות חיים⁵⁵

שושנה שבבו נולדה בשנת 1910 בזכרון יעקב להורים שמוצאם, כנראה, ממגורשי ספרד. משפחתה מנתה תשע נפשות, ונהנתה ממצב כלכלי טוב. שושנה למדה בבית ספר שאותו ניהל יהודה בורלא. היא אהבה לקרוא ספרות עברית וספרות זרה. בגיל 15 התחילה ללמוד הוראה בסמינר לוינסקי בהמלצת המנהל יהודה בורלא, וכבר שם התחילה לכתוב סיפורים קצרים ורשימות שהתפרסמו בכתבי עת של 'חוגים אזרחיים' בארץ, למשל 'דואר היום', 'בוסתנאי', 'הארץ', וגם כתב העת העברי 'הדואר' בניו יורק.

כשהייתה בת 16 כתבה את ספרה הראשון 'מריה' העוסק באהבה אסורה, והוא יצא לאור רק שש שנים לאחר מכן. ספרה השני 'אהבה בצפת' העוסק באהבה פורצת גבולות, התפרסם ב 1942. כתיבתה לא תאמה את רוח התקופה משום שהשפה שבה היא השתמשה והנושאים שעליהם כתבה, היו רחוקים מהפאתוס שכיוונה אליו החברה בישראל. היא לא כתבה על גיבורים או אנטי גיבורים אלא על המתחים שקיימים אצל חברה מתהווה, על היחסים שבין יושבי הארץ – עירוניים, כפריים ערבים, מזרחים, אשכנזים וותיקים - מנקודת מבט של הפרט ולא של קהילה ולאום⁵⁶. על כך היא זכתה לביקורת נוקבת גם מצד תומכיה ובהם יהודה בורלא.

לאחר פרסום הרומן האחרון שושנה שבבו לא כתבה עוד. היא הצטרפה לבעלה לנהל את חנות הצמר שהייתה לו בחיפה. יצירותיה לא זכו באותה עת להוקרה מצד הממסד הספרותי בישראל. אבל הרומן "מריה" בהוצאה המחודשת זכה בפרס לספרי מופת מטעם משרד התרבות.

⁵⁵ מתוך: קציעה עלון, שושנה שבבו, אתר תרבות IL, שושנה שבבו, ויקפדיה,

⁵⁶ גלעד מלצר, מזרח מכתב, עתון הארץ

עבודה בקבוצה

♣ דונו בסוגיות הבאות:

- היחס ל"ספרדים" בחברה של היישוב החדש בארץ ישראל
- היחס של אנשי התרבות ביישוב המתחדש ל"כתיבה אחרת", שאינה הולכת בתלם ומבקשת לבטא את עצמה בדרכה הייחודית
- ♣ יצגו את שושנה שבבו "בבית המשפט של התרבות העברית בראשית ההתיישבות", ודרשו בשמה להיכנס לקאנון הספרותי העברי (כלל היצירות והמחברים שהממסד קיבל כראויים למחקר וללימוד):
- נסחו טיעונים בשבחה של שבבו ויצירתה המקורית
- נסחו טיעונים נגד המבקרים הדוחקים את יצירתה של שבבו מהקאנון העברי
- ♣ הציגו את הטיעונים במליאה ודונו בעמדות השונות העולות מהם

נא להכיר

הגיבורות הספרותיות של שבבו, דמותה של שבבו במציאות והסוגיה המגדרית שביניהן

בספר זכרונותיה, כותבת שבבו כי היא הפסיקה לכתוב בשל נישואיה לדוד כרסנתי

"הייתי עבד כנעני לחיי נישואי, ואני צעירה ויפה ורזה, ואין לבי לתענוגות שהיו בגדר מותרות באותם ימים. ואני עוזרת בחנות הצמר של בעלי, ועושה כמיטב יכולתי לשאת בעול, ואם בא איזה רעיון להגותו הייתי טורדת אותו במחשבותי. שושנה שבבו הסופרת מתה! ישנה הגברת כרסנתי! ומה עניין שמיטה אצל הר סיני!"

בספרה הראשון 'מריה', מגוללת שבבו סיפור מחיי הנזירות בארץ העוסק באהבה אסורה: רומן והיריון מחוץ לנישואין של נערה ערבייה נוצרייה. הספר שהתבסס על סיפור אמיתי, היה רחוק בתכנון מהנושאים המקובלים על כותבי התקופה וזכה לביקורת קשה בגין 'איכותו הספרותית'. החוקרים - הסופר והעורך יצחק גורמזאנו גורן וחוקרת הספרות קציעה עלון - סבורים כי הספר 'מריה', העוסק באצולה הנוצרית הערבית, לא תאם את ערכי התקופה שבה פעמה רוח החלוציות הציונית גם ביצירות הספרותיות. כתיבתה היא כתיבה נשית אינטימית, הכוללת גם תיאורים מיניים שבגינם הואשמה שבבו בפורנוגרפיה.

לאט לאט הבחינה בבהירות באי הצדק שהאלוהים נהג עמה. הרי עוונה (פרשת האהבים) אינו כבד כל כך. האם יחידה היא בתבל אשר נכשלה? האם כל העלמות הנופלות כמוה פורשות מן החיים?... מה זאת נזירות. התריסה בכל החימה שבנפשה. לפרוש מן החיים!?! לגלגה, ללכת נגד הטבע!?!...

כיסתה את פניה, כיווצה את רגליה הארוכות, קיפלה את ידיה וכבשה את ראשה בכר. כך אמרה לברוח מהרהוריה הרעים. אך הנה ראתה בעיניה את ז'ורז' (אהובה לשעבר) בנשף הריקודים... והנה שיחקה בביתה בעודנה נערה רכה... רגע מצאה את עצמה במנזר... פתאום נמצאה על הכרמל, רצה כמטורפת, בורחת מעדר נחשים הרודף אחריה... ניסתה לצעוק, אך איש לא בא לעזרתה...

בספרה אהבה בצפת מספרת שבבו סיפור של אהבה אסורה ומתארת מאבק כנגד השידוך הכפוי על הגיבורה. שבבו עסקה בפמיניזם, שוויון מגדרי, אף שכמובן לא ניסחה זאת כך. גיבורת הספר, אסתר,

מעדיפה את הצעיר סלמון, שבא מדמשק, על פני הגבר המבוגר ששידך לה אביה. הספר נגמר בסיום כפול: הפרק שלפני האחרון רווי עצב וצער, אך דומה כי שבבו לא יכלה להימנע מלהוסיף סוף טוב, היום היינו קוראים לו "הוליוודי", ואיחדה את זוג האוהבים הצעירים.

...נפנתה אורו (אמה של אסתר) וראתה את בתה סורגת ועיניה עצומות. טועה את בעבודה, אסתר, לאן את 'הולכת' בחוט הזה? אסתר נפלה מארמונה? במה תהרהרי נערה? מצטחקת האם. אסתר שותקת הנטרפה הספינה? חוזרת אורו ללגלג. שתיקתה של הבת פתחה את פיה של האם. סרגי 'נשמת אמך' אמרה רכות, יכלה החורף ועם צאת השמש לחומה - תצאי לחופה. בשבועות, בעזרת האל, נסדר את 'שבע הברכות'... תראי איזו חתונה תסדר לך אמך. תראינה הבחורות ותצאנה עיניהן מקנאה. אלבישך ואפארך כאשר לא לבשה שום כלה בעיר... אולם, מה זה. היא הפסיקה את מלאכתה ותפסה בפני אסתר. למה את בוכה בתי? אבכה עלי ועל ראשי... מה קרה אסתר? 'תבכי על אמך' - מה הבכי לכלה? כתפי אסתר רועדות. אורו באה לכלל כעס. 'מיום שנתחברת אל מרגלית עיניך עששות מבכי'. אסתר לא ענתה דבר. היא מחתה בגניבה את דמעתה והוסיפה לסרוג....

♣ קראו קטעים נוספים מספרה של שבבו "אהבה בצפת" וסיפורים נוספים:

- אהבה בצפת - [המעין](#)
- [כיצד נאסרתי](#) - סיפור קצר
- [חמודה](#) - סיפור קצר

♣ שבבו מציגה את הגיבורות הספרותיות שלה כנשים המורדות במוסכמות:

- אתרו דוגמאות לכך בסיפורים.
- השוו בין הגיבורות לבין האישה במציאות, שושנה שבבו.
- נסו להסביר מדוע, למרות אופייה המרדני, נכנעה שבבו למוסכמות וויתרה על היצירה שלה. גבשו עמדה בנושא.
- ♣ הציגו את מסקנותיכן/ם לדיון במליאה.

משימת סיכום

שיחה אישית

אילו שושנה שבבו הייתה חיה בימינו, כיצד היה אפשר לעודד אותה להמשיך לכתוב וליצור?

♣ ביימו שיחה עם שושנה שבבו שבה אתם מציעים לה להצטרף לבמה חדשה ליוצרים צעירים ומקוריים לפרסום יצירותיהם. התייחסו בשיחה להיבטים הבאים:

- חשיבותו של הקול "הספרדי" הייחודי לספרות העברית
- חשיבות הקריאה לשוויון מגדרי בחברה בכלל ובעולם הספרות בפרט
- יתרונותיה של תרבות בעלת גוונים רבים

♣ צלמו והקרינו את הסרטון המבויים לדיון כיתתי.

- ♣ [שושנה שבבו](#), ויקיפדיה
- ♣ [שושנה שבבו](#), לקסיקון הספרות העברית החדשה
- ♣ בני ציפר, [על שושנה שבבו שמעתם, נבערים שכמותכם?](#), "הארץ", 29.04.2013
- ♣ גלעד מלצר, [כתבי עת – מזרחה מכאן](#), "הארץ" 17.02.2010
- ♣ רן יגיל, [פייפר קאט: לא סוגה בשושנים](#), באתר nrg, 03.02.2010
- ♣ מכתבה של שושנה שבבו ליהודה בורלא, [קנאת סופרים](#), אתר דאר ישראל
- ♣ אהבה בצפת, קטע מן היצירה - [המעין](#), [על היצירה](#), אתר תרבות IL
- ♣ שושנה שבבו, [כיצד נאסרתי](#) (סיפור קצר), דואר היום, 7 בנובמבר 1933
- ♣ שושנה שבבו, [חמודה](#) (סיפור קצר), דואר היום, 27 באוקטובר 1933

סוזן דניאל – נטף

פרופ' סוזן דניאל - נטף נולדה בתוניסיה באפריל 1916 – ונפטרה בישראל ב- 21 ביוני 2004 . חוקרת היהדות ההלניסטית, פרופסור באוניברסיטת ליל ובאוניברסיטה העברית בירושלים. עסקה במחקר הלשוני על תרגום השבעים ופילון האלכסנדרוני.

סוזן דניאל נטף (מתוך: [ויקישיתוף](#), תמונה חופשית)

אתגר

סיפור חריג (?)

"סיפור חייה של פרופ' סוזן (ריקה) דניאל נטף, שהייתה לאישה הראשונה ממוצא מזרחי שמונתה לפרופסור בישראל ב-1970, הוא חריג וייחודי. סיפור זה כולל ילדות בתוניסיה, סוציאליזציה אקדמית בפריז... סבב ארכיוני בשאר האוניברסיטאות גילה שכל חמש הפרופסוריות המזרחיות הראשונות בארץ, ביניהן סוזן דניאל – נטף, היו פרופ' בתחומי מדעי הרוח, מהגרות שעברו מסלול חיברות אירופי צרפתי או אמריקאי. הן לא עברו את חווית ההגירה לישראל בשנות החמישים עם המרכיבים של הזהות המזרחית במפגש עם הממסד האשכנזי הקולט והציונות: החיים במעברה, עיירות הפיתוח, השיכונים בעיר או ההסללה בחינוך הן גם לא היו בעלות מבטא של ח' וע' או בעלות מראה כהה, דבר שאף הוא סייע בטשטוש המוצא המזרחי. הלימודים והשהייה במשך שנים ארוכות בארץ מערבית סיפקו להן הון תרבותי שהעניק להן עדיפות בשדה הידע האקדמי-אינטלקטואלי ותמך בקידומן..."⁵⁷

♣ לפני שתכירו את סוזן דניאל נטף, גבשו עמדה על הדברים המצוטטים לעיל:

- האם אישה מזרחית, שמשמשת כפרופסור באוניברסיטה, היא סיפור חריג?
- הנחת היסוד של הכותבת היא, שנשים יהודיות מארצות האסלאם, שגדלו בתרבות אירופית לפני הגיען ארצה - היו להן סיכויים טובים יותר להצליח בתחום האקדמי, לעומת נשים מזרחיות שעלו לארץ בשנות החמישים והתמודדו עם חבלי הקליטה. מה דעתכן/ם על כך?

♣ בהמשך ההיכרות עם סוזן דניאל נטף, תתבקשו לחזור לשאלות אלה, ולברר מחדש את עמדתכן/ם.

⁵⁷ מתוך: אירוס זריני, [סוזן, סוזן](#): בעקבות הסרט "איפה את אמיי"

סוזן דניאל-נטף נולדה בתוניסיה בשנת 1916. ב-1933 נסעה לפריז ולמדה בפנימייה. היא נישאה לצרפתי, ד"ר ז'אן דניאל, ועבדה בשירות המדינה הצרפתית עד שפוטר ב-1940 בעקבות חוקי הגרמנים. במלחמת העולם השנייה הסתתרה בדרום צרפת, והקימה עם בעלה קליניקה רפואית להצלת ילדים יהודים ופליטים. לימים בעלה, שלא היה יהודי, זכה לתואר חסיד אומות עולם. שנים רבות היא הקדישה לאקדמיה, בתחילה כמתרגלת, אחר כך כחוקרת נלווית במרכז הלאומי למחקר המדעי, ובשנים 1960 – 1970 הייתה מרצה בבית הספר ללימודים גבוהים למדעי החברה בפריז. בשנת 1966 קיבלה תואר דוקטור מהסורבון. הנושא שאותו חקרה הוא הלשון של תרגום השבעים⁵⁹. באותה שנה התמנתה כמרצה בכירה באוניברסיטת ליל שבצפון צרפת, וב-1967 הפכה לפרופסור מן המניין. היא כיהנה במשרה זו עד 1970.

ב-1970 עלתה לישראל, גרה בירושלים ומונתה לפרופסור חבר במחלקה למחשבת ישראל, ביחידה ללימודים הלניסטיים באוניברסיטה העברית. היא לימדה קורסים ביהדות הלניסטית, ביוונית עתיקה ובמחשבת ישראל. למעשה, הייתה זו הפעם הראשונה שאישה מזרחית זוכה לתואר פרופסור בישראל. בשנת 1983 מונתה כפרופסור מן המניין, וב-1984 פרשה לגמלאות כפרופסור אמריטה.

נטף הייתה אזרחית מתנדבת בצה"ל, ובנוסף התנדבה במסגרות חינוך לעולים ואנאלפביתים ותיקים. בצרפת נטף הייתה פעילת שמאל ליברלי, ובין היתר השתתפה באופן פעיל עם תלמידיה במרד הסטודנטים בשנת 1968. בישראל הפכה לפעילת ימין. בשנות ה-80 חֲבָרָה לתנועת גוש אמונים, והשתתפה בקביעות בהפגנות הימין ובשידורי רדיו ערוץ 7.

סוזן דניאל-נטף נפטרה בשנת 2004, בגיל 88.

יהודי תוניסיה, חיו בעימות בין הגישה המסורתית-דתית לבין הגישה המודרנית חילונית. הסופר היהודי-תוניסאי הנודע, אלבר ממי, מספר על שנות לימודיו בתיכון חילוני – אירופי בתוניסיה. בבית הספר הוא נפגש עם תרבות מודרנית-אירופית-חילונית. תרבות זו הייתה מנוגדת לתרבות שאותה הכיר בביתו. התרבות בביתו הייתה מסורתית-דתית והושפעה מהערכים של התרבות המקומית, הערבית-מוסלמית.

♣ **בעקבות מידע זה דונו בקבוצות על הצלחתה האקדמית של סוזן דניאל-נטף תוך התייחסות להיבטים הבאים:**

- **בחירתה לנסוע לפריז ללימודים תיכוניים ובחירתה לעלות לישראל בשנות השבעים**
- **הרווח וההפסד בבחירותיה**
- **היכולת להשפיע על הגורל האישי ולעצב את העתיד ואת הקריירה**

♣ **גבשו עמדה אישית בשאלת הרווח וההפסד באימוץ התרבות האירופית מול הרווח וההפסד בנאמנות לתרבות המסורתית של יהדות ארצות האסלאם. דונו בקבוצה בעמדות שגיבשתן/ם.**

⁵⁸ מתוך: [ויקפדיה](#)

⁵⁹ תרגום התנ"ך ליוונית

אתוס קיבוץ הגלויות היה אחד העקרונות החשובים במדיניות העלייה של ישראל. לפיו, מטרת העלייה הייתה לקבץ מחדש את העם היהודי מכל ארצות גלותו ולהפוך אותו שוב לעם מאוחד, לאוס אחד בעל צביון משותף. אתוס זה הכתיב במידה רבה את העיקרון שנודע כ"כור היתוך" שמשמעותו הטמעת העולים בתוך תרבותה של האוכלוסייה הוותיקה.

התרבות שהתגבשה בארץ ישראל מראשית העליות הציוניות, נתפסה בעיני יוצריה כ"תרבות ארץ ישראלית", ומטרתם הייתה לשמר את המרקם החברתי-תרבותי של האוכלוסייה הוותיקה. מדיניות "כור היתוך" הופעלה באינטנסיביות רבה במחצית הראשונה של שנות ה-50 וסוכניה היו רבי עוצמה, בהם רשויות הקליטה השונות, מערכת החינוך וצה"ל. ההוראה המעשית של "כור היתוך" הייתה חברות, כלומר הטמעה של העולים בתוך המציאות התרבותית והחברתית של ישראל והפיכת מסורותיהם התרבותיות הייחודיות למשניות או אף לבלתי רלוונטיות. הניסיון של הקולטים לחנך מחדש את העולים, ההתניה של קבלת דיור ועבודה בתמיכה פוליטית וההתעלמות מרצונותיהם העצמאיים של העולים - התעלמות שאף לוותה בהפצת סטריאוטיפים שליליים כנגד העולים - כל אלה היו ביטויים למערכת יחסי הכוח שנוצרה בין עולים לוותיקים בשנות ה-50 וגם לאחריהן. העולים, בעיקר העולים מארצות האסלאם, היו נטולי כוח. מכלול הדימויים ששימשו להדבקת סטריאוטיפים לעולים מארצות האסלאם כלל "נחשלות", "לבנטיניות", "פרימיטיביות", "ניוון", "חוסר רצון לעבוד" ועוד. בעיקר סבלו מסטריאוטיפים שליליים עולי צפון אפריקה שנתפסו כאלימים, אימפולסיבים ובלתי יציבים.

קראו על העלייה ההמונית בויקיפדיה.

בנוסף קראו עוד על הראייה הסטריאוטיפית של מנהיגי המדינה ומנהיגים של מוסדות העלייה את העולים מארצות האסלאם (חשוב להדגיש שגם פליטי השואה שהגיעו בעלייה ההמונית, "זכו" לסטריאוטיפים שנבעו מהתפיסה הציונית של "הצבר" לעומת "היהודי הגלותי"):

♣ "זוהי עליית גזע שלא ידענו עדיין כמוהו בארץ. נראה שיש אילו הבדלים בין יוצאי טריפוליטאניה, מרוקו, טוניס ואלג'יריה, אבל איני יכול לומר, שהספקתי ללמוד מהותם... אבל בדרך כלל הבעיה היא אחת. (אגב, איש מעולים אלו לא ישמח להודות שהוא אפריקאי: 'ז'א סווי פרנסז' [בצרפתית: אני צרפתי] כולם צרפתים, כולם מפוארים וכמעט כולם היו קאפיטנים במאקי).

לפנינו עם שהפרימיטיביות שלו היא שיא, דרגת השכלתם גובלת בבורות מוחלטת, וחמור עוד יותר חוסר הכישרון לקלוט כל דבר רוחני, בדרך כלל, הם עולים רק במשהו על הדרגה הכללית של התושבים הערבים, הכושים והבארבארים שבמקומותיהם; בכל אופן זוהי דרגה נמוכה עוד ממה שידענו אצל ערביי ארץ ישראל לשעבר. בניגוד לתימנים, הללו (יוצאי צפון אפריקה) נעדרים גם שרשים ביהדות. לעומת זאת הם נתונים לגמרי למשחק האינסטינקטים הפרימיטיביים והפראיים..." (גלבלום, 22 באפריל 1949)

♣ "במאות השנים האחרונות שקעו ארצות הקדם [המזרח] בבערות, בדלות, בעבדות ופיגרו לאין ערוך מאחורי ההתקדמות המהירה של עמי אירופה. וכמצב הגויים כן מצב היהודים. נסתלקה השכינה מעדות יהודי המזרח והשפעתם בעם היהודי פחתה או חדלה לגמרי. במאות השנים האחרונות עמדה יהדות אירופה בראש העם גם מבחינת הכמות וגם מבחינת האיכות. יהדות אירופה משמעה בעיקר יהדות מזרח אירופה; יהדות זו הייתה גם הכוח הבונה העיקרי של היישוב בארץ, שגדל במאה השנים האחרונות. מיהודי מזרח אירופה, בתוספת חשובה של יהודי גרמניה לאחר עליית היטלר לשלטון, הורכב בנינו ורוב מניינו של היישוב, ועל ידם עוצבה דמותה הרוחנית, המדינית והחברתית של היהדות הארצישראלית החדשה. העלייה הספרדית הוותיקה מימי אבולעפיה ויוצאי צפון אפריקה כמעט שבטלה בששים..." (דוד בן - גוריון, 'נצח ישראל', שנתון הממשלה, תשי"ד, עמ' יז)

קראו עוד במאמר "דימויי עולים – סטריאוטיפים ותיוג בתקופת העלייה הגדולה בשנות החמישים", משה ליסק, קתדרה 43, מרץ 1987, עמ' 125-144

היחס אל העולים מארצות האסלאם עיצב את "השסע העדתי" ובנה אותו. יש הטוענים שהוא קיים גם בימינו. קראו על **"השסע העדתי" בויקיפדיה**.

ההשלכות של היחס אל העולים מארצות האסלאם באות לידי ביטוי בכל תחומי החיים במדינת ישראל. לאחרונה תחושות העלבון, הקיפוח וההתלבטות בין אימוץ התרבות המודרנית-המערבית לבין נאמנות לתרבות המזרחית-המסורתית מוצאות דרכן אל הספרות ואל השירה העברית החדשה, באמצעות צאצאי העולים משנות החמישים. להלן שתי דוגמות של שירת נשים:

שרקייה / אסתר קנקה-שקלים

סבתא, מה עשית עם השרקיה שפך?
ילדת חמשה עשר
וגדלת עשרה (השאר מתו)
יום-יום אפית את הלחם
יום-יום חיות בקינה של חמותך

ומה אעשה אני
עם השרקיה שבי
הכבולה בחבלי רוח מערב
הפרוצה לכל רוח

ויש מעון לתינוקות ולנשים
ומטפלת לילדים ולקשישים
ויש מיקרוגל ומדיח ומפיתה
מקפיא ומערבל מתכונים ידועים
של עוגות וטעם החיים
ויש זמן.
המון זמן.

ועם השרקיה שבי, מה אעשה, אמא?

[שרקיה: רוח קדים, רוח חמה וספוגת אבק
הבאה בעיקר ממזכרות אפריקה (מילון אבן-שושן).

מה תעשו לי? / עדי קיסר

אני נושמת בעברית
קונה באנגלית
אוהבת בערבית
כפרה על הסורכ
מתכננת במזרחית

The revolution will not be televised

The revolution will not be televised

כי בטלויזיה יש רק פרסומות
של כל מיני פלונדיניות
אולי בגלל זה קראו לי בבית ספר
פושית בהפסקות
אני באמצע
לא לכאן ולא לכאן
אם הייתי צריכה לבחר
הייתי בוחרת
אפרו תימן.

מה תעשו לי?

אל תגיד לי איך להיות מזרחית
גם אם קראת אדוארד סעיד
כי אני המזרחית
שלא מפחדת ממך
לא בנעדות קבלה
לא בראיונות עבודה
ולא בפגישות תעופה
למרות שאתה שואל אותי
לא מעט שאלות
בעיניים מאשימות
מחפשות בי שאריות ערביות
לכמה זמן הגעת
וכמה כסף יש לך
לא באת לכאן לעבד נכון?
לא באת לכאן לעבד נכון?

שני בתים ראשונים של השיר

לאחר שלמדתם וחקרתם את הנושא במדור - "דברים בהקשרם", חזרו לעמדות שגיבשתן/ם בתחילת הלימוד במדור "אתגר". חדדו ובססו את עמדתכן/ם לשאלות שם, תוך הרחבה המתייחסת גם לסוגיות הבאות:

- ♣ הגורמים להתנשאות של הגורמים הקולטים על העולים מארצות האסלאם: הצדקה או הפרכה של הטענות והסטריאוטיפים
- ♣ ההשלכות של קליטת העולים מארצות האסלאם על מעמדם הכלכלי-חברתי.
- ♣ ההשלכות של הסטריאוטיפים כלפי העולים מארצות האסלאם על הדימוי העצמי ועל ההישגים האקדמיים של ילדיהם
- ♣ האחריות של העולים מארצות האסלאם על גורלם, על מצבם הכלכלי והחברתי ועל עתיד ילדיהם בד בבד עם קשיי הקליטה.

משימת סיכום

"דיבור בציבור"

עבודה קבוצתית:

- ♣ דמיינו הרצאה של 10 דקות שנושאת פרופ' סוזן דניאל-נטף, בפני בנות העולים מארצות האסלאם, וכתבו את ההרצאה בשמה. התייחסו לנקודות הבאות:
 - חשיבות ההשכלה, בכלל, וחשיבותה לאישה בפרט
 - האחריות לגורלנו ולעתידנו כבני אדם, וכנשים בפרט
 - העשייה הנכונה לשינוי חברתי בישראל כדי להביא לשוויון בין המינים ולשוויון בין עדות או דתות שונות
- ♣ הסריטו את ההרצאה שכתבתם/ן בשמה של נטף.
- ♣ הציגו את סרטון ההרצאה במליאה לדיון ולמשוב עמיתים

להרחבה

ביבליוגרפיה מומלצת

- ♣ [סוזן דניאל – נטף, ויקיפדיה](#)
- ♣ [סוזן \(ריקה\) דניאל – נטף, באתר "רחוב משלה"](#)
- ♣ [אירוס זריני, סוזן, סוזן: בעקבות הסרט "איפה את אמי", באתר "המבוקש מס' 2](#)
- ♣ [אירוס זריני, פרופ' סוזן \(ריקה\) דניאל – נטף ז"ל, באתר הרשמי של יהדות תוניסיה](#)

ג'קלין כהנוב

ג'קלין כהנוב (שוחט) 1917–1979, סופרת, מבקרת ספרות ומסאית ישראלית ילידת קהיר. כתבה יצירות ספרותיות אשר זיכו אותה בפרסים, עסקה בביקורת ספרות, ובכתיבה מסאית בנושאים אישיים-אוטוביוגרפיים, חברתיים, תרבותיים ופוליטיים.

ג'קלין כהנוב בצעירותה מתוך: לקסיקון הספרות העברית החדשה (בשימוש הוגן)

אתגר

ציטוטים מכתביה

- ❖ העולם זקוק לאלוהות נשית, שתאפשר את קיומן של תרבויות ודתות שונות זו בצד זו, ללא עימות, ללא נקם ובלי מלחמות (כהנוב, "לזכור את מצרים", בין שני עולמות, עמ' 64)
- ❖ במידה ש[מדינת ישראל] לא תפחד מפני ה'לבנטיניזציה'⁶⁰ שלה, אפשר שתסלול את הדרך לאיזה שלום לעתיד-לבוא (כהנוב, "שחור על גבי לבן", ממזרח שמש, עמ' 59)
- ❖ לכל עם יש דת משלו ממש כמו שלכל ציפור יש שיר משלה. האלוהים הוא שבראם והוא אוהב ומבין את כולם (כהנוב, "עמנואל לוינס, או התלמוד כאתגר חי", בין שני עולמות, עמ' 140)
- ❖ זכויות וחובות הם שני צדדים של אותו מטבע. אם נשים עומדות לעמוס על שכמן נטל כבד ושווה של אחריות, מגיעות להן כל הזכויות – בלימודים, במקצוע, וכן בהערכת החברה כלפיהן גם כשהן נשארות ללא גברים (ממזרח שמש, עמ' 217)

שערו על סמך הציטוטים:

- מה הייתה גישתה של ג'קלין כהנוב ליחסים בין התרבות היהודית לתרבות המוסלמית?

- מה הייתה תפיסת עולמה המגדרית?

בדקו את ההשערות בהמשך, תוך כדי לימוד והעמקה בדמותה ובהגותה.

⁶⁰ הֶלְבֵנְט (בצרפתית: Levant) הוא מונח גאוגרפי ותרבותי המתייחס לחלק המזרחי של אגן הים התיכון, ובפרט לחלק המערבי של אזור הסהר הפורה. ההגדרה הגאוגרפית של האזור כוללת את סוריה, לבנון, ישראל, עבר הירדן, וכן חלקים ממסופוטמיה.

ז'קלין כהנוב נולדה ב-1917 בקהיר בשם ז'קלין שוחט. בת למהגרים. אימה היגרה מתוניס, ואביה – מעירק. מאחר שמצרים הייתה קולוניה בריטית, היא זכתה לחינוך מערבי, למדה בבית ספר צרפתי ושלטה בצרפתית, אנגלית וערבית. משפחתה האמידה העסיקה משרתים ומטפלות שטיפלו בה ודרכם ודרך הוריה חוותה את עושר הדתות שהיה קיים במצרים באותה תקופה – נצרות, אסלאם, יהדות וחילוניות. כחלק משיחותיה עם חברותיה הן הגיעו להבנה כי העולם זקוק לאלוהות נשית, שתאפשר את קיומן של תרבויות ודתות שונות זו לצד זו ללא עימות, נקם ומלחמות.

בשנת 1937 כשהייתה בת עשרים ביקרה לראשונה בארץ ישראל המנדטורית. כמי שחיה בסביבה רב-תרבותית במצרים, היא ראתה בהתנהלות של תושבי הארץ צרות אופקים וסגירות מחשבתית. היא מתחה ביקורת על היהירות של 'הצבר' הישראלי כפי שהוא בא לידי ביטוי בסיוריה בעיקר בקיבוצים. בשנים 1941–1946 חייתה כהנוב בניו יורק, שם למדה ספרות ועיתונאות באוניברסיטת קולומביה. ב-1946 חזרה לגור במצרים, ואחרי שלוש שנים היגרה לפריז עם אחותה. בשנת 1954 עלתה לישראל אחרי שבע עשרה שנים, מאז ביקורה הראשון בארץ, שינתה ג'קלין כהנוב את גישתה כלפי אופיה של החברה הישראלית, וראתה בה את מיזוג הגלויות ואת ייחודה החברתי המתאפיין ברב-תרבותיות. כבר בהיותה בניו יורק כתבה את הרומן הראשון שלה 'סולם יעקב' ופרסמה סיפורים קצרים. בישראל פרסמה מסות בעלות אופי הגותי שעסקו בענייני השעה. השמות שנתנה להן הושפעו מהתנ"ך, למשל 'אחי ישמעאל' – מסה שעוסקת בביקור ההסטורי של הנשיא המצרי אנואר סאדאת בישראל ובשיחות השלום בינו לבין ראש הממשלה מנחם בגין.

ב-24 באוקטובר 1979, נפטרה כהנוב ממחלת הסרטן בביתה שבבת ים, והיא בת 62.

♣ הרחיבו את ידיעותיכן/ם – קראו את הערך השלם [בויקיפדיה](#)

♣ בחרו סיטואציה אחת מחייה של כהנוב:

- טיול עם חברתה קאדריה בשכונת מגוריהן בקהיר תוך כדי שיח נערות על החיים
- פגישה עם קיבוצניקים וקיבוצניקיות בביקורה הראשון בישראל בשנת 1937
- שיחה "על כוס קפה" עם שכנים בבת-ים לאחר השתקעותה בארץ
- ביקור אצל הרופא המטפל במחלת הסרטן
- שיחה עם חברותיה לחדר בבית החולים בעת אשפוזו בגלל מחלת הסרטן
- ♣ חפשו במאגרי מידע נוסף על כהנוב בכלל, ועל הסיטואציה הנבחרת בפרט
- ♣ המחזו (להצגה או לסרט) את הסיטואציה, ובהם התייחסו ל
 - בניית הדיאלוג בין כהנוב לדמויות המשתתפות בסיטואציה המתוארת
 - ביטוי לדמותה הייחודית של כהנוב כאישה פורצת דרך
- ♣ הציגו את הסיטואציה (בהצגה או בסרטון) במליאה, תוך הסבר שיקולי הדעת שהנחו

⁶¹ עפ"י [ויקיפדיה](#)

הקהילה היהודית במצרים בעת החדשה

מידע להעשרה ולהרחבה

תקופת "העת החדשה" מתחילה עם כניסת מדינות אירופה, בעיקר צרפת ובריטניה, למצרים. ליהודים זו הייתה תקופת פריחה משום שהם יכלו לגשר בין שתי התרבויות: המערב-אירופית והערבית-מצרית. הם הכירו את התרבויות השונות, היו להם קשרי משפחה ומסחר עם שתי התפוצות, והם ידעו את השפות. בקהיר עברו היהודים בהדרגה מהרובע העתיק לאזור אסמאעיליה הקרוב יותר למרכז קהיר המודרנית. הם פתחו חנויות ובתי מסחר שהפכו לחלק משמעותי בחיי המסחר והתרבות של קהיר.

הקהילה היהודית במצרים הייתה מגוונת ביותר בתחילת המאה ה-20. רובם היו ספרדים, שהגיעו למצרים לאחר גירוש ספרד, ואחרים הגיעו בתקופות מאוחרות יותר מקהילות, כגון ליבורנו באיטליה או מחלקים אחרים של האימפריה העות'מאנית. מתוך הספרדים יצאה האליטה של הקהילה, שעסקה בבנקאות ובמסחר בין-לאומי. השפות המדוברות הנפוצות היו צרפתית, לדינו, איטלקית, ערבית, טורקית, יוונית ועוד. במצרים הייתה גם קהילה אשכנזית קטנה שהוקמה על ידי מהגרים יהודים שהגיעו אליה ממזרח אירופה, הגירה שבאה בעיקר לאחר פוגרום קיישינב בשנת 1903.

בערים החשובות של מצרים, קהיר ואלכסנדריה, היו בתי ספר יהודיים. היה גיוון רב בסוגי מוסדות הלימוד וזאת בהתאם למצב הכלכלי ולפי מבחר השפות והתרבות האירופית שהורי התלמידים בחרו. הקהילה היהודית הפעילה גם בתי חולים בקהיר ואלכסנדריה, בתי אבות, מוסדות צדקה ותרבות שונים (כולל תאטרון קהילתי), בתי ספר מקצועיים, עתונות יהודית ענפה ועוד. בקהיר לבדה פעלו עשרים ותשעה בתי כנסת. שנים עשר מתוכם קיימים כיום, אבל בית הכנסת "שער השמים" הוא היחיד שעודנו פעיל. כ-90 כתבי עת, ירחונים ועיתונים יצאו לאור על ידי יהודים במצרים מסוף המאה ה-19 עד שנות ה-60 של המאה ה-20. מתוכם 60 היו עיתונים יהודיים במוצהר ו-30 יועדו לקהל הכללי. רוב העיתונים היו בצרפתית, השפה העיקרית של בני הקהילה, בעוד חלקם בערבית, ערבית-יהודית, עברית או שפות אירופיות אחרות מלבד צרפתית. המשיכו לקרוא את הערך [בויקיפדיה](#)

לפי מידע זה, מה הייתה, לדעתך, השקפת עולמה של ז'קלין כהנוב: השקפת עולם מערבית, או השקפת עולם מזרחית? מדוע?

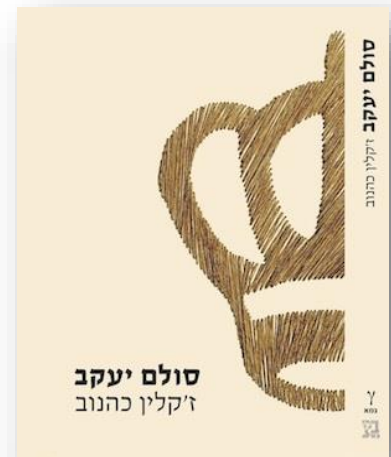
נא להכיר

ג'קלין כהנוב: הגות, יצירה ותפיסת עולם

כשלמדה בניו יורק פרסמה סיפורים קצרים ואף רומן ראשון "סולם יעקב" (1951). בישראל פרסמה מסות בעלות אופי פוליטי-הגותי, שרבות מהן נשאו שמות תנ"כיים ועסקו בענייני השעה. למשל "על יעקב", שפורסמה לאחר מלחמת ששת הימים, וכן מסותיה "אחי ישמעאל" ו"ולקינוח, סאדאת", שהתייחסו לביקורו של סאדאת בירושלים ולשיחות השלום בינו לבין ראש הממשלה מנחם בגין. היא עסקה בהרחבה בקשר בין המזרח למערב והביעה את התנגדותה למדיניות 'כור ההיתוך' המבוסס על אובדן הייחוד התרבותי של העולים מן התפוצות השונות.

בשנת 1963 יצא לאור "סיפורים אפריקאים בני זמננו", קובץ סיפורים ושירים מתורגמים בעריכתה. בשנת 1978 פורסם "ממזרח שמש" – קובץ ראשון ממסותיה בעברית, והיחיד שראה אור בימי חייה.

רק כעבור 26 שנים לאחר מותה פורסם "בין שני עולמות", קובץ נוסף ממסותיה המתורגמות לעברית מצרפתית.

שנים של מעברים בין חברות וקהילות שונות יצרו אצל כהנוב תפיסת עולם רב-תרבותית ייחודית ומגובשת. היא זיהתה היטב את רגשי הנחיתות האופייניים לאחיה היהודים-המצרים והתעמתה כל חייה עם ההשקפה המתנשאת והמבטלת של המערב כלפי המזרח ועם ההפנמה המזרחית של נקודת המבט הזו. כהנוב האמינה כי הספרות יכולה לשמש כלי חשוב ומהותי לשימור הייחוד התרבותי של כותביה, ועל כן הקדישה חלק מכתביה לבחינת הזהויות המפוצלות המשתקפות בתופעה שהיא כינתה "ספרות של מוטציה תרבותית" ספרות העוסקת בחיפוש זהות, ובה יחס עיקש ונאמן לשלל הגורמים המעצבים את הזהות הזו, וחוסר נכונות להכפיף אותם בפני הזרם המרכזי או מפני ההגמוניה המערבית השלטת. על השאלה: "מי אתה?", לשיטתה, ישיב סופר שכזה: "אני צירוף מסוים של א, ב, ו-ג, ואני מסרב להקריב אפילו אחד מיסודות אלה". כהנוב התנגדה לתפיסת "כור ההיתוך" ששלטה בחברה בישראל בשנות ה-50 והציעה לה חלופה משלה: היא ראתה בשילוב בין הגירה מארצות אירופה לבין מיקום גיאוגרפי בלב המזרח התיכון מקור פורה להתפתחות אינטלקטואלית ולהזנה הדדית, ושאפה ליצירת קרקע חברתית מאפשרת שתעודד את גוני הזהות השונים כדי להעשיר את המארג התרבותי המשותף. היא חשבה שהמודרניות עשויה אמנם לתקן עוולות חברתיות שהרווחו בלבנט, למשל השליטה הפטריארכלית במשפחה ובחברה, אך עליה להיזהר מלהכחיד את הייחוד התרבותי – המוזיקלי, הספרותי, האינטלקטואלי ואף הדתי – ששורר בסביבה גיאופוליטית זו.

היא ראתה בקשר העתיק והעמוק בין העמים היהודי והערבי קשר ששורשיו נעוצים עוד בסיפורי המקרא – מקור אפשרי ואופטימי לדיאלוג ולקרבה ופתיח אפשרי לסיום הסכסוך של ישראל עם שכנותיה. לתפיסתה, ההתכחשות הישראלית למקורותיה הלבנטיניים היא אחד הגורמים להיקבעות הפער והשנאה שבין העמים, ואילו ההכרה במקורות אלה עשויה לשאת פרי: "במידה שלא תפחד מפני ה'לבנטיניזציה' שלה, אפשר שתסלול את הדרך לאיזה שלום לעתיד-לבוא". באחת ממסותיה התפלמסה עם הפילוסוף היהודי-צרפתי עמנואל לוינס, שראה בעולם הנוצרי את מקור העימות וההזנה ההדדית העיקרי של העולם היהודי המודרני. לדעתה, לאסלאם יש מקום מרכזי הרבה יותר בחיי העם היהודי במאה ה-20 ועל היהודים לזהות את הקודים התרבותיים האסלאמיים ולדבר באותה שפה מזרח-תיכונית ולא לנהל את הקשרים עם שכניהם על בסיס עולם מושגים אירופי ואידאולוגיות מערביות לא-רלוונטיות. זוות אפשרית נוספת שהעלתה כבסיס לפתרון הסכסוך קשורה לעמדתה הפמיניסטית וברעיון שהעלתה, ולפיו נשים יהיו דמויות בעלות עוצמה ורבות השפעה במשחק הפוליטי, ובכך יזכירו לשני העמים שמקורם ההיסטורי ברחם אחד. "לכל עם יש דת משלו", ציטטה את אביה באחת ממסותיה האוטוביוגרפיות, "ממש כמו שלכל ציפור יש שיר משלה. האלוהים הוא שבראם והוא אוהב ומבין את כולם". תפיסה שוויונית זו הנחתה אותה כל ימיה.

היא התגאתה בשורשיה המצריים והתעקשה להטמיע את ההשפעה המזרחית בציבוריות הישראלית, אבל זה לא מנע ממנה לראות את העוול ואת הסבל כלפי נשים בחברה הערבית, ובחברות שמרניות

ופטריארכליות בכלל. לדעתה, שורשי דיכוי הנשים במולדתה טמון באסלאם עצמו, ועסקה בנושא בכמה ממאמריה. המאבק בין רעיונות הקדמה שנשבו מאירופה ובין השמרנות שעודדה הדת, העסיק אותה עוד בנעוריה. בכל הנוגע למעמד האישה היא הכריעה מגיל צעיר: "בקטנותי רציתי לדמות לסבתי... אך עתה, כשהקדמה בפתח, ידעתי שלעולם לא אוכל לשבת בבית כמוה". האפשרויות החדשות שהיו לנשים באירופה, עוררה בה התרגשות ותקווה, והיא ייחלה להפוך לאישה פעילה ומשפיעה. בסביבה שבה גדלה זה לא היה מקובל כלל, ואפילו אמה, שייצגה את הגישה החילונית והמתקדמת במשפחתה, טענה כי חובתה הראשונה של האישה היא להינשא. כהנוב התנגדה לגישה הזו. עם זאת מכתביה עולה גישה מורכבת כלפי מעמד האישה. אף על פי שהייתה בעצמה מודל של נשיות עצמאית ופעילה, הנימוקים שלה לעצמאות של הנשים התבססו על נימוקים מעשיים ולא מוסריים. למשל במסה "להיות או לא להיות עצמאית" הסבירה כי במדינה כישראל, שבה תוחלת החיים של הגברים נמוכה בגלל מלחמות תכופות, על האישה לפתח לעצמה זהות עצמית וחוג חברתי שאינם תלויים בבן-זוגה. בנוסף היא עודדה את תכנון הילודה ואת יציאת נשים לעבודה כדי לשפר את מצבה הכלכלי של המשפחה ומתוך חשש מפני ריבוי אוכלוסייה בעייתי. כלומר המניעים אינם פמיניסטים כי אם חברתיים ולאומיים. כל אלה, לתפיסתה, בהכרח יובילו לשינוי במעמד האישה ולקבלת זכויות שוות: "זכויות וחובות הם שני צדדים של אותו מטבע. אם נשים עומדות לעמוס על שכמן נטל כבד ושווה של אחריות, מגיעות להן כל הזכויות – בלימודים, במקצוע, וכן בהערכת החברה כלפיהן גם כשהן נשארות ללא גברים".

בכנס דימוני "פמיניסטיות מארצות המזרח" נדרש מכן/ם לשאת דברים על יחסה של ג'קלין כהנוב למעמד האישה, ולתרומה של עולים ועולות מארצות המזרח לחברה הישראלית.

חפשו מידע נוסף על תפיסת עולמה של ג'קלין כהנוב בנושאים אלה והכינו את הצגת הדברים בכנס. לרשותכם 10 דקות בלבד, על כן ההרצאה צריכה להיות קצרה וקולעת:

- **כתבו הרצאה, המציגה את תפיסת עולמה.**
- **הכינו מצגת שתלווה את ההרצאה, ובה ביטויים ויזואליים**
- **הציגו את הדברים במליאה (תוכלו להסריט את ההרצאה ולהציג את הסרטון)**

כתבו עליה... ג'קלין כהנוב בעיני אנשי רוח ישראלים

❖ "סופרת יהודייה-מצרייה נשכחת, ז'קלין כהנוב, כדמות מופת 'שהקדימה את זמנה'. אווירת 'הקוורטט האלכסנדרוני' של לורנס דארל, שהנציחה את חייה של קהילה 'קוסמופוליטית' שנעה במעגלים פנימיים משלה בתוך ים של ילידים, שעמם לא היה לה שום קשר חברתי או תרבותי, שכל זהותה הייתה שאולה, הופכת לגורם הראה לזהות התרבותית הישראלית החדשה"⁶².

❖ "ז'קלין כהנוב: מסאית, סופרת ומבקרת, שבנוף התרבותי של ארצנו היא מתבלטת כנציגה מובהקת ומעולה של 'דור הלבנטינים' במיטבו, אותה שכבה של אינטליגנציה ים-תיכונית ססגונית, קוסמופוליטית, שראשיתה אולי לפני חמישים יובלות שנה, בכנען שמעבר לים וביוון שמעבר לים, ושבאחריותה אולי אנו חוזרים בימינו אנו, אותה שכבה שהפלורליזם

⁶² מירון בנבנישתי, 'נמל ים-תיכוני כוזב', הארץ 21.3.1996, בתוך דוד אוחנה, 'ז'קלין כהנוב – מבשרת התרבות הים תיכונית בישראל'

הוא חותמה ונשמת-אפה, שפתיחות וסובלנות הם סם-חיים שלה, שגישור ופישור, הטמעה והפראה הם לה ספק ייעוד ספק גזירת-גורל וצו-קיום"⁶³.

❖ "מתוך הזהות הישראלית המתגבשת היא פתחה לנו צוהר להציץ לעולמות שלא הכרנו. לא פולקלור מזרחי, אלא לבנט אינטלקטואלי. כהנוב נתנה עומק וכוח למושג המזולזל 'לבנטיני', וגם הייתה מפוכחת וביקורתית כלפיו. הרגשנו סגורים ונצורים, והיא שידרה פתיחות, עוררה תקווה שאחרי השלום יהיה עם מי לדבר"⁶⁴ היא הגישה לשולחן הישראלי הצר תבשיל חדש, מפתיע. היא לא הטיפה, אבל נתנה לך להבין שההתנשאות האשכנזית מקורה בטעות. שהאופציה הלבנטינית עולה לאין ערוך על מה שיש לנו להציע. היא ייצגה עולם שיופיו היה במורכבותו – צרפתית, אנגלית, מזרח תיכוניות, יהדות, אריסטוקרטיה מזרחית. באישיותה ובכתיבתה הציעה חיבורים שלא הכרנו, מודל אפשרי של חיים במרחב, לא מתוך התבטלות והתרפסות ולא מתוך התנשאות"⁶⁵.

❖ "כהנוב הייתה כאמור ממוצא תוניסאי ועיראקי, היא עצמה גדלה בקהילה יהודית בתוך חברה קולוניאלית אנגלית במצרים, למדה בתיכון צרפתי, שוחחה עם המטפלות באנגלית ועם המשרתות בערבית, חייתה בתקופות המעצבות בחייה בחברה לאומית כמו צרפת, בתרבות מהגרת פלורליסטית כמו ארצות-הברית, ובישראל בשנותיה המעצבות ששלטה בהן הגמוניה תרבותית-פוליטית. מעברים תרבותיים אלה היו עשויים לעקר את הזהות ואת היצירות של סופרים רבים, אך בדבריה של כהנוב הם שימשו מעין שופע של חיוניות, הפנמה של פרספקטיבות מרובות מהבחינה הלאומית, המעמדית, המגדרית והתרבותית. קשת רעיונותיה נעה בין הגבולות של האוניברסלי (הקוסמופוליטי) והלבנטיני- של הלבנטיני והישראלי - של הישראלי והיהודי ושל היהודי והמוסלמי... דווקא קיומה הביוגרפי והיצירתי הנטוע על המפתן מבחינות רבות הוא שעושה את כהנוב למבשרת ופותרת פתח אל אפשרות תרבותית אחרת, רחבה הרבה יותר ממה שהוצע בזמנה, ואולי גם ממה שמוצע כעת"⁶⁶.

❖ "הטמפרמנט האינטלקטואלי של כהנוב אינו נוטה למגדלים של הפשטות. עיניה של הסופרת חוזרות שוב ושוב אל המוחשי, והוא מזין את חשיבתה. המציאות החיה בועטת בקטגוריות תיאורטיות נוקשות, וכהנוב מגיבה עליה באופן שאינו מאפשר לשייך אותה לאיזשהו מחנה מובהק. הלהט שלה בעניינים של שוויון ושל צדק חברתי, מזמין שיוך אל השמאל; אך רגישותה למיתוס, ודיבורה על "השלמת הנפש היהודית" בארץ ישראל, מקשים על השיוך הזה. היא זועקת על רמיסת כבודם ותרבותם של עולי המזרח, ועם זאת מתארת את רגינה ש"בגיל 35, עוד הייתה לה תקנה, למרות מגרעותיה, למרות המנטליות המזרחית הטיפוסית שלה". היא מכוונת לריבוי-תרבותי, אך עולצת על התקצרות החצאיות במזרח ירושלים, ושופכת את חמתה על בעלים מוסלמיים. מי שמבקש קורקטיות פוליטית, בהחלט עלול להשתנק. השיח הבין-תרבותי, שבו היא חפצה, ספוג בתודעה מוסרית ורחוק משאננות בסגנון שאותו הייתי מתארת כ"לי יש תרבות ולך יש תרבות; אני בסדר ואתה מקסים". כהנוב כתבה בצרפתית. כמה מהמסות שבקובץ עוסקות בסופרים צרפתים שהיו קרובים ללבה; אלא שקירבה זו לא מנעה ממנה לזהות אנוכיות, אדישות ונקרופיליות בתרבותם העכשווית"⁶⁷.

❖ "מה שהרשים את קהל קוראיה אז היה שהמושג "לבנטיניות" איננו בהכרח תואר שלילי של חקיינות שטחית לגינונים מערביים. נהפוך הוא: לבנטיניות של ממש יכולה להיות תערובת מפרה לחברה הישראלית המתהווה (ולא רק לה). נכון אמנם, ששורשיה של החברה הישראלית "אירופיים" הם, אך עתה, משהגיעו מאות אלפים של עולים מארצות ה"מזרח", הרי הם מביאים איתם פוטנציאל להיווצרות מה שהיום אנו מכנים "רב-תרבותיות" או חברה רב-

⁶³ אהרן אמיר, 'הבטחה-עם-שחר המפציעה על הנילוס', הארץ 5.4.1996, בתוך דוד אוחנה, ז'קלין כהנוב – מבשרת התרבות היס
תיכונית בישראל

⁶⁴ א"ב יהושע, בתוך: נורית ברצקי, 'הגברת הראשונה של היס-תיכוניות'

⁶⁵ חיים באר, שם

⁶⁶ דוד אוחנה, ז'קלין כהנוב – מבשרת התרבות היס תיכונית בישראל
⁶⁷ גיל הראבן, חלון לים התיכון, ידיעות אחרונות, ספרים 25.12.2005

גונית המלוכדת על ידי רב-גוניתה. ממש כפי שהיה הדבר לדידה בילדותה של כהנוב במצרים, שם התרועעה עם יהודים, מוסלמים ונוצרים, מצרים ואירופים כאחד. כולם פעלו, לפי כהנוב, בהרמוניה אידיאלית. ועוד זאת: בהיות ישראל מוקפת מדינות ערביות, הרי התרבות הישראלית המתהווה, ה"לבנטינית", תהיה הדרך שבה תתחבר אל סביבתה הערבית בלי אנטגוניזם רדיקלי"⁶⁸.

משימת סיכום

"דיבור בציבור"

ממשלת ישראל אישרה בשנת תשע"ה, ארבעה שטרות חדשים לשקלים חדשים, אחרי שוועדה בראשות השופט טירקל ירבה על המדוכה והחליטה שעל השטרות יופיעו שאול טשרניחובסקי, רחל בלובשטיין, נתן אלתרמן ולאה גולדברג.

♣ עצבו שטר של 100 שקלים חדשים שינציח את ג'קלין כהנוב, את זמותה ואת הגותה.

♣ הכינו הרצאה מצולמת (באורך 10 דקות ובסגנון הרצאות "טד") שבה תנסו לשכנע את ועדת טירקל לקבל את הצעתכם לשטר תוך התייחסות לשני היבטים בהגותה של כהנוב: יחסה למעמד האישה ויחסה לתרבות הים תיכונית בישראל.

♣ הציגו את סרטון ההרצאה במליאת הכיתה, תוך הצגת שיקולי הדעת שלכן/ם להדגשים ולרעיונות שהבעתן/ם בהרצאה.

⁶⁸ ששון סומך, 'לכתוב כתיבה מודרנית', הארץ, 21.02.2006

- ♣ [ז'קלין כהנוב](#) ב"לקסיקון הספרות העברית החדשה"
- ♣ [ז'קלין כהנוב](#), ויקיפדיה
- ♣ [רשימת הפרסומים של ז'קלין כהנוב](#), בקטלוג הספרייה הלאומית
- ♣ [ז'קלין כהנוב](#), באתר "הספרייה" של מרכז הספר והספריות בישראל
- ♣ דוד אוחנה, [ז'קלין כהנוב – מבשרת התרבות היס תיכונית בישראל](#), עיונים בתקומת ישראל (13 תשס"ד), 29–55
- ♣ עליזה לבנברג, [ספרא וסייפא | אופקים חדשים: ז'קלין כהנוב והאנתולוגיה האפריקאית](#), מעריב, 26 באפריל 1963 (לקראת הופעת "סיפורים אפריקאיים בני זמננו")
- ♣ יפה ברלוביץ, [לבנטיניות מתוך בחירה](#), דבר, 29 בינואר 2016, [המשך](#) (עם הופעת "ממזרח שמש")
- ♣ דוד אוחנה, [ז'קלין כהנוב: דיוקן ים תיכוני עם גברת](#), באתר הארץ, 15 בנובמבר 2005
- ♣ דוד גדג', [ערבים, נשים ומזרחים בראי ביקוריה של ז'קלין כהנוב בקיבוצים](#), הסדנה להיסטוריה חברתית 6, בנובמבר 2014
- ♣ דוד גדג', [האשה שהבחינה בקול הלבנטיני של ז'קלין כהנוב](#), באתר הארץ, 3 במרץ 2015
- ♣ גיל הראבן, [חלון לים התיכון](#), באתר ynet, 25 בדצמבר 2005
- ♣ ששון סומך, [לכתוב כתיבה מודרנית](#), באתר הארץ, 20 בפברואר 2006
- ♣ ב"צ [בני ציפר], [מי שגילה את כהנוב](#), באתר הארץ, 3 במרץ 2008
- ♣ אריק גלסנר, [כהנוב ונביא](#), בבלוג של גלסנר "מבקר חופשי", 9 במרץ 2008
- ♣ אריק גלסנר, [על "סולם יעקב" של ז'קלין כהנוב](#), באתר "מבקר חופשי", פורסם במקור ב-5 בדצמבר 2014 במוסף שבעה לילות של ידיעות אחרונות
- ♣ יוני רז פורטוגלי, [האם הרומן של ז'קלין כהנוב מתוחכם כמו מסותיה](#), באתר הארץ, 8 בינואר 2015

מפרי עטה:

- ♣ ["יהודים-ספרדים אנחנו!" : סימפוזיון על יהדות ספרד נערך במדריד](#), מעריב, 26 ביוני 1964
- ♣ [מן הארכיון: תעודה מזעזעת ומאלפת](#), באתר הארץ, 22 ביולי 2012 (רשימה שפורסמה במקור ב"הארץ", "תרבות וספרות" ב-14 ביולי 1967)
- ♣ [תרבות נפל](#), דבר, 25 במאי 1973, [המשך](#)

ברכה קאפח

ברכה קאפח, 1922-2013, אשת חסד, יזמית, פעילה חברתית ואשת הרב יוסף קאפח. כלת פרס ישראל.

ברכה קאפח (מתוך: ויקיפדיה, שימוש חופשי)

אתגר

שיר הנכדה לסבתה⁶⁹

משנה ראשונה / אביבית לוי
לסבתא ברכה קאפח

מתמלאת ברכתך
בינה-חקמה-ודעת
מול אורות השבת.
ואנחתך הצורפת
ללחש עניים המפלל
לשלומו ודורש: איה?
ועינך התמקה:
שב ואל תעשה?
ומצות אביך השגורה:
אם פנוי זמןך
שמלתך פרמי
על-מנת לתפר מחדש.
ומשנתך בי
פועמת עוד
טרם ידעתי צורה.

שיר זה נכתב על ידי אביבית לוי, נכדתה של
ברכה קאפח.

♣ קראו את השיר וסמנו את הסמלים
שבהם בחרה הנכדה להאיר את דמות
סבתה.

♣ אפיינו את דמותה של ברכה קאפח על
פי השיר? מה ייחד אותה? מדוע
לדעתכן/ם נקרא השיר "משנה
ראשונה"?

⁶⁹ מתוך: אביבית לוי, "זכות השתיקה": שירים (תל אביב: עקד, תשס"ב 2002)

ברכה קאפח נולדה בשנת תרפ"ב (1922) בצנעא בירת תימן. מגיל שמונה ועד נישואיה עזרה לאחיה בבית המלאכה שלו, בעיקר בהתכת כסף כהכנה לעבודת הצורפות.⁷¹

כמקובל בקרב יהודי תימן באותה תקופה, אביה לימד תורה את הבנים בלבד. אבל כשנוכח בסקרנותה של בתו, התיר לה להקשיב לשיעורי התורה.

ביתר הזמן, כמנהג הבנות, ברכה השתתפה עם אמה במטלות הבית. בנוסף להן בכל יום שישי השכם בבוקר היו מכינות צרורות מזון ויוצאות להניחם בפתחי בתי עניים. שעות ספורות לאחר מכן היו עניים וקשי יום מגיעים אל בית סבה כדי לקבל צרור ובו לחם, גישר (קליפות קפה) ותמיכה כספית לצורכי שבת. הסב היה מכין את הצרורות וברכה ובת דודתה היו מחלקות אותם לפונים. סבה של ברכה היה אדם עשיר ורחב לב, והוא סייע לכל דורש. כך כבר בהיותה ילדה ספגה ברכה מאמה ומסבה את אהבת החסד.

ברכה נשאה לבן דודתה, יוסף קאפח, בתימן כשהייתה כבת אחת-עשרה שנים בעקבות איום "גזירת היתומים", על פיה חובה היה על יוסף להתאסלם. נישואיהם היו עדות כלפי השלטונות לבגרותו וחרב הגזרה הוסרה מעל צווארו. בעקבות הנישואין עזבה את העבודה בבית המלאכה של אחיה, ולמדה את מלאכת הרקמה. בצנעא נולדו לבני הזוג קאפח שלושה ילדים.

בהיותה כבת 21 יצאה עם משפחתה למסע על שיירת חמורים בדרכם לעדן בדרכם לעלות לארץ. בנס הצעיר נפטר בדרך בעדן, והם המשיכו באניה עם שני הילדים שנותרו להם לפורט סעיד ומשם ברכבת לארץ. המסע נמשך כשלושה חודשים. כשהגיעו לארץ השתכנו בתל אביב. שלוש שנים חיו בצנעה ובדוחק, ולמרות זאת עצם השהייה בארץ השרתה עליהם שמחה. בשנת 1946 עברו בני הזוג לגור בשכונת נחלת אחים שבירושלים.

בירושלים חיפשה ברכה קאפח מקור פרנסה לה ולנשים נוספות בשכונה, לפיכך היא רקמה מפות שולחן, רקמה על בגדים, והלכה למכור את התוצרים לחנויות. הביקוש למוצריה הלך וגבר, וכדי לעמוד בו היא העסיקה רוקמות מרחבי העיר. היא תכננה, שרטטה, הדריכה, סיפקה את החומרים והרוקמות ביצעו את העבודה. בשיא פריחת המפעל, התפרנסו מן העסק חמישים וחמש רוקמות. לקוחותיה היו עסקים בירושלים ("משכית", "אריאלה" ועוד) ומחוצה לה, וכן קבוצות של תיירים מחו"ל אשר הגיעו לרכוש פריטים בביתה.⁷²

לאחר כ-13 שנים, במקביל לעבודה כמנהלת מפעל רקמה, החלה לטפל בהתנדבות בזקנים עד יומה האחרון.⁷³

בשנת 1960 פנו אל ברכה קאפח נציגי המחלקה האתנוגרפית במוזיאון ישראל המתכונן, בבקשה כי תכין בעבורם תלבושת כלה תימנייה האופיינית לקהילת צנעא. הכנת התלבושת הושלמה כשנה לאחר מכן, והיא הוצגה לראשונה במוזיאון לאתנוגרפיה בשווייץ. מאז פתיחת מוזיאון ישראל בשנת 1965 ועד לשנת 2000 ניצבה התלבושת כחלק מתצוגת הקבע.⁷⁴ כמו כן ערכה תערוכות של תלבושות תימניות בקהילות יהודיות בתפוצות.

ברכה קאפח סברה כי דרוש כוח רצון עז כדי לחיות. בכוח רצון זה טיפלה ב-30 קשישים במקביל, העבירה שיעורי פרשת שבוע, סייעה לנזקקים, חילקה בגדים ומזון, ארגנה חתונות, השיגה ריהוט לדלים, פתחה מעון לפעוטות, הקימה קייטנה, מצאה מקומות עבודה לרבים, הקשיבה ויעצה בלב פתוח וחפץ.

⁷⁰ מתוך: אתר הבית של [ברכה קאפח וכן זוגה, הרב יוסף קאפח](#), הפרק על קורות חייה.

⁷¹ שם

⁷² שם

⁷³ שם

⁷⁴ שם

על פעילותה זו זכתה באותות הערכה רבים, ובהם פרס ישראל, אות הנשיא למתנדב, מגן שר העבודה והרווחה, פרס הציונות הדתית למנהיגות והגשמה ועיטור הכבוד - יקירת ירושלים.

ברכה קאפח הלכה לעולמה בירושלים, בכ"ג בכסלו תשע"ד. נאמר עליה שהייתה מעיין נובע של עזרה לזולת. ממוסד חסד של איש אחד הפכה למנהיגה של מתנדבים שהתגייסו בהשראתה, הקיפו אותה ונדבקו בעשייתה. בפעילות החסד שכל כך אהבה עסקה עד יומה האחרון. בכוח רצון עז ובכוח אמונה, בחיוניות ובצנעה נגעה בעולמם של רבים, עשירים ועניים, נותנים ומקבלים והטביעה את חותמה בעולם ובלבבות⁷⁵.

קבוצת אזרחיות פועלת כדי לקדם נשים למוסד נשיאות המדינה, נשים מנהיגות המשפיעות בתחומן. אתן/ם נבחרתן/ם להציע את ברכה קאפח לנשיאות המדינה:

♣ **עצבו כרזה (בציור או בכלים דיגיטליים) שתקדם את ההצעה לנשיאות אילו הייתה חיה כיום.**

♣ **הכינו נאום בפני מליאת הכנסת, ובו שכנעו את חברות הכנסת ואת חבריה כי ברכה קאפח ראויה לייצג את מדינתנו כדמות ערכית, אישיות בעלת שיעור קומה, אישה אשר תרומתה לחברה ולמדינה הפכה אותה לראויה להכרה ולאהדת הציבור.**

בשנת 1960 החלה הרבנית קאפח בפעילות החסד אשר הייתה למרכז עיסוקה למעלה מחמישים שנה. בדרכה סייעה לאנשים רבים ופהייתה פעילה בתחומים מגוונים.

ברכה קאפח התחילה במעשי החסד עוד בתימן כשאימה וסבה שלחו אותה לחלק צרורות לנזקקים⁷⁶.

בשנת 1960 בקירוב כשהלכה ברכה קאפח ברחוב, היא שמעה אישה זועקת לעזרה. כשמצאה את מקור הזעקות, פגשה אישה רעבה וחסרת אונים. היא טיפלה בה, וחזרה הביתה מלאה סיפוק על הזכות שניתנה לה. כך החלה לסייע לקשישים נוספים. מידי יום הייתה מבקרת אותם, משוחחת אתם, דואגת לאוכל, לכביסה ולניקיון. למעשה היא השתדלה לספק את כל צורכם. למשל אם נדרש למישהו ריהוט, מציאת מקום עבודה, דיוור למחוסרי בית, גמילה מסמים ועוד ועוד. ביתה שבנחלאות הפך מקום עלייה לרגל לכל מי שנזקק. היא גייסה לכך את כל מרצה וגם את הונה הפרטי.

עם הזמן היא אספה סביבה מתנדבים ותורמים רבים, וכך נמשך מפעל חייה כחמישים שנה. לימים הקימה הרבנית עמותה לארגון וריכוז פעילותה. היא קראה לה "קרן סגולת נעמי" על שם אמה אשר נטעה בה את אהבת החסד.

בין תחומי פעילותה של ברכה קאפח:

- ❖ טיפול בקשישים
- ❖ שיעורי פרשת שבוע בבתי אבות
- ❖ ארגון חוגים למבוגרים
- ❖ קליטת עלייה
- ❖ אופן קשבת ולב פתוח
- ❖ תרומת בגדים
- ❖ ארגון אירועים למעוטי יכולת
- ❖ עזרה במציאת עבודה
- ❖ חלוקת מזון
- ❖ חלוקת מנות מזון לפסח
- ❖ ארגון טיולים ונופשים למבוגרים
- ❖ קייטנה לילדים בחופש הגדול

הרחיבו וקראו עוד על מפעלי החסד של ברכה קאפח באתר הבית שלה

לאור מה שקראתם על פועלה של ברכה קאפח, אתם מתבקשים להציע סיסמה (סלוגן) המציג את השקפת עולמה כאישה משוחררת ופמיניסטית.

- ♣ כיצד לדעתכן/ם היחסים עם הנשים בחייה השפיעו על עיצוב דמותה? מדוע?
- ♣ נסחו סיסמה והציגו אותה בפני הכיתה, הסבירו לכיתה מדוע ברכה קאפח הייתה אישה פמיניסטית. (תוכלו להכין מצגת קצרה)

משימת סיכום

נבחרתם להפיק סרט סיכום על חייה ופועלה של ברכה קאפח.

- ♣ עיינו בתחנות חייה ובחרו פרקים שלדעתכן/ם השפיעו על עיצוב דמותה ועל תרומתה לחברה.
- ♣ מה לדעתכן/ם היו המניעים שהנחו אותה לפעול כפי שפעלה?
- ♣ איזה מודל של מנהיגות נשית היא גילמה בפועלה?
- ♣ צלמו את הסרט, תוך המחזת דמותה של קאפח. הציגו אותו בכיתה למשוב עמיתים.

להרחבה

ביבליוגרפיה מומלצת

- ♣ [ברכה קאפח, ויקיפדיה](#)
- ♣ [אתר הבית של הרבנית ברכה קאפח ובן זוגה, הרב יוסף קאפח](#)
- ♣ [בת ציון רוזן, ראיון עם הרבנית קאפח על מעשי החסד שלה](#) י"ב אייר תש"ע.
- ♣ [ירעם נתניהו, שליפות עם הרבנית ברכה קאפח, באתר nrg](#), 6.10.2009
- ♣ [צור ארליך, מבצעי סבתא: על אשת החסד ברכה קאפח](#). בלי תוספת סוכר, עם זחוק ופלפל. 5 בינואר 2014.
- ♣ [ח"כ ד"ר עליזה לביא על הרבנית ברכה קאפח ז"ל](#). 7 בדצמבר 2013
- ♣ [לבוש כלה יהודייה מצנעא שבתימן התלבושת הוכנה על ידי הרבנית ברכה קאפח](#).

גאולה כהן

גאולה כהן (1925). היא לוחמת לח"י, פוליטיקאית ישראלית, חברת כנסת במשך 19 שנה, שהחלה את פעולתה מטעם הליכוד ונמנתה על מייסדי תנועת התחייה. כלת פרס ישראל לשנת תשס"ג על תרומה מיוחדת לחברה ולמדינה.

גאולה כהן (מתוך ויקיפדיה, שימוש הוגן)

אתגר

...מעולם לא הייתי פמיניסטית ראיונות עם גאולה כהן

(גאולה כהן): "אני מאוד מאמינה במנהיגות של אישה. ולא כי אני פמיניסטית, מעולם לא הייתי. אבל אני חושבת שבמשך ההיסטוריה, נשים ברגעי מבחן לקחו כיוון נכון ובצמתים מסובכים. ידעו להחליט ולחתוך".

(מראיינת): וגברים לא?

(גאולה כהן): "גבר בוהה, נלחץ, מהסס, ואילו אישה מנהיגה מתרשמת ומחליטה. היא רחמנית כשצריך ואכזרית כשצריך. לא תמיד היא צודקת, אבל יש בה כוח הכרעה. גבר מנהיג מלחמות, אישה מנהיגה פוליטית. לא במקרה אלוהים אמר לאברהם באופן דרסטי כזה, "כל אשר תאמר לך שרה, שמע בקולה". כי גם אלוהים בחר בשרה למנהיגה האמתית מאחורי בעלה..."⁷⁷

בריאיון אחר⁷⁸ נשאלה והשיבה כהן:

(מראיינת): במה תרמה לך עובדת היותך אישה במאבק על העקרונות החשובים בחייך?
(כהן): "האמת שעובדת היותי אישה רק הפריעה לי ולא עזרה לי. תראי, אם מדברים על אישה פוליטיקאית, הרי שאישה היא יצור פוליטי מטבעו. היא נושאת ברחמה את העתיד בגלל זה יש לה כוחות שניתנו לה לשמור על החיים, תושייה. יש להיאחז באופן טבעי בתכונות הגנטיות שלה, קרי הדיפלומטיות והמעשיות..."

**לפי דבריה, האם, לדעתכן/ם, גאולה כהן איננה פמיניסטית כפי שהיא מעידה על עצמה?
אם כן, מהי ומיהי פמיניסטית?**

✧ נסחו הגדרה לפמיניזם.

✧ בדקו האם גאולה כהן עומדת בהגדרה זו, לפי דבריה שלעיל ולפי המידע שבהמשך.

⁷⁷ מתוך: שרי מקובר – בליקוב, גבר מנהיג מלחמות, אישה מנהיגה פוליטית, חדשות nrg
⁷⁸ מתוך: איריס לקנר, אין לי כוח להיות עייפה – ספרה החדש של גאולה כהן, אתר women – ספרות

גאולה כהן נולדה בתל אביב ב-י' בטבת התרפ"ו- 25 בדצמבר 1925. אביה יוסף עלה לארץ מתימן בשנת ב-1881, ונמנה עם מייסדי התאחדות התימנים בארץ ועם ראשיה. אמה מרים ממשפחה מוגרבית-מרוקאית, נולדה והתגוררה ברובע המוסלמי בעיר העתיקה בירושלים.

כהן גדלה בשכונת כרם התימנים, למדה בבית הספר העממי "בלפור", בסמינר לוינסקי. בשנת 1942 הצטרפה לאצ"ל, ובשנת 1943 ללח"י. בלח"י שמה הבדוי היה "אילנה". גאולה כהן הייתה הקריינית הראשית של תחנת השידור המחתרתית "קול המחתרת העברית". בשנת 1946 נתפסה על ידי הבריטים באמצע שידור, ונשלחה למאסר בבית סוהר לנשים בבית לחם.

במהלך תקופת מאסרה ניסתה לברוח פעמיים מכלא. לימים הפתיעה בהסברה את ניסיונות הבריחה: "בנוסף על תאוותו של כל אסיר אל החופש ובלי חשיבה פמיניסטית דווקא חרה לי מאוד שכל בורחי אצ"ל ולח"י עד אז היו גברים, ואף לא אישה אחת"⁸⁰. כהן הצליחה לברוח מבית החולים לאסירים במגרש הרוסים בירושלים כשהיא מתחזה לערבייה. אחר כך הסתתרה בחיפה וחזרה לפעילותה המחתרתית. היא אף שימשה כעורכת העתון של הלח"י "חזית הנוער".

בשנת 1947 נישאה ללוחם הלח"י עמנואל הנגבי, שהיה ממפקדי המבצעים החשובים בארגון. נולד להם בן, צחי הנגבי, חבר כנסת ושר בישראל.

לאחר הקמת המדינה למדה גאולה כהן באוניברסיטה העברית בירושלים וסיימה תואר שני במקרא, בספרות ובפילוסופיה. היא הקימה אגודת סטודנטים בשם "סלע" (סטודנטים למהפכה עברית) והייתה חברת המערכת של הירחון "סולם" בעריכת ד"ר ישראל אלדד. בשנת 1960 הוציאה לאור את ספרה הראשון, "סיפורה של לוחמת", שראה אור עד היום במהדורות רבות ותורגם לאנגלית, לרוסית, לצרפתית ולהולנדית. בשנות השישים היא הייתה חברת מערכת העתון "מעריב", ובו כתבה שני טורים שבועיים: "השולחן המרובע" ו"בארבע עיניים עם..."⁸¹. ב-1971 נבחרה ליו"ר הנהלת המדרשה הלאומית.

גאולה כהן פעלה גם למען עליית יהודי ברית המועצות. במסגרת המאבק שבתה רעב ליד בניין האו"ם, וזה עורר הד בין-לאומי מכריע במאבק לפתיחת שערי ברית המועצות. בשנת 1972 חברה לתנועת החרות. בבחירות לכנסת השמינית שובצה במקום ה-35, משבצת הנשים, ונבחרה לראשונה לכנסת מטעם הליכוד. עם ייסודה של תנועת "גוש אמונים" השתתפה גאולה כהן במאבק למען ההתיישבות היהודית בשומרון, ביהודה ובחבל עזה.

גאולה כהן כיהנה בכנסת במשך 19 שנים ברציפות. היא הקימה בכנסת את ועדת העלייה והקליטה ועמדה בראשה. בשנת 1978 פרשה מהליכוד בגלל התנגדותה להסכמי קמפ-דיוויד, והקימה את תנועת התחייה.

בכנסת הייתה חברת ועדת חוץ וביטחון, והישגה הגדול היה "חוק יסוד ירושלים" בשנת 1980, ולפיו: "ירושלים השלמה והמאוחדת היא בירת ישראל". עם חבר הכנסת משה שמיר פעלה גאולה כהן גם לחקיקת "חוק הגולן". בימי המאבק נגד עקירת יישובי ימית בסיני עברה להתגורר בימית כדי לסייע למתיישבים.

כיו"ר ועדת הקליטה והעלייה הייתה גאולה כהן מעורבת במאבק למען העלאתם וקליטתם של עולי אתיופיה.

בדצמבר 1994 כשגברו מקרי הרצח בחברון ובקריית ארבע, עברה להתגורר בחלק מהזמן בקריית ארבע כדי להיות עם המתיישבים. בשנת 1998 יזמה גאולה כהן והקימה את "בית מורשת המשורר אורי צבי גרינברג", מפעל חלוצי-תרבותי שהיא מנהלת אותו עד היום בהתנדבות. הוא פועל

⁷⁹ עפ"י ויקיפדיה ועפ"י המאמר "פרס ישראל- מקבלי הפרס בשנת תשס"ג – קורות חיים"

⁸⁰ מתוך: אילת סנדרס, עדי שרצר ורובי ריזל, ריאיון עם גב' גאולה כהן, ישראלים, כרך 6, תשע"ד (2014), עמ' 29-5.

בסיוע עיריית ירושלים ובחסות מועצה אקדמית שבה חברים חוקרי הספרות מכל קצות הקשת הפוליטית.

בשנת תשס"ג-2003, בגיל 78, זכתה גאולה כהן בפרס ישראל על "מפעל חייה כלוחמת לח"י, כסופרת, עתונאית, חברת כנסת, יוזמת ומובילה במפעלים חינוכיים ותרבותיים, ועל פעולותיה ומאבקה לקליטת עלייה מברית המועצות ומאתיופיה". ועדת פרס ישראל קבעה כי דמותה של כהן "מהווה מקור השראה לציבור רחב ומקור להערכה, גם של אותם שחלקו על עמדותיה ועל דרכה". בשנת 2007 הוענק לה התואר "יקירת ירושלים". בשנת 2014 הוענק לה תואר "יקירת ההתיישבות" בכנס ירושלים. גאולה כהן הדליקה משואה בטקס הדלקת המשואות ביום העצמאות ה-66 למדינת ישראל התשע"ד.

♣ חזרו להגדרה שלכם לפמיניזם והשוו להגדרה זו: "פמיניזם (מהמילה הלטינית Femina שפירושה אישה או נקבה) היא תפיסת עולם שעל פיה יש להיאבק בדיכוי נשים ובאפליה כנגדן ולהביא לשוויון זכויות והזדמנויות לנשים בחברה".

♣ מצאו בקורות חייה של גאולה כהן הוכחות על היותה או אי היותה פמיניסטית.

♣ מדוע, לדעתכן/ם, כהן נרתעת מהכינוי "פמיניסטית"?

♣ הציגו עמדה מגובשת במליאה על אופי "הפמיניזם" של גאולה כהן.

דברים בהקשרם

פרטים ביוגרפיים שגאולה כהן נמנעת מלדבר עליהם בתקשורת

גאולה כהן נולדה בשנת 1925 בשכונת כרם התימנים בתל-אביב. אביה עלה לארץ מתימן בעליית "אעלה בתמר" (1881 – 1882) ונמנה עם מייסדיה ועם ראשיה של התאחדות התימנים בארץ. אמה מרים בת למשפחה מוגרבית-מרוקאית, נולדה והתגוררה ברובע המוסלמי בעיר העתיקה בירושלים.

כהן אינה מרבה לחשוף בראיונות עתונאיים פרטים אישיים, אבל לעתים ממשפטים קצרים אפשר ללמוד עליה ועל משפחתה.

ספרה, 'אין לי כוח להיות עייפה' מתחיל בקן ילדותה של כהן: אב חם מזג, ששימר את מורשת תימן, ואם אסרטיבית ומלאת חוכמת חיים, ששרה בגאון את 'התקווה' בסוף משפט הראווה שערכו האנגלים לבתה גאולה.

"מאבי ירשתי את החלום, החלום לזכות לראות את הגאולה השלמה, חלום שהיה עטוף כולו בניגונים ארגמניים של ר' שלום שבזי, שהיו עולים על שולחן ביתנו מדי שבת בשבתו [...] בנערותי כששרתי בהתלהבות עם חבריי בבית"ר את השיר שייבנה' על בית-המקדש, לא היה לי ספק שכשבת-המקדש ייבנה, יקרא אבי, צאצא למשפחת כהנים [...] לשרת בקודש [...] אם מאבי ירשתי את החלום מאמי ירשתי את המלחמה על החלום ...".

השלימו את הפרטים הביוגרפיים החסרים בקורות חייה של גאולה כהן

♣ קראו על עליית "אעלה בתמר" בויקיפדיה

♣ קראו על קהילת המוגרבים (המערביים) בירושלים בויקיפדיה

♣ על סמך מידע זה, הוסיפו סעיף לקורות חייה של גאולה כהן בויקיפדיה, המספר על ההווי ועל המסורת המשפחתיים, שהזינו את נפשה כילדה, והיוו תשתית להתפתחותה כמנהיגה.

קווים למנהיגות נשית

מתוך ספרה "אין לי כוח להיות עייפה":

- ❖ "ההיסטוריה אינה מספרת בדיחות, אבל לעתים קרובות היא הופכת לבדיחה את אלו שלקחו את עצמם ברצינות יתרה".
- ❖ "מנוצח אינו רק זה שנופל ולא קם, אלא גם זה שנופל וקם, אבל ממשיך לרוץ באותה הדרך בה נפל, בלי לעצור ולחשוב למה ואיך".
- ❖ "רוח כשלעצמה יכולה להיות גם רוח נשברה, אבל שאר-רוח לעולם לא יישבר. אש כשלעצמה יכולה גם לכבות, ניצוץ - לעולם לא".
- ❖ "זה שעסוק כל הזמן בלראות את חצי הכוס הריקה, לא יישאר בידיו זמן למלא אותה".

מתוך ראיונות לעתונות:

- ❖ "הרגע בו אפסיק להתרגש ולהאמין שאני יכולה לשנות את העולם – זה יהיה הרגע בו תקפוץ עלי הזקנה".
- ❖ "משוגע אינו רק זה המכריז על עצמו 'אני נפוליון', אלא גם זה המכריז על עצמו 'אני נמושה'!".
- ❖ "בתל אביב חיים, אבל רק בירושלים יודעים למה".

משימת סיכום

נאום בחירות

חשבו על נאום בחירות דמיוני, שבו מציגה גאולה כהן את משנתה לקראת בחירות לראשות הממשלה:

♣ כתבו נאום, שלדעתכן/ם, היא הייתה עשויה לשאת. התייחסו בנאום לנושאים הבאים:

- השפעת המסורת והתרבות המשפחתית על מנהיגות בכלל, ועל מנהיגות נשים בפרט
- נשים ומנהיגות נשים
- פערים חברתיים ומגדריים בחברה הישראלית ודרכים להתמודד אתם
- ♣ בחרו נואמת מבין חברי הקבוצה, שלדעתכן/ם, מתאימה לשאת את הנאום.
- ♣ צלמו את הנאום והציגו את הסרטון בכיתה תוך הצגת שיקולי הדעת שלכן/ם בכתובת הנאום ובבחירת הנואמת שמייצגת את כהן.

- ♣ [גאולה כהן, ויקיפדיה](#)
- ♣ [גאולה כהן, באתר הכנסת](#)
- ♣ [קורות חיים באתר פרס ישראל](#)
- ♣ אילת סנדרס, עדי שרצר ורובי ריזל, [ריאיון עם גב' גאולה כהן](#), ישראלים, כרך 6, תשע"ד (2014), עמ' 5-29, אונ' בן גוריון
- ♣ איריס לקנר, [אין לי כוח להיות עייפה – ספרה החדש של גאולה כהן](#), אתר women – ספרות
- ♣ [איתן אלחדז, אין לה כוח להיות עייפה](#), באתר News1, 13 באוגוסט 2008
- ♣ עפרה לקס, [יומני גאולה - תרבות ופנאי \(ספר\)](#), באתר בשבע - ערוץ 7, 3 ביולי 2008
- ♣ ראלי סער, ["פרס ישראל על תרומה לחברה לגאולה כהן"](#). הארץ, מרץ 2013
- ♣ שרי מקובר-בליקוב, ["גבר מנהיג מלחמות, אישה מנהיגה פוליטית"](#), ראיון באתר nrg

נעמי חובארה

נעמי חובארה, נולדה ב-1930, בנפת אלחיימה, תימן, מחברת הספר "מפאתי תימן: מסוק אלאת'ניין עד מושב נחם". הספר מגולל את סיפורה האישי של חובארה, קשיי הקליטה וההתערות בחברה הישראלית, על רקע סיפור הקמתו של מושב נחם שבפרוודור ירושלים, ובכך מציע את הפרספקטיבה של סיפורן האישי של נשות יהדות תימן לעלייה ההמונית למדינת ישראל בשנות החמישים.

אתגר

על ספרה של נעמי חובארה

"הסיפור של מתיישבת, שמצד אחד שומרת בקנאות על מורשת בית אבא, ומאידך חותרת ללא לאות לקדם את עצמה ואת משפחתה גם בחומר וגם ברוח, הופך אותה לסמל ולדוגמה של עולה עם ערכים ועם להט יצירה חיובי. סיפורה האישי והמיוחד, פותח לנו צוהר לנבכי חייה בתימן ובארץ, ומאפשר לנו ללמוד ממקור ראשון על מקומה של האישה התימנייה בהתיישבות"⁸¹

בספרה של חובארה מתגלים חיים קשים, של פיגור טכנולוגי ואבל, ויחד עם זאת התמודדות וכוח. כל חייה שזורים במתח שבין המסורת לקדמה.

♣ שערו השערות על המאפיינים, האישיותיים והסביבתיים, שאפשרו לנעמי להצליח לשמור את המתח הזה.

♣ האם אתם מופתעים מהמורכבות שמתוארת בספר, והשילוב הייחודי הזה? ממה אתם מופתעים? מדוע?

⁸¹ מתוך: שלום סרי, "הזאת נעמי? ספורה של נעמי ממושה נחם", תהודה

חובארה נולדה בנפת אלחיימה במרכז תימן בשנת 1930, בת בכורה לדוד ולשולמית חארוזי. כמקובל בקרב בנות בתימן, נשארה חובארה בבית עם אמה כדי ללמוד את עבודות הבית. בגיל שתים עשרה נישאה ליחיא חובארה.

בשנת 1949 עלתה לישראל עם בעלה ועם משפחתה המורחבת במבצע "על כנפי נשרים". המסע התחיל בהליכה קשה, ונמשך ברכיבה על חמורים ובנסיעה במשאיות תוך כדי תקיפות עוינות של שודדים. במהלך הדרך המשפחה עצרה במספר תחנות, מצנעא ועד עדן.

כשהגיעו לארץ היא וגיסתה חלו. בספרה מספרת חובארה כי גיסתה לא שרדה ועקבותיה נעלמו. היא משערת שהיא נמנית עם ילדי תימן החטופים.

שמונה חודשים גרו בני המשפחה במחנה העולים עין שמר, ובו למדה עברית, חשבון ומקצועות נוספים. בשנת 1950 היא ומשפחתה ומשפחות נוספות שעלו מתימן הקימו את מושב נחם. בהמשך הגיעו למושב גם עולים מקוצ'ין שבהודו. העולים נתקלו בקשיים רבים, ובהם העדר תנאים סניטריים ותברואתיים בסיסיים, תזונה ירודה וקשיים בביטחון האיש. חובארה פרנסה את המשפחה באמצעות עבודות תפירה ורקמה שאותן מכרה בשווקים. כמו כן היא יזמה מכירה של ביצים ותירס מהמושב בשוק מחנה יהודה בירושלים.

בשנות השישים למדה כלכלת בית ואנגלית בבית הספר האזורי "אבן עזרא", ובשנות ה-70 קיבלה רישיון נהיגה והייתה האישה היחידה במושב שידעה לנהוג.

בנוסף הייתה נעמי פעילה פוליטית בתחילה במפלגת המערך, אחר כך במפד"ל ולבסוף הש"ס. היא ארגנה טיולים לנשים ולקשישים במושב. עד היום היא משכתבת שירי נשות תימן באופן עצמאי.

בשנת 2010 יצא לאור ספרה "מפאתי תימן: מסוק אלא'ניין עד מושב נחם". בספר היא תיעדה את מאבק הקיום של משפחות עולים מתימן במדינת ישראל, בהקמת המושב בפרוזדור ירושלים. הספר מציג את ההתמודדות בהרס שנותר בכפר, המלחמה במסתננים, קשיי הקליטה, האבטלה, העדר שירותי רפואה, תחבורה וחינוך. היא מספרת כי אף על פי שלגבר יש מעמד מיוחד כראש המשפחה, האישה היא שעמדה במרכז הפעילות במשפחה התימנית במושב, דעתה נשמעה, ובמקרים רבים היא הייתה המובילה.

הספר "מפאתי תימן" של נעמי חובארה נחשב בעיני חוקרים למקור מידע חשוב להבנת מקומה של האישה היהודייה שעלתה מתימן, וזאת על רקע הדימוי המקובל שהיה במדינת ישראל בעשור הראשון לקיומה בנוגע ליהודים שהגיעו ארצה במסגרת "העלייה הגדולה", ביניהם אלה שעלו מתימן, בפרט הדימוי לגבי מעמדה של האישה שבאה מתימן. בספר נעמי חושפת פנים חדשות לדמותה של האישה בתימן, וזאת ממקור ראשון ולא ממקור חיצוני.

מתוך דברים אלה, ניתן ללמוד על תפיסתה המגדרית של נעמי חובארה.

♣ דונו בקבוצת הלימוד על תפיסותיה בנושאים הבאים:

- השכלת נשים לעומת עבודות הבית המסורתיות - מדוע היה לנעמי כה חשוב ללמוד קרוא וכתוב?
- נשים כמובילות עסקים ביתיים וציבוריים
- פעילות פוליטית של נשים
- זהות יהודית תימנית

♣ כיצד מתמודדת חובארה עם המתח בין החברה המסורתית שבה היא חיה לחברה המודרנית הסובבת אותה? מה דעתכן/ם על הבחירות שלה?

♣ בעקבות הדיונים הוסיפו סעיף בויקיפדיה לערך נעמי חובארה שכתרתו: תפיסתה המגדרית.

ריאיון אישי

משימת סיכום

בעקבות הנלמד על נעמי חובארה ביימו ריאיון אישי אתה. מטרת הריאיון: בירור הדרכים לשילוב ולחיבור מוצלח בין המסורת היהודית התימנית לחברה המודרנית הישראלית, ובין המסורת היהודית לשוויון מגדרי:

- ♣ נסחו שאלות על סמך המידע שרכשתן/ם על אודותיה.
- ♣ נסחו תשובות משוערות לשאלות האלה.
- ♣ המחיזו את הריאיון וצלמו אותו.
- ♣ הציגו במליאה את הריאיון למשוב עמיתים.

להרחבה

ביבליוגרפיה מומלצת

- ♣ נעמי חובארה, ויקיפדיה
- ♣ ראיון עם נעמי חובארה, מתוך ויקימדיה
- ♣ שרון גבע, "במושב הקדמי של מרבד הקסמים"
- ♣ שלום סרי, "הזאת נעמי? סיפורה של נעמי ממושב נחם", תהודה כרך 26, ע"מ 126-130.

ברכה סרי

ברכה סרי - 13 ביולי 1940 – 25 באפריל 2013 - נולדה בצנעא שבתימן למשפחה דתית. עלתה לארץ בהיותה כבת עשר. ברכה הייתה משוררת ישראלית, כלת פרס ראש הממשלה לסופרים עבריים לשנת תש"ע. בעלת תואר שני בלשון עברית ובלשנות שמית מהאוניברסיטה העברית בירושלים.

ברכה סרי, צילום: פרנסואז קוריאט (מתוך [ויקפדיה](#), בשימוש הוגן)

אתגר

אנאלפבתית

במאמר ב"הארץ"⁸³, מנתח אלמוג בהר את שירה של ברכה סרי, "אנאלפבית", מספר שיריה הראשון, וטוען כי סרי בונה דמות לכאורה סטריאוטיפית של מנקה קשת יום אשר התחתנה כשהייתה בת עשר וילדה עשרה ילדים. בשיר מחאה זה, טוען בהר, חותרת סרי נגד המקום המדכא שקיבלה עוזרת הבית התימנייה בשירה העברית, בעיקר אצל אלתרמן. קטע קצר מן השיר:

"אני עוד אלפאביתית / וזה חבל מאוד. / מומחית בספונג'ולוגיה. / עושה הרבה מאוד... אני רק אלפאביתית / ואין לי שום מזל. / ללמוד עוד לא הספקתי / וזה מאוד חבל... כולם סודות קוראים הם / ורק אני בורה. / חוכמת עולם יודעים הם / ורק דרכי סגורה..."

- ♣ מה דעתכם על דברי בהר? האם, לדעתכן/ם, זהו שיר מחאה? נמקו
- ♣ מה דעתכן/ם על סגנון הכתיבה?
- ♣ שערך את נושאי השירים של סרי, ואששו את השערותיכן/ם בהמשך.

⁸³ אלמוג בהר, [לפוצץ בצחוק כל מי שמנסה ברצינות להפכן לקורבן](#), "הארץ", 27.09.2007

ברכה סרי נולדה ב-1940 בצנעא למשפחה דתית מן האליטה של הקהילה היהודית בתימן. כשהגיעה לארץ עם משפחתה, הם התגוררו בקריית בנימין ליד חיפה.

ברכה סיימה את לימודי התיכון בבית ספר דתי בחיפה, למדה בסמינר למורות וסיימה תואר ראשון בלשון ובבלשנות⁸⁵. לראשונה פרסמה סיפור קצר בשם 'הקריעה' בגיליון הראשון של כתב העת 'נגה', כתב עת שייסדו פמיניסטיות⁸⁶. הסיפור 'הקריעה' יוצא דופן באינטימיות שלו. הוא מתאר את הלילה הראשון של כלה בתימן שהשיאו אותה לאיש זקן בלי לבקש את הסכמתה. רבים בציבור מתחו ביקורת נוקבת, בלשון המעטה, עליה בעקבות הסיפור, וחלק אף החרימו אותה בעקבות פרסומה⁸⁷.

את חלק מיצירותיה היא כתבה ופרסמה בשם העט פועה מרי-דור. בכתבתה היא עוסקת בעיקר בארבעה נושאים: יהדות, מזרחיות, פמיניזם ושמאל פוליטי.

בסוף שנות השמונים עזבה לברקלי שבארצות הברית, וחיה שם כשמונה שנים. ב-1997 חזרה לארץ והתגוררה בירושלים. היא המשיכה לכתוב באינטנסיביות את שירה. כיוון שלא נמצאו הוצאות ספרים שיוציאו לאור את ספריה, הוציאה אותם בהוצאה פרטית משלה בשם "האור הגנוז".

ברכה פרסמה כתשעה ספרים, ובהם **שבעים שירים של שוטטות** (1983), **פרה אדומה** (1990), **עדנה** (2005), **בינה** (2006), **בת יין** (2007). בכתביה של סרי היא שילבה לשון עכשווית ולשון האופיינית למקרא ולמדרשים. היא כתבה על עולמה של האישה תוך שימת דגש על האישה המזרחית שאינה מוותרת על המסורת. בכתבתה היא תיבלה התרסה ומחאה ברוחניות וביהדות⁸⁸.

בשנת 2009 זכתה בפרס ראש הממשלה לסופרים עבריים לשנת תש"ע.

ברכה סרי נפטרה בחודש אייר, תשע"ג, והיא בת 72 במותה.

♣ לאחר קריאת קורות חייה של ברכה סרי, הרחיבו את ידיעותיכם באמצעות הרשימה הביבליוגרפית בסוף היחידה ודונו בסוגיות הבאות:

- מעמד האישה בקהילת יהודי תימן
 - אומץ לבה של סרי ונחישותה להילחם בחוסר השוויון לנשים בכלל, ולנשים תימניות בפרט
 - נחישותה לדבוק במסורת ובערכי היהדות, למרות האפליה המגדרית המובנית בה
- ♣ הציגו את מסקנותיכם במליאה ודונו בדמותה הייחודית של סרי

"לא מבינים איך אני פמיניסטית"

כתבו עליה...

⁸⁵ מתוך האתר כותר

⁸⁶ מתוך אתר האגודה הישראלית ללימודים פמיניסטיים ולחקר המגדר

⁸⁷ עפ"י ברכה סרי, ויקיפדיה

⁸⁸ מתוך: ברכה סרי, אתר האגודה הישראלית ללימודים פמיניסטיים ולחקר המגדר

על השקפתה המגדרית הייחודית

❖ ד"ר חנה ספרן, ראיינה את ברכה סרי, לספרה "לא רוצות להיות נחמדות" (2006), והיא מסכמת את התרשמותה מתפיסתה המגדרית של סרי: "הפמיניזם של סרי היה מלא בניגודים דינאמיים – פמיניזם לוקאלי שבו מזרח ומערב הופכים לכוחות משפיעים, הפועלים יחד ולחוד - ניגוד שבין חילוניות לדתיות ובין הזר למקומי..."⁸⁹

❖ מתי שמואלוף⁹⁰ מתאר את שירתה הפמיניסטית של סרי: "שיריה בישרו שפה פמיניסטית מזרחית. היא התחמקה מכל המבנים שדיברו ב"אשכנזית". ובמקומם העמידה מבנה שפירק את הקשר שבין הטריטוריה, השפה, הלאומיות והגבריות. לא רק התוכן של שיריה הוא חדשני, אלא גם הדרך הצעירה שבה היא עיצבה את ספריה השירה... היא החזירה אותנו לעולמות רחוקים, כמו למשל עולם הנשים המופרד בתימן, שבו הן הכינו סחוג ובכו על מר גורלן. "שחקי, שחקי" קראה ברכה ובעצם דיברה על השחיקה בחיי הנשים עד היום. לאחר מכן היא עברה לפאן הפואטי-ספירטואלי ועימעמה את האורות-הקריאה. ונגלתה לנו שירה מעולם של סוד..."

❖ מתי שמואלוף במאמרו "מגילה, קמע, טמפון"⁹¹, מספר כי "בריאיון לחנייתה ברנד בזמן עריכת השירים לספר השירה מספרת ברכה סרי על המורכבות של כתיבה של אישה המזרחית וייצור מרחב פוליטי ספרותי. המיצוב שלה כסופרת ומשוררת מזרחית הותיר אותה בעמדה ספרותית ופוליטית מבודדת בחברה בישראל. היא הראתה כיצד הגבר המזרחי התקשה להיות בשלום עם האישה המשכילה (והמשוררת) המזרחית. הגבר האשכנזי לא מסוגל היה לקבל אותה מחוץ לסטריאוטיפ. היא לא יכלה לפרסם את קולה בתוככי הממסד המזרחי משום שהם לא ביקשו להוציא את דברי המחאה החוצה. המשכילות המזרחית לא היו מסוגלות להגיע למקצועות החופשיים ונדחו בידי הממסד ונותבו לעבודות בתור גננות ומורות בבתי ספר יסודיים. השירה שלה נתנה ביטוי מלא לסגרגציה (הפרדה) ולדיכוי הכפול שהופעל עליה בייצור אוטונומיה פמיניסטית מזרחית, הן מצד הגבריות המזרחיות והן מצד הגבריות האשכנזיות..."

❖ אלמוג בהר, ב"הארץ"⁹² כותב: "בשירה, שהם פעמים רבות מדרשירים, משלבת סרי בין ציטוטי פסוקים ובין לשון המדרש והמשא ומתן התלמודי, המנוהל אצלה על-ידי רבית טרפון, שמאית, בת-בי-רב, רבית זעירא, הרבנית סתלבטא, בת דוסא, רבית עקביא בת מהללאל, ויש בו הרבה גזרה שווה, וללמדך, שנאמר, מנין, מאי קא משמע לן, גרסינן ושנו חכמות רבותינו.... כך בונה לה סרי שושלת נשית, של ברית בין נשים מעמים שונים, מקומות שונים ותקופות שונות. הזקנות הן החכמות, והנכדות תמימות, וזאת מסתייעת בזאת להיאבק ב"פצעי הדיכוי המדממים"; מאבקן של נשים אלו אינו מרד גלוי, אלא חתרנות, שאחד מכליה הוא ההומור, אשר נועד בין השאר לתקוף את "כל מי שמנסה ברצינות להופכן לקורבן". סרי מתארת תהליך שבו התרבות הנשית, המוגדרת על ידי סביבתה כתת-תרבות, נמסרת בעל פה ומקבל בידיה צורה כתובה; אבל דווקא את עצמה, אשר בלימודיה האקדמיים עסקה בבלשנות, היא מכנה אנאלפאביתית..."

♣ גם אתם מוזמנים לכתוב על ברכה סרי ועל השקפתה המגדרית הייחודית:

- היכנסו לאתר "[ברכה סרי והאור הגנוז](#)" ועיינו בכתביה השונים, לפי בחירתכן/ם.
- בעקבות הקריאה והתרשמות שלכם, כתבו מה דעתכן/ם על תפיסתה המגדרית.

⁸⁹ שם

⁹⁰ מתי שמואלוף, [על השירה מלאת החסד של ברכה סרי](#), באתר המבוקש מס. 2

⁹¹ מתי שמואלוף, [מגילה, קמע, טמפון](#), בתוך: ארץ האמורי

⁹² אלמוג בהר, [לפוצץ בצחוק כל מי שמנסה ברצינות להופכן לקורבן](#), "הארץ", 27.09.2007

לריאיון דמיוני עם ברכה סרי

♣ נסחו שאלות המתייחסות לנקודות הבאות:

- השפעת המסורת התימנית על אורחות חייה ועל יצירתה
- מעמדן של נשים בעדות שונות בישראל
- דרכי התמודדות עם פערים חברתיים ומגדריים בחברה הישראלית
- ♣ בעקבות מה שלמדתן/ם על ברכה סרי, שערן את תשובותיה לשאלות שניסחתן/ם
- ♣ בחרו בן זוג או בת זוג, המחיזו את הריאיון המשוער וצלמו אותו.
- ♣ הציגו בכיתה את הריאיון המצולם תוך הצגת שיקולי הדעת שלכן/ם בכתיבתו.

להרחבה

ביבליוגרפיה מומלצת

- ♣ ברכה סרי, ויקיפדיה
- ♣ ברכה סרי ב"לקסיקון הספרות העברית החדשה"
- ♣ ברכה סרי והאור הגנוז – אתר להנצחת ברכה סרי (ניתן לקרוא שם מכתביה)
- ♣ ברכה סרי, באתר האגודה ללימודים פמיניסטיים ולחקר המגדר
- ♣ אלמוד בהר, לפוצץ בצחוק כל מי שמנסה ברצינות להופכן לקורבן, "הארץ", 27.09.2007
- ♣ לאה ברץ, "כי מלאתי הומור, ולא מיין", עיון בקובץ בת יין מאת ברכה סרי, הומור מקוון, גליון מס. 1, אוקטובר 2011
- ♣ מתי שמואלוף, על השירה מלאת החסד של ברכה סרי, באתר המבוקש מס. 2
- ♣ מתי שמואלוף, מגילה, קמע, טמפון, בתוך: ארץ האמורי
- ♣ עופר אדרת, האישה עם האור הגנוז, "הארץ", 24.05.2013
- ♣ קציעה עלון, ברכה סרי – המשוררת הגנוזה, "הארץ" ספרים, 20.04.2014
- ♣ קציעה עלון, על היצירה עדנה, היצירה "עדנה" ברכה סרי, באתר תרבות IL

אמירה הס

אמירה הס, 1943, משוררת, ציירת ושחקנית ילידת בגדד. עלתה ארצה עם משפחתה ב-1951. אמה בת למשפחת בית-אדוני, שהעמידה בעיראק שושלת מקובלים ומשוררים, בהם אסנת התנאית (ברזאני), המשוררת והרבנית הידועה מן המאה הי"ז. שיריה מופיעים בכתבי עת ספרותיים ובעתונות.

אתגר

רק אל תזבחו אותי בשער...⁹³

דבר אהבתי לכן הערביות בנות האסלאם
שבכינו למראה הצורה בקוראן
וענינו בדמעות רחמים
על כל הנופלים הקמים
והקמים שנופלים בימים
אני הרסולה – דבר אהבתי אליכן כצעקת –
דבר שליחותי אליכן כנחמת
רק אל תזבחו אותי בשער
בזמן קריאת שמע–

משיר זה ניתן ללמוד מספר דברים על הביוגרפיה של המשוררת, על תפיסת עולמה המגדרית ועל יחסה לסכסוך היהודי-ערבי.

- ✦ כתבו פסקה ביוגרפית קצרה של המשוררת על סמך השיר.
- ✦ בהמשך הלימוד אששו את ההשערות בביוגרפיה שכתבתן/ם

⁹³ מתוך: אמירה הס, "וסלחו לי באמת שאני בורחת", אתר ynet

אמירה היא בת למשפחת בית־אדוני, שושלת של מקובלים, משוררים וסופרי סת"ם, ובהם המשורר חכם הרון ברזאני והמשוררת העבריה אסנת התנאית, בת המאה ה-17. הס (במקור עינצי, שעברת לבר־חיים) נולדה ב-1943 בבגדד למשפחה ובה שבעה ילדים. היא עלתה לארץ עם הוריה ועם אחיה בשנת 1951 כשהייתה בת שמונה, והם שוכנו במעברת יקנעם. מבחינתם השינוי היה גדול מאוד. החיים השתנו לבלי הכר מחיי עושר ותפנוקים לחיי דוחק. בריאיון לנועה לימונה מ"הארץ" אמירה מתארת את חיי המלכים שהיו להם בבגדד: את הבית הגדול, את המשרתים והמשרתות ואת המטפלת האישית שלה ושל אחיה.

לעומת זאת את השבר הגדול כשהגיעו למעברה היא מתארת במילים אלה: "...פתאום מתוך איזה ארמון את מבוססת בבוץ. נחתנו למצב של אנשים שחיים בתוך אוהל, בלי רצפה, בלי בגדים חמים, קור אימים, גשמים ואין מטריות. בהתחלה ישנו על ארגזים, אחר כך היו לנו מיטות סוכנות. ואין מה לעשות, נשמה מזרחית היא לא נשמה, שכמו חתול עומדת על הרגליים ומתחילה לבנות לה בית, אלא היא מפנטזת על הבית שהיה". לדבריה, למרות הקשיים היא הצטיינה בלימודיה וניסתה להתאקלם למציאות החדשה, אך ללא הצלחה.

ב-1955, כשהס הייתה בת 12, עזבה המשפחה את מעברת יקנעם ועברה לירושלים. הס למדה בבית הספר התיכון המקצועי על שם אליס סליגסברג במגמה הליברנטית. בצבא היא שירתה כלבורנטית בחיל הרפואה, אבל כעבור כמה חודשים התחתנה עם עזרא הס, והשתחררה.

הס אמנם למדה ערבית באוניברסיטה, אבל לדבריה היא הרגישה שיש לה חור בהשכלה משום שהיא לא סיימה מסלול לבגרות בתיכון. זה פגע בביטחון האינטלקטואלי שלה. לטענתה, היא הייתה מסוגלת לטפח אותו יותר.

בנוסף להיותה משוררת וציירת (היא הציגה את ציוריה בשתי תערוכות, האחת בגלריה עמליה ארבל והשנייה בגלריה אנתיאה שבירושלים) היא גם שחקנית. היא הופיעה בתאטרון הקהילתי בקיראון ובתאטרון החאן, ולאחרונה הצטלמה לסרט של הבמאי יאיר קדר שטרם יצא לאקרנים.

בשנת 1984 הופיע ספרה הראשון, "וירח נוטף שגעון", שזיכה אותה בפרס לוריא. שירה מופיעים בכתבי עת ספרותיים. הס מתגוררת (2014) בירושלים ולה שתי בנות ושלושה נכדים. בשנת 2015 זכתה בפרס יהודה עמיחי.

הס נחשבת לאחת המשוררות המייצגות ביותר של המזרחיות ושל פמיניזם מזרחי.

אמירה הס מסתייגת מהגדרתה המקובלת בציבור כ"פמיניסטית מזרחית".

♣ על סמך קורות חייה, הסבירו מדוע מגדירים אותה כ"פמיניסטית מזרחית".

♣ קראו את המאמר השלם ב"[הארץ](#)" והשיבו מדוע היא מסתייגת מהגדרה זו.

♣ גבשו עמדה בשאלה האם אמירה הס היא אכן "פמיניסטית מזרחית" והציגו את עמדתכן/ם במליאה.

ידבר כאן על אדם שאיננו/ אמירה הס

יְדַבֵּר כָּאֵן עַל אָדָם שְׁאִינֵנוּ
עַל אָדָם שְׁנִמְצָא נָכוֹב וְהוּא חַי
הוּא נִמְצָא פֶתָאֵם אֶל מוֹל מְכוֹנֶת כְּתִיבָה
וּמִבִּקֵּשׁ אֶת הַשְּׁחוֹק שְׁלוֹ בַּחֲזָרָה.
זֶה הָאָדָם אֲשֶׁה הוּא.
וּמִנְסָה לְהָשִׁיב לְעֶצְמוֹ אֶת הַזְכְּרוֹנוֹת.
הָאֲבָא שֶׁל אֲשֶׁה זֶה לֹא יָדוּעַ לְאֵן הֶלֶךְ
בְּאַחַד הַיָּמִים הַתְּעוּת וַיֵּצֵא מִן הַתְּמוֹנָה.
יֵשׁ בְּזֶה דִּיסוֹנָנֶס נוֹרָא
שִׁיפִי וְעוֹוֹת הוֹלָכִים יָד בְּיָד וְרַבִּים
יֵשׁ פֶתָאֵם שְׁאֵתָה רֹאָה דְּבָרִים לֹא רַק בְּשַׁחֲרֵי-לֶכֶן
וּכְשֶׁתִּרְאֶה צְבָעִים לֹא יִתְחַוֵּר לָךְ.

וסלחו לי באמת/ אמירה הס

וְסִלְחוּ לִי בְּאַמֶּת שְׁאֲנִי בּוֹרַחַת
סִלְחוּ לִי בְּאַמֶּת וּבִתְמִים אֲבִקֵּשׁ סְלִיחָה שְׁאִינִי
עוֹנָה לְטִלְפוֹנִים
שְׁאִינִי קִימַת רַק מִתְקִימַת
סִלְחוּ לִי שֶׁהִפְכֵּתִי קַעֲרָתִי עַל פִּיהָ וְרוֹאִים לִי
עֲכוּזִים
הָאִשָּׁה הַמְּשִׁתַּגֶּעֶת
שֶׁתְּמִיד הִיָּתָה מְשַׁגֶּעֶת עַל פְּסִיכְיָאטְרִים
וְזִלְזָלָה בְּהִבְנָתָם
עוֹשָׂה בְּדֶק בֵּית
לְסִדָּקִים שְׁבִתוּכָה.
אֶרֶץ אֲכָלָה תוֹשָׁבִים
מִתְנַשְּׁבִים מִיִּשְׁבִּים בְּדַעְתָּם.

...

תעודת זהות או בואו נרים כוסית/ אמירה הס⁹⁶

"...עוזי ניגש אלי. הם לא נותנים לי להיכנס לתוך הבועה של עצמי. יש להם אינסטינקט לאנשים היפים האלה. הם לא יתנו לי לטבוע. למרות שאני מייחסת להם תכונות ערבושיות כאלה. פתאום יקפוץ לי לראש המושג בוגדן חמליניצקי מתוך איזו היסטוריה יהודית. ואביט עליהם בחשד. אני לא זוכרת מה עשה חמליניצקי אבל בפירוש אני זוכרת שבספרי ההיסטוריה כינו אותו בוגד. אני כנראה בוגדת באיזה קשר משפחתי באיזה קשר דם. אני כמו דם סמוי בתוך עצמי. פעם אפילו לא זכרתי איך אני נראית. כולם אמרו לי יפה יפה, וחשבתי כי אולי אני מבפנים מחופשת לאשכנזייה?

אני מסתכלת על הילדה שבתמונה. כן. היא בסדר. קצת תלתלים שמצביעים על איזה שהוא אפקט לא נורמנדי. לא ארי. לא בדיוק פנים שניתנים להגדרה. מעניין אם היו עושים מסדר זיהוי או זהות לילדים האלה (אני) למה היו משייכים אותי? תווי פנים עדינים. אף ישר. עיניים קצת שקדיות. בסך הכול ילדה די נורמלית...

אמירה בת סלימה שערו שמשוררת היא. אבל אמירה בת סלימה משערת עצמה שאולי תהפוך למגינן לילה. הנה עובדה כבר יש הפרדה בינה לבין המשוררת. אבל הגינה כבר לא עוזבת. היא מתקשה לנוע בין הקולקטיב לבין האינדיבדואל. היא חושבת שאולי נפשות-מדים-אחידים, נפשות דומות,

⁹⁵ מתוך ספר שיריה: "כמו בכי שאין לו עיניים להיבכות", הוצאת "עם עובד".

⁹⁶ מתוך: הבלוג של אמירה הס, אתר "בגנות"

נפשות תאומות יכולות לתקן חורים שחורים בנשמה. אבל יש נפשות-תאומות-חורים שחורים-שמה, מה, אלבום תמונות יהיה התפר המכליב ביניהם? מה תמונות יתפרו את השייכויות החצויות? מה היא תפסיק לשבת בפינה, ותרשה לקליר ללטף לה את הלחי. תאפשר לצחוק הבריא של קליר לחלחל לה לתוך הדמעות?

איך קורה שמהו הופך למגינן לילה. פעם חשבתי שבעלי היקה הוא המגינן. והוא נכנס לחדרי הלבשה ומתחפש למסופטמי. אני אומרת לכם יש כנראה באופן מיסטי ישויות מוסוות שהן בהתחפשות נזירות של להיות משהו אחר. אני מפחדת שמישהו הופך אותי לבננה. עוד משהו: בתמונה שראיתי קודם מסתבר שהייתי ילדה. אבל בבגד התנגדו בדרך כלל ללידת בנות. אבל בכל זאת הייתי בתמונה לא? ודאי לי היום שאני לא דוריאן גרי. כמעט ודאי..."

יצירתה של אמירה הס מייצגת מאבק להכרה והתמודדות עם מתחים בין גברים לנשים, בין מזרחים לאשכנזים מתוך יצירה ואמנות.

- ♣ **מצאו לכך עדויות בשירים ובקטעי הפרוזה שלהלן, והסבירו אותן.**
- ♣ **מה דעתכן/ם על דרכי התמודדות כאלה להבעת עמדה (לעומת דרכים פוליטיות, תקשורתיות, מחאתיות)?**
- ♣ **איזו דרך יעילה יותר, לדעתכן/ם? באיזו מהן הייתן/ם בחרות/ים? מדוע?**
- ♣ **כיצד האמנות יכולה להתפרש גם בתור מחאה פוליטית?**
- ♣ **נסו לכתוב שיר מחאתי על נושא שקרוב ללבכן/ם. (תוכלו להציגו במליאה)**

אמירה הס ויצירתה בעיני אנשי רוח ובעיני עצמה

כתבו עליה...

❖ "בעיני רבים מאוהביה אמירה הס, שהתחילה לפרסם לפני שלושים שנה, היא המשוררת הישראלית הבולטת והאסרטיבית ביותר במסורת השירה הפמיניסטית-מזרחית, מהאימהות-המייסדות של המסורת כולה, וכשקוראים את שירה אפשר להבין למה. יש משהו משוחרר, מפליא בכנותו ובעוצמתו, באופן שבו הס נותנת ביטוי לקונפליקטים הזהותיים שלה הן במישור הנשי-גברי, הן במישור המזרחי-אשכנזי, והן במפגש הסבוך בין המישורים. אלא שהמשוררת עצמה נרתעת מההגדרה "פמיניסטית-מזרחית", רואה בה "טעות גדולה", ולרתיעה הזאת צריך להתייחס ברצינות. דווקא במחלוקת הזאת, שבין המשוררת ואוהביה, ניכר אופיה המיוחד של שירת הס, המבוססת על עימות חריף, אלים וחזיתי לפעמים, בין נגלה ונסתר, חוץ ופנים, אדם ואוהביו.

המסקנה הראשונה היא שלשירת הס צריך לגשת בזהירות. קל לאהוב אותה, יש משהו עוצר נשימה ביופיה הלשוני, אבל קשה לעמוד על מלוא משמעויותיה, ולכן קל להחמיץ את מעמקי הפחד והכמיהה שמהם היא נובעת. הקושי להבין ולהיות מובנת, לאחרים ולעצמה, מתגלה בשירים הן כערך חיובי – הס מתעקשת שוב ושוב להיות בלתי מפוענחת, כלומר חופשיה,

משוחררת מהגדרות חיצוניות, נאמנה רק לעצמה; והן כערך שלילי – יש בה פחד גדול להיות חתומה, מנותקת, בודדה ועקורה. אפשר לשער שיש בלב עולמה מקום זר ובודד, אך אולי גם טהור ומופלא, ששיריה נמשכים אליו ונרתעים ממנו בעוצמה זהה, והתוצאה דומה לשדה כוח מגנטי: מערבולת מילים שרישומן על פני הדף כריזמטי ומסתורי גם יחד.

האם המקום הזה, שהמשוררת נמשכת אליו ונרתעת ממנו, היא ילדותה בחיק התרבות היהודית בבגדד, שממנו נעקרה ב-1951, כשהיגרה לישראל עם משפחתה בהיותה בת שמונה? אם להאמין לרבים משיריה, וביניהם לשירי ספרה החדש, התשובה צריכה להיות: כן ולכן לא. בגדד האבודה היא אכן מושא של געגועים עזים, אך כמו שנרמז בגוף השאלה היא גם מקור של פחד ורתיעה, ובכל מקרה היא רק חצי מהמשוואה. החצי השני הוא המקום שהס היגרה אליו ונאחזה בו, ובנפשה עדיין מהגרת אליו, חושקת בו ומושלכת ממנו אל תוך עצמה. ונכונותה להכיר בשתי העוצמות האלה גם יחד, להעניק להן ערך שווה בלי להכריע ביניהן, ולהתייבב על קו השבר – שאינו קו יחיד, ישר וברור, אלא פקעת של שברים רבים שחותכים זה את זה: ילדות ונעורים, מזרח ומערב, אב ואם, גבר ואישה, פחד וכמיהה – היא מקור הכוח של שירתה...⁹⁷

❖ "מקומה של הערבית בולט לכל אורך שירתה של אמירה הס, למן השיר הראשון בספרה הראשון, בו מתחדדת ערביותו של השם אמירה לאור שם אמה המופיע בשורה השנייה, סלימה, ולאור הקינה על אובדן לשון אביה, הערבית, ההופכת להיות, בשיר בו מצויה העמידה לפני קברו, מיטונימית למותו: "כִּי אָבִי אֶבְדָּה לְשׁוֹנוֹ / רַק עֵינֵי רַק עֵינֵי הִיָּתָה חֲגָה בְּמִסְלִיל כּוֹאֲבִים" (וירח נוטף שגעון). כך נעה אמירה בין זיכרון עברי לזיכרון ערבי, בין קינה על אובדן לבין חיות הערבית בתוכה, בין שייכות הערבית ל"מִזְרָח הַנִּקְלָה הַזֶּה" ולבית ההורים שהיא מבטיחה לשכוח, ובין שייכותה לגוף נשמתה ממש, ולזיכרון שהיא מבטיחה לזכור..."⁹⁸

❖ "שירתה של אמירה הס היא אולי האהובה עלי ביותר מבין משוררי הדור הזה; יש בשירתה, המזמינה את הקורא להישאב אל תוכה, להיטמע בשפתה ולחיות אותה, התמודדות עם שבר גדול במציאות, שבר הקשור להגירה מן העולם הערבי לארץ, אך גם למשחק הדימויים הרחב יותר שבין מזרח ומערב (בתוך העם היהודי אך גם מחוץ לו), ובין גבריות ונשיות; התמודדות זאת, שהיא הכרחית לצורך בניה מחדש, בספרות וביום-יום, היא כל-כך ייחודית בשל כך שהיא נבנית, אם להשתמש כדימוי בשם ספרה האחרון, בעזרת הבולימיה של הנשמה, וכך היא נותנת שם לתחושות הנסתרות ביותר ולתהליכים המוצפנים ביותר, בלי לפחד מלבטא דבר והיפוכו. מלבד זאת יש בשירתה רגעים של יופי צרוף, לצד ספונטניות פרוזאית, ילדותיות והומור, עצבות ותחושת חוסר לצד התעלות והתכווננות מיסטית, קול אישי ומינורי ומתלבט לצד קול קולקטיבי ומזוירי ונבואי, התפזרות גדולה לצד תשוקה אחת גדולה ומדויקת, לשפה, אשר גם היא מתפזרת שוב בין צליליה ובין שכבותיה השונות, ובין השפות השכנות לה..."⁹⁹

❖ "השירה של הס כל הזמן חוזרת למשבר ההגירה, כמשבר מזרחי וכמשבר כללי. יש לה שיר שבו היא כותבת: 'לעד אטוס במטוס הזה שלא גומר לטוס לארץ ישראל', וכמעט בכל ספר שלה היא חוזרת לרגע הזה כנקודת אפס שואבת... בעוד מודלים אחרים של כתיבה על המשבר הזה יכולים לקבל צורה של מחאה, או להופיע כפרויקט של החייאת התרבות המזרחית - מודלים שיש בהם אלמנט שמגייס את הקורא - המודל שהס בוחרת בו הוא פוסט־טראומטי,

⁹⁷ אלי הירש, קורא שירה, 19 בספטמבר 2014

⁹⁸ אלמוג בהר, הערבית הנוכחת נפקדת בשירתה של אמירה הס, באתר שיחה מקומית

⁹⁹ אלמוג בהר, מגדר וזהות בשירתה של אמירה הס, באתר של אלמוג בהר

חוזר כל הזמן אל הפצע ומחטט בו. במובן זה יש בשירה שלה משהו שמקשה על העיסוק בה ועל התקבלותה...¹⁰⁰

❖ **על עצמה כתבה הס:** "שכחתי מה זאת עבודה כי השירה גרפה אותי מהמציאות והלאה. הוצאתי 6 ספרי שירה. באקראי אספתי מאלפי שירי קבוצות שירים ופרסמתי. אני אדם מפוזר שלא יודע איך לנהוג במציאות הממשית. ואיך לכוון עצמי שאובן בנהירות רבה יותר. השירים שורפים אותי. לא מרפים ממני. לפעמים קשה לי לעמוד במעמסה. לפעמים כמעט בקריסה נפשית. לפעמים בקריסות פיזיות. עולמי צר צר מאוד אף כי פעם היה מאוד רחב ושאף לדעת. עם הזמן אני הולכת ומצטמצמת בתוך עצמי. זה הגיל כנראה. וזה מציק. הולכת ונעלמת אל תוך עצמי. אני מרגישה שאני מפסידה את יפיים וחכמתם של האנשים"¹⁰¹.

"יש פתאום, שאתה רואה דברים לא רק בשחור-לבן, וכשתראה צבעים, לא יתחוור לך" (מתוך שירה של אמירה הס). בעקבות הדברים שכתבו עליה ושהיא אמרה על עצמה

♣ **הסבירו את הציטוט הזה משירה של אמירה.**

♣ **הציגו במליאה את ההסבר שנתת/ם בכל דרך יצירתית שתבחרו**

משימת סיכום

ערך בויקיפדיה

♣ **קראו את הערך "אמירה הס" בויקיפדיה**

♣ **הציעו לעורכי ויקיפדיה ערך מורחב על אמירה הס, ובו כל מה שלמדת/ם עליה.**

♣ **הציגו את הערך המורחב שכתבת/ם במליאה ואת שיקולי הדעת שלכן/ם בכתובה.**

¹⁰⁰ נועה לימונה, המשוררת אמירה הס: מי אמר שאצל המזרחים היה קיפוח? הייתי קוראת לזה שינוי, "הארץ" 5.11.2015

¹⁰¹ מתוך: הבלוג של אמירה הס באתר "בנות"

- ♣ [אמירה הס, ויקיפדיה](#)
- ♣ [אמירה הס בלקסיקון הספרות החדשה](#)
- ♣ [הבלוג של אמירה הס](#)
- ♣ אמירה הס, שירה: ["וסלחו לי שאני בורחת"](#), ynet ספרים, 30.04.2014
- ♣ אמירה הס, ["אישיות שאינה בנויה להתאים למציאות הזאת"](#), "הארץ" ספרים, 14.10.2004
- ♣ אלי הירש, [אמירה הס, כמו בכי שאין לו עיניים להיבכות](#), קורא שירה
- ♣ אלמוג בהר, ["זהות ומגדר בשירתה של אמירה הס"](#), בתוך פעמים, גיליון 125-127, 2011, עמ' 317-376, מכון בן-צבי לחקר קהילות ישראל במזרח.
- ♣ אלמוג בהר, [הערבית הנוכחת נפקדת בשירתה של אמירה הס](#), באתר שיחה מקומית
- ♣ נועה לימונה, [המשוררת אמירה הס: מי אמר שאצל המזרחים היה קיפוח? הייתי קוראת לזה שינוי](#), "הארץ" 5.11.2015
- ♣ עידן צבעוני, סוד ושפה: [בחזרה לספרה הראשון של אמירה הס](#), "ספרים ושירה", "הארץ", 03.07.2015

עדינה בר שלום

עדינה בר-שלום (נולדה ב-1945) היא מייסדת המכללה החרדית ירושלים וכלת פרס ישראל על תרומה מיוחדת לחברה ולמדינה לשנת ה'תשע"ד.

עדינה בר שלום, צילום: יח"צ (מתוך: [Forbes](#), בשימוש הוגן)

אתגר

תופרת החלומות

עדינה בר שלום מרבה לספר בראיונות לתקשורת, כי הוריה מנעו ממנה לגשת לבחינה שתקבע אם היא זכאית למלגה ללימודים עיוניים. במקום זה היא נשלחה ללימודי תפירה. בראיונות סיפרה שכילדה קראה כל ספר שנפל לידיה, כולל ספרים "חילוניים" ומתורגמים, ולימודי התפירה השאירו לה זמן רב לקרוא עוד ועוד. לימים, כשבגרה ונישאה רצתה לרכוש השכלה באוניברסיטה, אך בעלה הדיין, לא הרשה לה, ואביה, הרב עובדיה, חיזק את דעתו. בלב כבד היא נאלצה לוותר על החלום שלה להשכלה.

עדינה בר שלום היא אישה, מזרחית, חרדית, ובתו של הרב עובדיה יוסף:

- ♣ שער: מדוע לא הרשו לה לרכוש השכלה? איזו מן הזהויות שלה היו מכשול בדרך לאוניברסיטה?
- ♣ מה דעתכן/ם על כך? מה היה אפשר ליעץ לה כילדה לעשות כדי להגשים את חלומותיה?

נא להכיר

עדינה בר – שלום: קורות חיים¹⁰²

עדינה בר-שלום נולדה בשנת 1945 בירושלים, והיא בתם הבכורה של הרב עובדיה יוסף ומרגלית יוסף. אביה, הרב עובדיה יוסף, נולד בבגדד (עירק) ועלה לארץ בשנת 1950. בילדותה למדה בבית ספר יסודי של רשת החינוך החרדית 'בית יעקב' בירושלים. הוריה ייעדו אותה למקצוע התפירה ואסרו עליה ללמוד בתיכון עיוני. לתפישתם, מקצוע התפירה הוא המקצוע היחיד המתאים לאישה ולאם בישראל. בר שלום הילדה קיבלה את הדין, עם זאת נותרה בה תחושת החמצה על שלא זכתה ללמוד

¹⁰² עפ"י אתר פרס ישראל ועפ"י ויקיפדיה

לימודים עיוניים. היא למדה תפירה בתיכון המקצועי של 'בית יעקב', כפי שלמדו בו נערות רבות אחרות ממוצא מזרחי. כשהייתה בת 18 נישאה לרב עזרא בר-שלום. בחייה הבוגרים לימדה תפירה ופתחה סלון לכלות שאותו ניהלה במשך שנים רבות.

בשנת 1975 החלה ללמוד עיצוב במכללת שנקר, לאחר שאביה ובעלה התנגדו לרצונה ללמוד פסיכולוגיה באוניברסיטה.

לאחר שנים ארוכות, הפכה בר שלום מאישה פרטית לפעילת ציבור, שהטילה את כל כובד משקלה, כבתו של הרב עובדיה יוסף, למען הקמת מכללה חרדית אקדמית. השינוי הגדול בחייה אשר גרם לה לתפנית ולעשייה ציבורית היה ב-1989. בתה חנה, אחות במקצועה, פנתה ללימודים באוניברסיטה כדי שתוכל להתקדם. בהקשר זה אמרה: "זה הוביל להרבה שיחות, גם עם אבי וגם עם בעלי, על כך שהציבור החרדי זקוק ללימודים אקדמיים. שאלתי את עצמי מדוע שונאים אותנו, החרדים, והבנתי שזה בעיקר עניין כלכלי, משום שחילונים חשים שהם מפרנסים את החרדים. החלטתי שאני רוצה לעשות משהו שגם יסייע לחרדים וגם יוכיח שיש בנו מסוגלות להחזיק את עצמנו כלכלית, והחלטתי לפתח אפיק ללימודים אקדמיים לחרדים. רציתי לא לשנות את הטוב שיש בעולם החרדי, ולהוסיף עליו מהטוב בעולם החילוני".

לאחר מאמצים ומאבק ציבורי, הצליחה בשנת 2000 לפתוח את המכללה החרדית ירושלים, באישור אביה, כדי להכשיר נשים וגברים מתוך העדה החרדית למקצועות שבאמצעותם יוכלו לתרום לחברה ולהתפרנס בה. בר שלום מאמינה שלימודים אקדמיים, לפני הכול, הם מפתח לפרנסה, מכשיר להתמודדות עם העוני ואמצעי לקידום חברתי וכלכלי. כיום נלמדים במכללה מגוון תחומי לימוד, כגון מדעי החברה, עבודה סוציאלית, הפרעות תקשורת, מחשבים, מנהל חינוכי וחינוך לגיל הרך, מדעי המעבדה הרפואית ופסיכולוגיה.

בהתייחסה לסוגיית הפמיניזם במגזר החרדי, אמרה בר שלום: "האישה החרדית סוגרת את עצמה מהחברה שבחוץ, במחשבה שהפמיניזם פוגע במשפחה", אך לתפיסתה, ההלכה היהודית בעד שוויון בין המינים. היא הציגה נתונים מספריים המוכיחים את הגידול במספר החרדיות שיוצאות ללימודים אקדמיים ותורמות למשפחתן¹⁰³.

כיום בר-שלום היא חברה בוועד המנהל של אוניברסיטת בר-אילן. בעבר הייתה חברה בתנועת 'תפנית' בראשותו של עוזי דיין ופרשה כאשר התנועה הפכה למפלגה פוליטית והתמודדה בבחירות לכנסת. בין היתר ייסדה בר שלום פורום להידברות בין דתיים לחילונים.

בשנת תשע"א נבחרה ברשימת האישים המשפיעים לטובה של דה מרקר. בדצמבר 2012 קיבלה את [אות אביר איכות השלטון](#) מטעם התנועה לאיכות השלטון. ביום העצמאות תשע"ד הוענק לבר שלום פרס ישראל על מפעל חיים, תרומה מיוחדת לחברה ולמדינה, והיא זכתה להשיא משואה ביום העצמאות.

האימרה "הכל צפוי, והרשות נתונה" (אבות ג, ט"ו), מבטאת סתירה מובנית בין "גורל" ל"בחירה".

עבודה בקבוצה:

- הסבירו אמרה זו על רקע קורות חייה של עדינה בר שלום: מה קבע לה "הגורל" מצד אחד, ומה קבעה היא עצמה בבחירותיה, מצד שני? מה רצוי יותר - "גורל" או "בחירה"?
- הביעו עמדתכן/ם על התנגדות אביה ובעלה של עדינה בר שלום לכך שתרכוש השכלה. הציגו את עמדתכם בכל דרך יצירתית שתבחרו.

¹⁰³ בתוך, טלי פרקש, [בתו של הרב עובדיה: הדת נשים - לא לפי התורה](#), ynet, 28.11.2011.

❖ בדברים שנשאה בנובמבר 2011 בכנס הכלכלי "Women talking Women" לקידום נשים בתל אביב ציינה בר-שלום את "[קווי המהדרין](#)" באוטובוסים, והגדירה את התופעות הללו כ"הדרת נשים מהמרחב הציבורי".

לתפיסתה, דברים אלו פסולים מיסודם. היא מנמקת: "ההלכה מתייחסת לנשים בכבוד גדול... הכוונה הראשונית של קווי המהדרין הייתה טובה. באוטובוסים צפופים גברים מתחככים בנשים, ואף אישה לא רוצה בכך. אבל הכוונות הטובות גרמו לחילול השם, כי אחרי שהעניין התפרץ - נשים נפגעו מהרעיון של ישיבה מאחורה. אם הגברים היו מחליטים אז שהם יושבים מאחור - הם היו מבטלים את כל האמירות וגורמים לקידוש השם. אך זו הייתה התעלמות במכוון"¹⁰⁴.

❖ על שירת נשים אמרה בר-שלום כי בטקסים רשמיים של מדינת ישראל (ואך ורק בהם), אפילו רבנים ראשיים נשארו לשבת בעת שירת נשים - שכן יציאה מהאולם תהיה הלבנת פני אדם רבים. לדבריה, בצבא ניתן לדעת מראש מה אמור להיות - ולהימנע מזה, אבל "אם קרה וחייל נמצא באולם שזמרת שרה, שיכבוש מבטו בקרקע מבלי לחולל שערורייה - כי גם זה חילול השם"¹⁰⁵.

❖ בריאיון לתמר רותם ("הארץ", 2008) אומרת בר שלום: "בין התלמידות שלי יש אימא לעשרה ילדים. שאלתי אותה למה היא צריכה את זה [ללמוד במכללה], והיא ענתה לי שהיא פשוט רוצה ללמוד. בעיני זו נשיות חרדית חדשה. ההכרה שאישה בגיל 40 יכולה עדיין להתפתח ולמלא אחר מאווייה. זה לא גיל מבוגר. הן יכולות עדיין למלא עולם שלם בתוכן. אצלי זה היה סיפור אחר. זה חשבון הנפש שלי, של למה באתי לעולם. אני אוהבת מאוד לתפור. לא היה לי רע. היה לי תוכן בחיים. אבל חיפשתי משמעות. שלושת ילדי היו מסודרים. חיפשתי לעשות בחיי משהו שיישאר אחרי. משהו שיחולל שינוי"¹⁰⁶.

❖ "אני מקדמת נשים חרדיות, אני פותחת להן דלתות היום שנפתחו בפניי בקושי מאד מאד גדול, אבל הן נפתחו. כבר חמישים שנה שנשים חרדיות לא מחויבות רק לבית, הן היו מחויבות לעבודה. הן היו שר החוץ בעצם, והגבר היה השותף המלא להחזקת הבית. אבל את רוב הדברים החיצוניים דווקא הנשים החרדיות עשו, אבל הן עשו את זה ממקום הרבה יותר סגור ומופנם ובהדרגה הגענו לזה שהן רוצות קצת יותר וזה בסדר, הגיע הזמן. התפלאתי שזה לקח להן כל כך הרבה זמן"¹⁰⁷.

❖ בפאנל בנושא יהדות, ציונות וישראל שנערך במרכז יצחק רבין בתל אביב, גינתה עדינה בר שלום את צנזור הפרט באתר החדשות החרדי "בחדרי חרדים" ובביטאון ש"ס, "יום ליום". "בושה גדולה", "אולי הם רוצים שנלך עוד פעם עם רעלות?", תהתה. היא סיפרה גם: "מישהו הדפיס אלבום על אבא, שבו טשטשו את הפנים של אמי ושל אמו, סבתי". ואני מראה לאבא, וגם הוא הזדעזע. הוא אמר: 'איזו חוצפה. שתיהן כבר לא בחיים, מה זה צריך להיות?'. בהמשך הביעה את חששה מפני המגמה של הדרת נשים בעולם החרדי, ואמרה: "אדם לא יכול להסתכל בפנים של אישה ולהגיד: 'איזו אישה, נאה, בריאה נאה ברא הקדוש ברוך הוא?', מה קורה לנו? אני חוששת מאוד מאוד שאם זה ימשיך, אנחנו נצטרך לכסות את פנינו"¹⁰⁸.

¹⁰⁴ בתוך, טלי פרקש, [בתו של הרב עובדיה: הדרת נשים - לא לפי התורה](#), ynet, 28.11.2011

¹⁰⁵ שם

¹⁰⁶ תמר רותם, [כך הצליחה עדינה בר שלום, בתו הבכורה של הרב עובדיה יוסף, להקים אוניברסיטה לחרדים](#), "הארץ", 19.12.2008

¹⁰⁷ [סערה בעקבות 'פסק הלכה' של עדינה בר שלום, באתר "חדשות סרונים"](#), 8.03.2016

¹⁰⁸ יקי אדמקר, [בתו של הרב עובדיה על צנזור הפרט: "אולי רוצים שנלך עם רעלות?"](#), וואלה חדשות, 29.05.2015

♣ דונו בקבוצה בשאלות הבאות:

- האם, ניתן להגדיר את עדינה בר שלום פמיניסטית חרדית? מדוע? כיצד ניתן להיות פמיניסטית בעולם חרדי?
 - מהי תרומתה של עדינה בר שלום לנשים בעולם החרדי? האם הייתה יכולה לעשות זאת אילו באה מעולם חילוני? מדוע?
 - האם, לדעתכן/ם, הרקע התרבותי-מזרחי של עדינה בר שלום, השפיע על תפיסת עולמה המגדרית? מדוע?
- ♣ להפגנה דמיונית של נשים חרדיות כנגד הדרת נשים מהמרחב הציבורי, הכינו כרזות ברוח דבריה של עדינה בר שלום. הקפידו שהסיסמה והעיצוב הגרפי של הכרזה ישרתו זה את זה.
- ♣ הציגו את הכרזות שהכנתן/ם במליאה והתייחסו לשיקולי הדעת שהנחו אתכן/ם בניסוחן ובעיצובן הגרפי.

נאום בחירות

משימת סיכום

דמיינו שעדינה בר שלום נבחרת להיות יושבת ראש של מפלגה חרדית ספרדית, והיא מנהלת קמפיין בחירות לכנסת.

♣ דונו בקבוצה בשאלות הבאות:

- מה הייתה אומרת על יוצאי ארצות האסלאם ועל תרבותם (בהתייחס למסורת, לדת ולמגדר)?
 - מה הייתה אומרת על מקומן ועל מעמדן של נשים חרדיות בחברה?
 - מה הייתה אומרת על השכלת נשים חרדיות?
- ♣ על סמך תשובותיכן/ם, כתבו נאום בחירות שתישא עדינה בר שלום.
- ♣ צלמו אחת מחברות הקבוצה הנושאת את הנאום בשמה של עדינה בר שלום, והציגו את הסרטון במליאה למשוב עמיתים.
- ♣ דונו במליאה בסוגיות העולות מן הנאומים השונים.

להרחבה

ביבליוגרפיה מומלצת

♣ עדינה בר שלום, ויקיפדיה

- ♣ [עדינה בר שלום, משרד החינוך, אתר פרס ישראל](#)
- ♣ [סערה בעקבות 'פסק הלכה' של עדינה בר שלום, באתר "חדשות סרוגים", 8.03.2016](#)
- ♣ [טלי פרקש, בתו של הרב עובדיה: הדרת נשים - לא לפי התורה, ynet, 28.11.2011](#)
- ♣ [ד"ר אורנה מרקוס בן צבי, שרי בכר, נשים בזירה הציבורית, מנהיגות ומעורבות, "על סדר היום", אדר תשע"ג, מנהל חברה ונוער בשיתוף היחידה לשוויון בין המינים](#)
- ♣ [יקי אדמקר, בתו של הרב עובדיה על צנזור השרות: "אולי רוצים שנלך עם רעלות?", וואלה חדשות, 29.05.2015](#)
- ♣ [ישי כהן, "גבר יכול לשבת וליהנות משירת אישה אם לא מביט בה", כיכר השבת, 18.03.2016](#)
- ♣ [ישי כהן, חברת מועצת הנשים עדינה בר שלום תשתתף בישיבות סיעת ש"ס, כיכר השבת, 06.07.2015](#)
- ♣ [תמר רותם, כך הצליחה עדינה בר שלום, בתו הבכורה של הרב עובדיה יוסף, להקים אוניברסיטה לחרדים, "הארץ" 19.12.2008](#)

ויקי שירן

ד"ר ויקי שירן (1947 - 15 במרץ 2004) נולדה במצרים ועלתה לארץ עם משפחתה בגיל 4. הייתה קרימינולוגית וסוציולוגית ישראלית ופמיניסטית מזרחית, משוררת, במאית, תסריטאית ומרצה. הייתה ממקימי הקשת המזרחית, והייתה חברה בוועד המנהל של הרשות השנייה.

ויקי שירן, מתוך הסרט "שוברת קיר" של הרשות השנייה (צילום מסך)

אתגר

הלעג ל"פרחה" מדברי ויקי שירן

"אני יודעת ש"פרחה" היא מלת גנאי ובכל פעם שאני שומעת אותה או נתקלת בה אני מרגישה צביטת כאב. אז אני תמיד רואה אותך פרחה, אישה מרוקאית, עומדת נבוכה מולי ומאחורי גבך מנצנץ פרצופו המכוער של האספסוף הישראלי שלקח את שמך היפה והפך אותו לשם נרדף לבחורה המונית, שלבה גס, שמתלבשת באופן לא מנומס, בחורה מזרחית. אספסוף ריק ויהיר שלקח את שמך כדי להלעיג בו על בנותיי ונכדותייך..."¹⁰⁹

קראו את גלגולו של שם הגנאי "פרחה" בויקיפדיה, וצפו בקטע קצרצר מתוך ההצגה "פרחה שם יפה".

- ♣ הסבירו את "עלבונה" של ויקי שירן נוכח שם גנאי זה. מה דעתכן/ם על העלבון?
- ♣ בעקבות דברים אלה, דונו בקבוצה בשאלות שהייתן/ם רוצים לשאול את ויקי שירן.
- ♣ בדקו בהמשך הלימוד אלו תשובות קיבלתן/ם לשאלות שהועלו.

¹⁰⁹ מתוך "עתון תל אביב", מדור מלחמת האליטות, באתר "הדרך למעלה – להעצמה אישית", מאת חנה בית הלחמי

ויקי (ויקטורין בן-נתן) שירן נולדה באלכסנדריה שבמצרים. עלתה ארצה עם בני משפחתה ב-1951, כשהייתה בת ארבע. את ילדותה בילתה בשכונת התקווה. במיתון של שנת 1960 פוטר אב המשפחה, וויקי בת ה-13.5 יצאה לעבוד. הדבר השפיע רבות על תפיסותיה החברתיות לגבי קיפוח, מיעוטים וגם היחס לנשים. את תעודת הבגרות שלה היא השלימה בגיל 17, אז גם החלה ללמוד ספרות והיסטוריה באוניברסיטת תל אביב. מאוחר יותר כשכבר הייתה אם לשתי בנות, נסעה לניו יורק לעשות את עבודת הדוקטורט. היא סיימה אותה בשנת 1991. עבודתה בודקת את השחיתות בישראל, את אופניה ואת תדירות חשיפתה בשנים 1948 – 1988. במחקרה בדקה את מי המנגנון השלטוני התיר לחשוף כמושחת ומי זכה להגנתו של מנגנון זה. בניתוח מעמיק של פרשייה אחר פרשייה בהיסטוריית השחיתות בישראל, הוכיחה ויקי שיש מושחתים שווים ומושחתים שווים יותר, וככל שהפוליטיקאי המגיע אל זירת הפשע מצויד ברשת ביטחון ציבורי-היסטורי צפופה יותר ושייך למפלגה גדולה יותר, כך נוטה המערכת לחסום את שפיטתו על פי סטנדרטים של פשיעה. הדבר נעשה על ידי יצירת אקלים תקשורתי של סקנדל במקום להתייחס בצורה עניינית לחקירה המשטרית והמשפטית המתבקשת.

את פעילותה הפוליטית התחילה, בראשית שנות ה-70, והייתה מראשוני המאבק לקידום מזרחים, נשים וגברים כאחד. בסוף שנות ה-70 ובשנות ה-80 כיכבה בתקשורת על תקן האינטלקטואלית המזרחית. היא הייתה פעילה בצל"ש (ציונות למען שוויון), בפנתרים השחורים, ובמפלגת תמ"י של אהרון אבו חצירא. היא גם פעלה למען דיאלוג ישראלי-פלסטיני, הייתה ממקימי "הקשת המזרחית", והייתה חברה בוועד המנהל של הרשות השנייה, במאית, תסריטאית ומרצה.

בנוסף ויקי השתתפה גם בפעילות התאטרון הפוליטי של יפו, יזמה את כנס "ישראל זה אני", הגישה את הבג"ץ נגד היעדר הייצוג המזרחי ב"עמוד האש", והייתה מאושיות ה"חזית המזרחית" וה"מזרח אל השלום". היא הייתה שותפה בהקמת מרכז אדווה, ובמערכת "עתון אחר". היא הצטרפה לתנועה הפמיניסטית בישראל מראשיתה, אך גם ביקרה אותה על הדרתה את הנשים המזרחיות, תוך שהיא חושפת אותו כמנגנון כוחני המציג עצמו כמייצג את כלל הנשים בישראל. לדבריה, תהליך זה נעשה תוך הצגת סדר היום האשכנזי כאילו היה סדר יום המתאים לכל הנשים בישראל.

בנוסף לעבודתה האקדמית, התקשורתית, החברתית והחינוכית, עסקה ד"ר ויקי שירן גם ביצירה אישית: בעבר פרסמה שירן גם סיפורים ושירים פרי עטה, בשנים האחרונות – כבמאית ותסריטאית – יצרה סרט על ילדים בשואה מהיבט ייחודי של עולמם לפני המלחמה ובתחילתה.

"בעשור האחרון היה עיקר פעילותה של ויקי בתחום הפמיניסטי. פעילות זו הייתה קשורה בתחילתה לנשים מזרחיות, שאיתן הקימה את "אחותי", שבין השאר תמכה בויקי כנפו. אך בשנים האחרונות הפכה למובילה מרכזית של המאבק נגד פורנוגרפיה. היא קלטה את עוצמת הפוטנציאל של שיתוף פעולה בין ארגוני נשים (וארגונים אחרים כמו הקשת הדמוקרטית המזרחית והתנועה לגבריות חדשה) והצליחה לחבר בין הקבוצות והפעילות כדי להעביר לציבור הרחב את המשמעויות ההרסניות של התנחלות הפורנוגרפיה בערוצי השידור הציבוריים. זו הייתה הפעילות הדומיננטית שלה בשלוש השנים האחרונות: היא השתתפה בדיונים של ועדת החינוך על החוק האוסר שידורי פורנוגרפיה, בדיון שהתקיים בבג"ץ, בכנסים שקיימה הקואליציה נגד הפורנוגרפיה ובכתביה. מאמרה האקדמי האחרון עסק במאבק נגד פורנוגרפיה בישראל. הקמת המחלקה ללימודי נשים ומגדר במכללת בית ברל על ידי ויקי, אשר השרתה מרוחה על אופייה של המחלקה ועל גישתן הפמיניסטית המחויבת של המרצות, הייתה אך טבעית לדרכה, לאישיותה ובפרט למנהיגות הפמיניסטית החכמה והאמיצה, שאין לה תחליף..."¹¹¹

¹¹⁰ מתוך: רפי שובלי, ויקי שירן, הגדה השמאלית, 6 ביוני 2004 ומתוך: ויקי שירן, לקסיקון הספרות העברית החדשה

¹¹¹ בתוך: ד"ר אסתר הרצוג, ויקי שירן – מנהיגה פמיניסטית גדולה, באתר "הדרך למעלה – להעצמה אישית".

עבודה קבוצתית

- ♣ ערכו רשימה של כל הנושאים והמאבקים שוויקי שירן הייתה מעורבת בהם, וכן כל הארגונים והתנועות שהיא הקימה או הייתה שותפה בפעילותם.
- ♣ דונו במכנה המשותף של כל הדברים ברשימה שנתקבלה: מה אפשר ללמוד מכך על המנהיגות של שירן?
- ♣ בחרו אחד מהארגונים המופיעים ברשימה, חקרו אותו והציגו את פעילותו במליאה.

נא להכיר

"פמיניסטית" ו"מזרחית" על פי שירן¹¹²

ההגדרה העצמית של אישה כ"פמיניסטית" היא הגדרה מיליטנטית (לוחמנית). אישה כזאת אומרת באופן אישי מאוד, אני מפענחת את המציאות החברתית שבה אני חיה מנקודת מבט של מורדת, ואני משתחררת מדיכוי, בעיקרו סמוי, אבל אני כבר לא לבד. האישה הזאת מהלכת קסם על עצמה ואומרת לשומעיה, שהחלה להתגבר על הפחד ועל ההאשמות העצמיות, והיא מבינה עתה שמצוקותיה וחולשתה אינן נובעות מאופייה המזופת או מזלה הרע, אלא ממיקומה הנחות במבנה החברתי ומכוחה הפוליטי הדל. ובעיקר, מן הכוח העצום הנמצא בידי מדכאיה.

עוד היא אומרת, שהיא יודעת שהעולם מעוצב בידי גברים, מנקודת מבטם, לתועלתם, וכדי לשנותו כך שיכיל אותה ואת אחיותיה ויממש את צורכיהן וחלומותיהן, היא צריכה להיאבק ולהסיר במו ידיה את כבליה. כאשר אישה זו חווה כתודעה מפעילה את העובדה שנשים מהוות את מחצית המין האנושי, היא הופכת לאישה פוליטית. חייה האישיים, כמו גם הידע הפרטי שלה, הופכים להיות רלוונטיים מאוד לתהליכים והחלטות חברתיות ברמה הקולקטיבית.

אם כן, כאשר אישה בוחרת להגדיר את עצמה כ"פמיניסטית" היא מציגה הגדרה זהותית חדשה שמאחוריה מתנוססים דגל, מאבק, סולידריות, אמון בעצמה ונחישות של נשים. לא אחת אישה זו תחוה לגלוג ואיבה מצד גברים, אך גם מנשים. נשים רבות מאוימות מקריאת המרד הנשית והן מתנגדות להשקפת העולם ולנקודת המבט שהיא מייצגת. יריבי הפמיניזם נוטים להציג את היעדר התמיכה הנשית הרחבה כראייה ניצחת לאי תקפותו.

התודעה הפמיניסטית אינה קלה לנשים. עדשות הפמיניזם הן חכמות ומחכימות אבל גם מכאיבות מאוד. נשים רואות דרכן את מארג הנורמות, הערכים, האמונות והמיתוסים שמעצב את חייהן ותודעתן כמוכפפות, באופן ישיר ועקיף, לגברים ולמשפחה. לפעמים הכפפתן נעשית בכוח הזרוע, אך בחברות הדמוקרטיות היא נעשית לרוב באופן מעודן המנצל את רגשותיהן וחוסר אונן. הכפפת נשים היא כה מושרשת בדימויי התרבות והדת, ותמיד עטופה במלים נאצלות ומחניפות, עד שנשים רבות מאמינות שזה מקומן הטבעי ותמצית נשיותן.

לכן נשים רבות אינן מגדירות את עצמן כפמיניסטיות. חלקן השלימו עם מעגלי הדיכוי של המשפחה, הבעל, הילדים, מקום העבודה. הן הסתגלו מפני שאין להן הכוח להילחם באנשים היקרים להן, מפני שהן מותשות ומפני שאפשר לחיות, הן אומרות בעייפות, גם עם רגעים אחדים של אושר. נשים רבות אחרות הנמצאות באמצע חייהן מתקשות להביט אל עברן בביקורתיות, חוששות להיות מוצפות

¹¹² תקציר מאמרה, ויקי שירן, [לפענח את הכוח, לברוא עולם חדש](#), באתר הסתדרות המורים

ברגשות מסוכסכים ולאבד את מעט שלוות נפשן. ויש גם נשים רבות, בנות המעמד הבינוני-גבוה בעיקר, החיות חיים חומריים נוחים ואין להן הרצון או הדמיון לתאר עולם אחר וחדש.

וכך, עקב ההשתקה העצמית, נערות ונשים צעירות מטופפות, בחסות אמותיהן וסבתותיהן, אל מערכות התפקידים והציפיות המסורתיות, וכמוהן גולשות אל מלכודת הדבש שמציע העולם (הפטריאכלי) לאוכלוסייה הנשית החיה את נחיתותה בהשלמה עצמית, והיום אף עם סיסמאות על שוויון ופמיניזם. הדיכוי הנשי כל כך הופנם, או לא מפוענח, עד שיש אפילו צעירות רבות המגדירות את עצמן כפוסט-פמיניסטיות, כי "פמיניזם שייך לשנות השמונים" ודיכוי נשים "זה רק באפגניסטן".

אישה הבוחרת להגדיר את עצמה כמזרחית היא אישה אמיצה המוכנה להיאבק מול איבה, הכחשה, ביזוי ולעג. במלה אחת היא אומרת שהיא עוברת שחרור פנימי ואישי ושחרור פוליטי. היא אומרת שהיא יודעת שהקולקטיב המזרחי שאליו היא משתייכת הודחק כאן אל השוליים, בתהליך ממושך של עשרות דורות, עד שהפך להיות בן בית במעמדות הנמוכים, שמהם קשה לרוב בניו ובנותיו להיחלץ.

היא אומרת שהיא יודעת שהתרבות המזרחית נמחקה ברגל גסה מההוויה והזיכרון הישראליים, וכך נשדדה מן המזרחים הזכות הטבעית לצמוח משורשיהם. היא גם אומרת יותר מדבר קשה אחד או שניים על הציונות. היא מצביעה על הקשר הכרונולוגי בין התחלת האפליה המוסדית והאידיאולוגית כלפי מזרחים ובין התחלת הפעילות הציונית בארץ ישראל, ואף על הקשר בין ההסללה של מזרחים אל המעמדות הנמוכים ובין האידיאולוגיה הציונית שראתה בהם "חומר אנושי" ירוד שאינו יכול לממש, כל שכן להנהיג, את הלאומיות היהודית המתחדשת.

היא חושפת את התפיסה האימפריאלית האירופוצנטרית¹¹³ שאימצה הציונות, כדי להצדיק את ההתייחסות מפחיתת הערך אל היהודים שבאו מן המזרח הערבי לישראל. ולבסוף היא אומרת את הקשה מכל: שאפליית מזרחים לא פסקה והיא מובנית בתוך המבנה החברתי והאידיאלי גם היום, שהפערים הסוציו-אקונומיים וההשכלתיים גדולים כבעבר, ושהתפיסה המתנשאת הגזענית כלפיהם עדיין דבוקה לעורה של החברה הישראלית כצרעת.

במלים אחרות, כאשר אישה מגדירה את עצמה מזרחית היא אומרת שלמדה לפענח את מבנה הכוח, על כל רבדיו התרבותיים, וכי לעולם לא תהיה מוכנה עוד לקבל את השקר והרשעות הטמונים בהנחה שמעמדם הנחות של מזרחים בישראל בכל תחומי החיים, במשך יותר ממאה שנים, הוא בגלל הגנטיקה שלהם, או בגלל העצלות, או בגלל ש"ס.

אישה כזאת מתחילה לחלום, לברוא, עולם חדש. אם היא פמיניסטית, קל לה הרבה יותר. הטבע האנושי, הסדר חברתי, מבנה הכוח, מנגנוני ההסוואה וההשתקה, מוכרים לה והיא מפענחת אותם בקלות. אחרי ככלות הכל, דיכוי הוא דיכוי.

עבודה בקבוצה

- ♣ עיינו בהגדרות של שירן ל"פמיניסטית" ול"מזרחית" והשוו אותן להגדרות אחרות שתאתרו במאגרי המידע ברשת.
- ♣ מה אפשר להסיק מן ההשוואה? מה הדומה ומה השונה בין הגדרותיה של שירן להגדרות האחרות?
- ♣ נסחו הגדרה משלכם לשני המושגים, תוך בירור עמדותיכם/ם ובירור עמדותיה של ד"ר ויקי שירן.
- ♣ הציגו את ההגדרות שלכם/ם לדיון במליאה והסבירו את שיקולי הדעת בניסוחן.

¹¹³ תפיסה אירופוצנטרית – תפיסה הרואה בתרבות האירופאית את עיקר התרבות האנושית הנאורה

עבודה בקבוצה

פעילים חברתיים מבקשים להוקיר את זכרה של ד"ר ויקי שירן באמצעות יוזמות חברתיות בבתי הספר ברוח השקפותיה של שירן.

♣ עיינו ברשימת הנושאים, המאבקים, התנועות והעמותות מהפעילות השנייה של יחידה זו, ובחרו נושא הקרוב ללבבך/ם ו/אפשר לקדמו בקרב התלמידות/ים בבית הספר.

♣ נסחו הצעה ליוזמה חברתית שתקדם את הנושא הנבחר ברוח השקפותיה של ד"ר שירן. פרטו בהצעה את הסעיפים הבאים:

- שם היוזמה או נושא היוזמה
- רציונל: הרקע שעליו מושתתת ההצעה – הנחיצות שלו בבית הספר, חשיבות הנושא לקהל היעד, האמונה בהצלחת היוזמה.
- מטרות היוזמה
- מהלכים ליישום היוזמה (כולל האחריות שלכם להפעלתה)
- שותפים אפשריים ליישום היוזמה
- משאבים נדרשים

♣ הציגו במליאה את היוזמה שלכן/ם. נסו לשכנע את התלמידות/ים שהיוזמה ראויה ומתאימה לבית הספר שלכן/ם.

♣ בחרו מבין היוזמות שיוצגו במליאה, שתי יוזמות, שלדעת רב התלמידות/ים הן יוזמות ראויות, והציעו אותן להנהלה.

להרחבה

ביבליוגרפיה מומלצת

- ♣ [ויקי שירן, ויקיפדיה](#)
- ♣ [ויקי שירן, לקסיקון הספרות העברית החדשה](#)
- ♣ [ויקי שירן, לפענח את הכוח, לברוא עולם חדש, באתר הסתדרות המורים](#)
- ♣ [ויקי שירן, שוברת קיר \(שלושה שירים\), ד"ר קציעה עלון, על היצירה, באתר תרבות IL](#)
- ♣ [אייל הראובני ועופר מאיר, ויקי שירן הלכה לעולמה; "נאבקה על האמת שלה", ynet, 16.03.2004](#)
- ♣ [אלמוג בהר, שפופה תדיר על גדות ביבים, שולה פרחים, "הארץ", 28.06.2005](#)
- ♣ [ד"ר אסתר הרצוג, ויקי שירן מנהיגה פמיניסטית דגולה, באתר הדרך למעלה – להעצמה אישית](#)
- ♣ [חנה בית הלחמי, נפטרה ד"ר ויקי שירן, ז"ל, באתר הדרך למעלה – להעצמה אישית](#)

♣ פרופ' סמדר לביא, [ויקי שירן](#) – [ו'האשכנזים מהבונקר'](#), באתר הקשת הדמוקרטית
הישראלית

♣ רפי שובלי, [ויקי שירן](#), הגדה השמאלית, 6 ביוני 2004

מירי בן שמחון

מירי בן-שמחון נולדה בכ"ד בטבת תש"י, 13 בינואר 1950 במרסיי בצרפת, בשעה שהוריה, זהבה וחיים, היו שם בדרכם ממרוקו לישראל. היא גדלה בשכונת קטמון א' בירושלים. למדה באוניברסיטה העברית. עבדה במשרד פרסום וערכה מדורים בעתון "ירושלים". מגיל 25 החלה לפרסם שירה.

מירי בן שמחון (מקור ויקיפדיה, שימוש חופשי)

אתגר

נערה מן הקטמונים

נערה מן הקטמונים (חתך-אורך)¹¹⁴

נערה שחרה עם חטטים בפנים
עליזה אלפנדר
במקום שנועד לאנשים אחרים
מכבסת את בגדיה
כמי שעושה הטוב בעיני אלהים
אחר כך תדיח רצפה
ותתקן פרחים באגרטל....
...והשם שלה נשאר נקי.
כלם בשכונה יודעים שעליזה היא בחורה ללא רבב
אומרת "שלום" ו"מה שלום הילדים"
יודעת לתפר ויושבת בבית
בחורה רצינית.
יום יבוא והמזל שלה יבוא גם כן
יבוא בחור לענין והיא תתחתן
ותוליד ילדים שיגדלו בעזרת השם
ויעריכו את האמא שלהם.

♣ קראו על שכונת הקטמונים
בויקיפדיה

♣ בעקבות קריאת השיר "נערה מן
הקטמונים (חתך אורך)" על מי
לדעתכם מדברת מירי? מי היא
אותה עליזה?

♣ מה מנסה מירי לומר על החברה
בשכונת קטמון?

¹¹⁴ מתוך: מירי בן שמחון, מעניינת, לא מעניינת. הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשמ"ג, באתר: תרבות.IL

בן-שמחון נולדה במחנה מעבר בצרפת, כשהיו הוריה בדרכם ממרוקו לישראל. חודשיים וחצי אחרי שנולדה בצרפת, הוריה נפרדו בעודה תינוקת בת חצי שנה ונישאו בשנית לבני זוג אחרים. כשהגיעו לארץ התיישבו בירושלים. אביה בשכונת תלפיות, והיא ואימה – בקטמון. רק כשהגיעה לתיכון התוודעה לתרבויות נוספות, משום שעד אז הכירה רק את אורח החיים המרוקאי שהיה חלק מההווה השכונתי. לדבריה, זה היה מקור ההשראה שלה לשיר "נערה מן הקטמונים" שהתפרסם בספר "מעוניינת, לא מעוניינת".

בן שמחון השתדלה בחייה לא לנהוג לפי המוסכמות והערכים של נערה מבית מזרחי מסורתי שעליהם היא כותבת, היא מרדה במוסכמות החברתיות וחצתה גבולות.

לאחר השירות הצבאי, התגייסה לשירות הביטחון הכללי, ואז החלה הידרדרות במצבה הנפשי. כשהשתחררה למדה ספרות עברית באוניברסיטה העברית שבירושלים, עבדה במשרד פרסום, פרסמה כתבות במקומון "ירושלים", עבדה כמתרגמת וכיועצת לשון, תרגמה שירים וכתבה שירים וסיפורים קצרים.

בערב שירה הכירה את הסופר והמשורר שמעון צימר, ועברה לגור איתו בתל אביב. כעבור זמן לא רב היא אושפזה לראשונה בכפייה. מצבה הלך והידרדר, וכך גם האשפוזים הלכו וגברו. היא סירבה לקבל טיפול תרופתי מחשש שזה יפגע בדמיון שלה וביצירתיות שלה. בין האשפוזים היא חיה בדוחק בדירתה שבשכונת גילה בירושלים, לעתים בלי מים, אוכל וחשמל. את חייה אפשר לתאר על ידי ציטוט משיר שכתבה. השיר נקרא "על מצב הנפש" מתוך ספרה "צמא":

"חציתי את הקווים האדומים של הנפש/ כמו חתול חוצה כביש מלא סאון תנועה./ היה מרומם, פראי, נשגב, לא מובן לאיש מלבדי"¹¹⁶.

מירי נהרגה בתאונת דרכים ב 24.6.1996 בכניסה למושב פתחיה בשעת לילה מאוחרת, והיא בת 46 בלבד.

♣ מתוך דברים אלה בחרו אחת מן הסיטואציות הבאות בחייה של המשוררת בן שמחון:

- שיחה עם חברה משכונת קטמון על עתידן
- שיחה עם חברה באוניברסיטה על עברה בשכונת קטמון
- ♣ שערו מה הייתה אומרת בן שמחון בסיטואציה שבחרתן/ם וכתבו דו-שיח בין שתי החברות.
- ♣ המחיזו את הדיאלוג והציגו אותו במליאה. הסבירו את שיקול הדעת שהנחה אתכן/ם ביצירת הדיאלוג.

¹¹⁵ מתוך: אלי אליהו, חידת מותה והשכחתה של המשוררת מירי בן שמחון, עכבר העיר, 18.7.2010 ומתוך: ויקיפדיה

¹¹⁶ מירי בן שמחון, צמא, ספריית פועלים, 1990

השירה של מירי בן-שמחון עוסקת בשאלות מגדריות, אתניות, מעמדיות ותרבותיות-פוליטיות. שירה פורסמו בעתונים ובכתבי עת שונים.

שמעון שלוש, משורר ואמן, אמר על יצירתה: "שירה מצטיינים במצלול עשיר ובנשימה מקורית ומורכבת. מירי הייתה פרפורמרית של השירים שלה. היא קראה אותם בביצוע בימתי הולם ומעורר השתאות. היא שיחקה את השירים שלה"¹¹⁷.

ספר שירה הראשון "מעוניינת לא מעוניינת" הופיע ב-1983. נראה שבשם שבחרה היא מתלבטת אם להגדיר את עצמה כשייכת לחוג השירה האליטיסטי, מה שאומר להיחשב כ"משוררת" ולשלם את תשלום החשיפה האישית-אינטימית הכרוך בכך.

בשירה **נְעֵרָה מִן הַקְטָמוֹנִים (חֶתֶךְ-אֶרֶץ)**, התכתבה מירי עם השיר "נערה מירושלים" של מאיר ויזלטיר, שאותו הכירה בסדנת שירה ועמו ניהלה קשר אהבה בדיוני וחד צדדי, שהושפע ממצבה הנפשי המעורער לעתים. השיר מתייחס ל"נערות מן הקטמונים" שאליהן כיוון ויזלטיר בשירו "נערה מירושלים" - בנות דמותה של בן שמחון אשר נותרו במעמד הנמוך, עובדות בעבודה פשוטה, חולמות להתחתן. בן שמחון ציירה בו דיוקן מורכב ומלא חמלה של עליזה אלפנדרי. היומיום של עליזה מתנהל בין גבולות ברורים: אסתטיים, היגייניים, מיניים ומעמדיים. ביד אמן משרטטת בן שמחון את הגבולות הללו, שאינם ניתנים לחצייה על ידי עליזה, אך נחצו על ידי בן שמחון עצמה. הגבול האסתטי חרוט על שטח הפנים של עליזה. פניה של עליזה הם פניו של האחר: היא שחורה ויש לה חטטים בפנים.

על שירה **"לקראת שיר"**, כותב מתי שמואלוף¹¹⁸: "בן-שמחון יוצרת כאן את ההקשר שנע בין חרדה לבין תשוקה זו שמתבטאת ברצון לכתוב. החרדה מתעצמת, ונקשרת לתפיסת העצמי באהבה הראשונה, מתוך דיאלוג עם גבר המסמל את השיח הציבורי; תפיסת הגוף הראשונית שלה, כחלק מהתבגרות ומכניסה לסדר פטריארכלי וראשית הנגיעה בתשוקה שיש בה גם נכמרות, וכן גילוי המבט של החברה עליה – גילוי שהופך לחרדה. קריאת היחסים עם החבר הופכים להתכתבות עם הלאומיות: יפי גופו כמו מייצג את התרבות הלאומית שקבעה כיצד יש לכתוב, ומהם הקודים שבאמצעותם אפשר לפרש את השירה "הנכונה" ואת הביוגרפיה "הנכונה" של היוצרים".

♣ קראו עוד משירה של מירי בן שמחון:

- מירי בן שמחון, **"לקראת שיר"**, מתוך "מעוניינת לא מעוניינת", הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1983, תל - אביב, עמ' 7 – 9
- מירי בן שמחון, "נערה מן הרחם", "פרספקטיבה", "נערה מן הקטמונים (חתך אורכי)" - שלושה שירים מתוך ספרה "מעוניינת לא מעוניינת" **באתר תרבות IL**.

♣ סכמו מתוך שירה את השקפתה על סוגיות של מגדר ועל תרבות מזרחית. היעזרו במידע נוסף המפורט בביבליוגרפיה המומלצת בהמשך.

♣ הציגו במליאה את הנלמד על השקפותיה אלה, בכל דרך יצירתית שתבחרו.

¹¹⁷ מתוך ויקיפדיה

¹¹⁸ מתי שמואלוף, **מרים את במרה שחורה**, אתר העוקץ, 14.04.2013

עבודה בקבוצה:

"ללכת שבי אחריו" (באנגלית: Dead Poets Society, בתרגום מילולי לעברית: "אגודת המשוררים המתים") הוא סרט קולנוע משנת 1989 שבויים על ידי פיטר ויר. העלילה מתרחשת בשנת 1959 בבית ספר שמרני ואריסטוקרטי לבנים, ומספרת את סיפורו של מורה מחליף לאנגלית (רובין ויליאמס), המעודד את תלמידיו לשנות את תפיסת עולמם הקונפורמיסטית דרך לימודי הספרות והשירה (אם עדיין לא צפיתם בסרט, מומלץ מאוד לעשות זאת).

♣ הציעו יוזמה להנהלת בית ספר, ברוח הסרט, "ללכת שבי אחריה" – שמטרתה: עידוד תלמידות/ים לשנות את השקפתן/ם על מגדר ועל תרבות מזרחית באמצעות שירה של מירי בן שמחון.

♣ כתבו את היוזמה תוך התייחסות ל:

- מטרת היוזמה
 - דרכי פעולה
 - תוצאות רצויות מהפעלת היוזמה
 - טיעונים משכנעים לבחירה במירי בן שמחון כמשוררת מעוררת השראה
- ♣ הציעו את היוזמה הזו למורה לספרות ולהנהלת בית הספר, ונסו לשכנעם לאמצה.

להרחבה

ביבליוגרפיה מומלצת

- ♣ מירי בן שמחון, ויקיפדיה
- ♣ מירי בן שמחון, "לקסיקון הספרות העברית החדשה"
- ♣ מירי בן שמחון, "נערה מן הרחם", "פרספקטיבה", "נערה מן הקטמונים (חתך אורז)" – שלושה שירים מתוך ספרה "מעוניינת לא מעוניינת" באתר תרבות IL.
- ♣ מירי בן שמחון, "לקראת שיר", מתוך "מעוניינת לא מעוניינת", הוצ. הקיבוץ המאוחד, 1983, תל – אביב, עמ' 7 – 9
- ♣ אלי אליהו, חידת מותה והשכחתה של המשוררת מירי בן שמחון, עכבר העיר, 18.07.2010
- ♣ ארז שוויצר, דברים שבשירה, ריס ננעץ בבשר, "הארץ", 18.08.2010
- ♣ יצחק לאור, על מירי בן שמחון ואחרים, "הארץ", 06.08.2010
- ♣ מתי שמואלוף, הנסיכה הכלואה, ynet ספרים, 25.09.2008
- ♣ מתי שמואלוף, מרים את במרה שחורה, "העוקץ", 14.04.2013
- ♣ קציעה עלון, מסואב ומלא קסם, ויזלטיר בשירה של בן שמחון, "הארץ", 09.01.2015
- ♣ קציעה עלון, מעוניינת לא מעוניינת – מירי בן שמחון, באתר תרבות IL

חביבה פדיה

חביבה פדיה, 1957, חוקרת יהדות ותרבות ומשוררת ישראלית. פרופסור מן המניין בחוג להיסטוריה של עם ישראל וראש מרכז אליישר לחקר יהדות ספרד והמזרח באוניברסיטת בן-גוריון.

פרופ' חביבה פדיה. צילום: אדוה שלהבת
(מקור: כביש ארבעים – מגזין התרבות של הדרום, בשימוש הוגן)

אתגר

במשך מבצע צוק איתן, כשהשנאה געשה בארץ, יזמה פדיה את פרויקט "תיקון גבול", ערְבִי סולידריות בדרום הארץ. מטרת הפרויקט ליצור סולידריות בין קבוצות שונות בחברה הישראלית מתוך הכאב והמצוקה של הימים ההם. עם הזמן התפתח הפרויקט ל"תנועה הרוחנית לשלום": מטרתה, לדבריה של פדיה¹¹⁹, היא "לערער על ההגמוניה שיש לשמאל האשכנזי על השלום ולפרק קצת את המשוואה של 'שלום עכשיו', כדי להכליל כמה שיותר קבוצות במלה "שלום", כדי שהיא לא תהיה צבועה רק בצבע פוליטי אחד".

♣ קראו את המידע למעלה על פרויקט "תיקון גבול" שיזמה פדיה, והעלו במליאה רעיונות: אילו קבוצות שונות בחברה הישראלית אפשר להזמין לשולחן ה"תנועה הרוחנית לשלום"?

♣ התחלקו לקבוצות כשכל קבוצה בוחרת לייצג קבוצה אחרת:

- תארו כל אחת מהקבוצות בכמה משפטים.
- תארו את ההרכב הדמוגרפי של כל אחת מהן.
- הציעו פעילויות היכולות לגשר על פני הפערים בין הקבוצות השונות כדי להביאן לשולחן המשא ומתן.

♣ הציגו במליאה את הדברים שעלו בקבוצה ודונו באפשרויות המימוש של הצעותיכן/ם.

¹¹⁹ מתוך: רוויטל מדר, פרופ' חביבה פדיה מסתמנת כמנהיגה מזרחית מסוג אחר, "הארץ", 23.01.2015.

חביבה פדיה גדלה בשכונת 'מקור ברוך' בירושלים. אביה עלה מעיראק, ואמה הייתה ממשפחה מיוחסת מצאצאי המקובל הרב יהודה פתיה. בריאיון לבילי מוסקונה לרמן¹²¹ היא מספרת על ילדותה: "באתי מירושלים, שם נולדתי להורים ממוצא עיראקי. חיינו במובלעת שכונתית באזור מקור ברוך ורחוב דוד ילין. האווירה בין חילונים ודתיים, אשכנזים ומזרחים הייתה נינוחה. אלה היו חיים טרום המבט המתייג. הרגשתי שייכת. אימא שלי אישה חזקה מאוד, וגם כשקנינו במכולת רק לחם היו חוגים במוזיאון, ספריות, סרטים, מנוי משפחתי לאופרה ולגן החיות. אנשים מסביב אמרו משוגעת, גדולה מהחיים. בגיל 40 היא עזבה מקום עבודה רגיל עם משכורת והלכה להקים מפעל לשיקום תעסוקתי שעד היום מתמודד עם נשים עזובות. מצד שני, היה סבא שלי שהאמין שאתה צריך להיות מעורה בהווה של העולם וחשב שתרבות, השכלה, אמנות הם לא ערכים מופרכים, למרות שהיה אדם מאוד דתי ומאוד מיסטי".

פדיה למדה קבלה ומחשבת ישראל באוניברסיטה העברית בירושלים, ובה קיבלה את הדוקטורט. היא התקבלה כמרצה באוניברסיטת בן גוריון ומשנת 2013 היא עומדת בראש תכנית זוהר מתנאל העוסקת בחקר מורשת יהדות ספרד והמזרח.

בין תחומי מחקרה: ראשית הקבלה בפרובנס ובספרד; ראשית החסידות במאה ה-18; המסתורין היהודי הקדום; אפוקליפטיקה; מיתוס וריטואל. היא עוסקת בסוגיות הקשורות בתולדות הדת והתרבות היהודית, ובהן סוגיות של זמן ומקום; מרכז ופריפריה; משיחיות; שאלות של שפה ולשון. בנוסף ללימודיה ומחקריה האקדמיים בתחומים אלה, בשנת 1991 סיימה את לימודיה בבית הספר לתאטרון חזותי בירושלים.

פרופ' חביבה פדיה – עשייתה חולשת על תחומים רבים ומגוונים. קצרה היריעה מלהזכיר כאן את כולם, ולפיכך נעלה חלק מהם. היא כותבת שירה וחוקרת שירה. כמשוררת היא זכתה לקבל פרסים על ספרי השירה שלה: את פרס התאחדות המו"לים בישראל ע"ש ברנשטיין על "מתיבה סתומה", פרס נשיא המדינה לספרות על ספרה "מוצא הנפש", ופרס יהודה עמיחי לשירה על ספרה "דיו אדם".

פרופ' פדיה פועלת רבות להנחלת המוזיקה לציבור הרחב. נזכיר רק קומץ מיוזמותיה הרבות בתחום זה: היא הקימה את אנסמבל היונה להחייאת מוזיקה ליטורגית ומיסטית מהמזרח הקרוב, את עמותת רשימו: סביבה רוחנית וחומרית – עמותה לקידום אמנות, תרבות וחינוך בפריפריה. היא חברה בוועדות ההיגוי של פסטיבל המשוררים במטולה ובוועדת ההיגוי של "הזמנה לפיוט" במכון ון-ליר, של "קהילות שרות" ושל אתר הפיוט.¹²² כמו כן היא הייתה בין היוזמים של המופע "יהודה הלוי פינת אבן גבירול" שהתקיים בהיכל התרבות בתל אביב ב-2004, והעניקה ייעוץ אקדמי לתזמורת האנדלוסית.

בשנת 2013 הציגה פדיה מועמדות למועצת עיריית באר שבע בשמה המלא "חביבה פדיה סורוצקין". היא הוצבה במקום השלישי ברשימת מרץ כח לתושבים בעירייה בראשות יהודה אלוש.

פדיה נשואה לד"ר דוד סורוצקין, חוקר יהדות, עמית במרכז מצוינות לחקר המרות דת באוניברסיטת בן-גוריון. לזוג בת אחת רוחמה, והם מתגוררים בבאר שבע.

¹²⁰ מתוך: חביבה פדיה, ויקיפדיה, ומתוך: בילי מוסקונה לרמן, הבלתי מקובלת: ראיון עם חוקרת הקבלה פרופ' חביבה פדיה, nrg תרבות, 07.11.2008

¹²¹ מתוך: בילי מוסקונה לרמן, הבלתי מקובלת, nrg תרבות, 2008

¹²² מתוך: חביבה פדיה, אתר sensagent

♣ הרחיבו את ידיעותיכן/ם באמצעות הביבליוגרפיה בסוף היחידה על אחת מיוזמותיה החברתיות של פדיה:

- הקמת אנסמבל היונה
- הקמת זמן יהודי מלא – אנצקילופדיה מקוונת
- הקמת עמותת רשימו
- הקמת "קהילות שרות"

♣ חקרו את היוזמה, את מטרותיה ואת השפעותיה על החברה הישראלית.

♣ לאור המידע שרכשתם על היוזמה, דונו בשאלות הבאות:

- מה אפשר ללמוד על חביבה פדיה, שלמרות עיסוקיה הרבים מוצאת זמן גם ליוזמה כזאת?
- מה אפשר ללמוד על תפיסתה החברתית של פדיה מתוך היוזמה?
- כיצד, לדעתכן/ם, השפיעה הסביבה התרבותית-חברתית שבה צמחה פדיה, על המניעים של פדיה ליוזמה?

♣ הציגו במליאה את היוזמה שחקרתם ואת המסקנות על חביבה פדיה ודונו בדומה ובשונה שבין היוזמות השונות.

נא להכיר

באמצעות יצירתה "בעין החתול"¹²³

"חביבה פדיה למדה להתבונן לעומק העולם בזכות חתולים. אין המדובר בחתולי בית מהוגנים ודשנים אלא בחתולי רחוב חסרי שם ופינה משלהם. כשפדיה החלה לתת עליהם את הדעת, והם מצדם באו והתקבצו בחצרה, הפכו חיות השוליים הללו להיות עם הזמן סמל ומשל עבורה.

בספרה החדש "בעין החתול" היא מציירת דרכם תמונת מצב מדכדכת: חברה אנושית בה יש מרכז דשן ושוליים נשכחים; אנשי ממשל וממון אטומים מול בעלי כיסים ריקים ולבבות מלאים. פדיה מביטה בארכיטקטורה האנושית בסביבתה, מארג אנושי עשיר ומרתק שנדחף לשוליים, לעתים היא בתוך תוכה ולעתים היא כצופה מן הצד. גם כצופה היא עדיין בוחרת לחבור אל הקצוות, שם היא מוצאת חוס, אנושיות, ובעיקר את הלב החי והפועם ואת אזעקת האמת; את החברה הישראלית... גיבורי הספר הם אמנם חתולים, כולם עזי מבע ובעלי אישיות מסוגננת, אך העניין העמוק של פדיה הוא בבני אדם – היא בוחנת אותי ואותך, שולה מתוכם הנשייה הקולקטיבי את מה שכולנו העדפנו להדחיק; היא מקוננת על העיוורון של הלב כנגד השוליים; בחמלה היא מעלה על נס חתול מרוט זנב, דרכו היא מדברת על שכחה, על זבל, על אימהות ואורבניזם. רוזה-חתולים, הדוד שומל ורבנו פרץ הופכים להיות דמויות יותר ויותר קונקרטיים ויותר מופשטות; הדיבור שלהם הוא הלימוד שלנו..." המשיכו לקרוא את [המאמר המלא](#)

¹²³ מתוך: פנינה גפן, [אינטימיות של מודחים](#), בתוך: כתובים מחוקים וכתובים. פורסם במוסף השבת של "מקור ראשון", פברואר 2009

דמיון מודרך (עבודה אישית):

♣ היכנסו לגופו ולראשו של חתול רחוב. "עברו וטיילו ברחובות השכונה שלכם, בחצרות האחוריים של השכונה, במקומות שאתם מבקרים בהם רק לרגע, הביטו באנשים שאתם לא ממש מכירים, לבטח לא יודעים את שמותיהם, את אותם אלה שמנקים את רחובותיכם, גוזמים את העצים, אוספים את הזבל, הדוור שמחלק לכם דואר במשך עשרות שנים, האם אתם יודעים את שמם? היכן הם גרים? איך הם מרגישים בבוקר זה?

שאפו את הריחות, נסו להתבונן על העולם מגובה של חתול, היכנסו אל תוך התחושות, הפחדים, והאנטרקציה של החתולים עם בני אדם ועם חיות אחרות. כלבים, עכברים, ציפורים, נסו לחצות כחתולי רחוב כביש סואן, היכנסו עמם לחדר האשפה, הביטו מעיניהם על הגברת התמהונית המאכילה אותם בפינת הרחוב..."

בקבוצות:

♣ דונו בקבוצה בחוויה האישית שעברתם כחתולי רחוב. האם היא גרמה לכן/ם להתבונן אחרת בסביבה? האם היא גרמה לראות את האנשים ה"שקופים" בחברה?

♣ הכינו מסכה של חתול רחוב שאתם מזדהים.

♣ המחזונו שיח בין חתולי רחוב על סוגיה מגדרית כלשהי.

♣ הציגו את ההמחזה במליאה כשעל פניכן/ם המסכות.

משימת סיכום

"דיבור בציבור"

מדברים שאמרה חביבה פדיה: "המזרחיות היא זהות של דיכוי, זהות שנוצרה כדי להכניס קבוצה אתנית מסוימת ל'נישה'. יחד עם זאת, אני לא יכולה להגיד שאני אוהבת יותר את המושג 'יהודי-ערבי'. אני אמנם משתמשת במושג הזה, אך לא בצורה גורפת. בעיקר מפריעה לי התחושה שמייצרים מילים מיוחדות בשביל המזרחים. מעין הכלאות ממוקפות שבאות לסוכך על דבר שלכאורה לא היה קיים בעבר [...] גם המונח 'ספרדי' לא מספק. מצד אחד הוא לכאורה הביטוי, בהא הידיעה, אבל הלכה למעשה הוא ביטוי היררכי. במונח 'יהודי ספרדי' יש קריצה לאירופה, לכן המושג הזה משמש את אלו שמרגישים מגוחכים להיות סתם יהודים שבאו מפרס למשל. כיוון שכל הביטויים בעייתיים אני משתמשת בהם פעמים רבות רק לצורך ספציפי, או במירכאות, או שאני כמי שכפאו שד, בוחרת פעם בזה ופעם בזה, נופלת בין ההגדרות, אך לא ממש בתוכן"¹²⁴

המשיכו את דבריה של פרופ' חביבה פדיה, כהרצאה על בימת "טד":

♣ בעקבות הנלמד על פרופ' פדיה, על פועלה ועל יצירתה הכינו נאום הממשיך את הנאמר לעיל, ובו התייחסו גם לפערים מגדריים בחברה הישראלית שהיא עשויה להתייחס אליהם.

♣ צלמו את עצמכן/ם בסרטון והציגו את הסרטון במליאה למשוב עמיתים.

¹²⁴ חביבה פדיה, בתוך: קציעה עלון, אופק שמכיל את העולם כולו, באתר העוקץ

- ♣ [חביבה פדיה, ויקיפדיה](#)
- ♣ [חביבה פדיה באתר "על דעת המקום"](#)
- ♣ [בילי מוסקונה לרמן, הבלתי מקובלת: ראיון עם חוקרת הקבלה פרופ' חביבה פדיה, nrg, תרבות, 07.11.2008](#)
- ♣ [ירעם נתניהו, שליפות עם פרופ' חביבה פדיה, nrg חדשות, 27.01.2009](#)
- ♣ [נטע הלפרין, בעיני רוחה, ישראל היום, 26.12.2014](#)
- ♣ [נעם בן זאב, המסע של חביבה פדיה על כנפי הפיוט, "הארץ" גלריה, 17.09.2013](#)
- ♣ [סהר שלו, לעצור את האפוקליפסה, "כביש ארבעים" – מגזין התרבות של הדרום](#)
- ♣ [פנינה גפן, אינטימיות של מודחים, בתוך: כתובים מחוקים וכתובים. פורסם במוסף השבת של "מקור ראשון", פברואר 2009](#)
- ♣ [רויטל מדר, רויטל מדר, פרופ' חביבה פדיה מסתמנת כמנהיגה מזרחית מסוג אחר, "הארץ", 23.01.2015](#)

חנה אזולאי – הספרי

נולדה ב-29 ביוני 1960 בבאר שבע. שחקנית, תסריטאית, מחזאית ובמאית קולנוע ישראלית, פעמיים זוכת פרס אופיר. הסרטים שהיא מביימת והדמויות שאותן היא משחקת, יוצרת ומציגה בסרטיה הקולנועיים והתיעודיים, מעלים סוגיות הנוגעות במגדר, בזהות ובמעמד בחברה הישראלית.

חנה אזולאי-הספרי, אוגוסט 2004 (מקור: מאיר אזולאי, שימוש חופשי, מתוך: [ויקיפדיה](#))

אתגר

"אישה פמיניסטית היא אישה שמורדת בגורלה המדכא"

חנה אזולאי הספרי בנאום למען זכויות האישה באו"ם, 11 במרץ 2015 (12 דקות)
לקריאת הנאום בדף הפייסבוק של חנה אזולאי הספרי

- צפו בנאומה של חנה אזולאי-הספרי וקראו את התמליל:
- ♣ כיצד בחייה האישיים מבטאת הספרי את דברי ד"ר ויקי שירן המצוטטים בנאומה: "אישה פמיניסטית היא אישה שמורדת בגורלה המדכא".
- ♣ העלו השערות על תפיסתה העדתית והמגדרית.
- ♣ בחנו את ההשערות בהמשך הלימוד.

חנה אזולאי-הספרי נולדה בארץ, בת זקונים למשפחה, בת תשע נפשות, שעלתה ממרוקו ב-1959. היא גדלה בשכונה ד' בבאר שבע, אך את השכלתה התיכונית רכשה בפנימייה הירושלמית היוקרתית 'בויאר'. בצבא שירתה בתאטרון צה"ל. לאחר שירותה הצבאי למדה משחק בחוג לתאטרון ובחוג לקולנוע באוניברסיטת תל אביב. בחלוף הזמן היא הבינה שהחינוך שספגה בפנימייה היה לא שוויוני, ומתחה ביקורת על המסרים התרבותיים שלאורם התנהל החינוך בפנימייה: "לימדו אותי שהתרבות ממנה באתי לא שימושית בחברה בה אני חיה היום" חינוך זה זה גרם לה להתנתק מהחברה והתרבות שנולדה לתוכה. עם חלוף הזמן ובעקבות התובנה הזו יצאה חנה למסע אישי לחיפוש השורשים.

בעקבות המסע הקדישה חנה את רוב חייה הבוגרים ואת יצירתה לחברה ולתרבות המזרחית ממנה באה.. הייתה בגרעין הראשון של התנועה האל מפלגתית "הקשת הדמוקרטית המזרחית" והייתה פעילה בה.

אזולאי-הספרי היא פמיניסטית מזרחית. ביצירתה הרב-תחומית היא מעלה סוגיות הקשורות במגדר, בזהות ובמעמד בחברה הישראלית. תפיסתה זו באה לידי ביטוי הן בבחירת, תפקידיה כשחקנית ובאופן הביצוע שלהם, הן בכתיבת התסריטים ובבימוי סרטיה הקולנועיים והתיעודיים והן בכתיבת המחזות לתיאטרון.

היא התחילה את הקריירה שלה בקולנוע ובטלוויזיה באמצע שנות השמונים, ב"נאדיה" וב"בנות", בהם הדמות שהיא גילמה עונה לסטריאוטיפים המצופים מנערה ערבית או מזרחית בישראל. בהמשך הקריירה היא מציגה דמות בוטחת יותר ומודעת יותר, למשל בסרטים "חולה אהבה משיכון ג'" ובעיקר ב"שחור"¹²⁶.

הסרט "שחור" בבימויה הניח יסודות חסרי תקדים לפרויקט הייצוג המזרחי בקולנוע הישראלי. הוא נחשב ליצירת מופת חשובה, וככזו נכתבו עליה עשרות מאמרים, חלקם מאמרי מפתח, על מזרחיות בקולנוע הישראלי החדש¹²⁷. סרטה "אנשים כתומים", וסרטי התעודה, כגון הסדרות "הפועלות" ו"אימפריה קטנה שלי" שבה מככבות נשים מהפריפריה, מעלים לסדר היום הציבורי סוגיות של צדק חברתי. במרס 2015 הציגה קטעים מסרטה "אנשים כתומים" בוועידה הבין-לאומית למעמד האישה באו"ם ונשאה נאום בגנות התופעה של נישואי ילדות בעולם.

היא שיחקה בתאטרון הקאמרי, בתאטרון חיפה, בתאטרון באר שבע ובתאטרון בית ליסין וגילמה תפקידים רבים ומרכזיים. אזולאי-הספרי שיחקה בסדרות ובסרטים ישראלים רבים, ובהם: "נאדיה" (בתפקיד נאדיה), "כביש ללא מוצא" (בתפקיד אילנה), "שחור" (בתפקיד חלי), "חולה אהבה בשיכון ג'" (בתפקיד לבנה) "שושלת שוורץ" (בתפקיד רונית), "שבעה" (בתפקיד סימונה), "הבורר", "פולישוק ועוד.

זכתה בפרס "חבר השופטות" בפסטיבל הנשים ברחובות 2013 על סרטה "אנשים כתומים".

חנה היא אחת מהדמויות הבולטות במאבק המזרחי בתרבות בארץ, ומציגה גישה אקטיביסטית יוזמת: "הפסקתי להתקרבן, אחרי טיפול פסיכולוגי הבנתי שהחיים יכולים להראות אחרת אם אקח אחריות על עצמי. אם אני לא מקבלת תפקידים, כנראה אני צריכה לכתוב אותם לעצמי"¹²⁸.

¹²⁵ עפ"י [חנה אזולאי-הספרי, ויקיפדיה](#)

¹²⁶ מתוך האתר של [הסינמטק](#)

¹²⁷ על פי חוקרת הקולנוע ד"ר מירב אלוש-לברון, שאף דנה בסרט במאמרה: תחת עיניים מזרחיות - 'שחור' והמסע אל העצמי. בתוך: שחור – תסריט ושבע קריאות. (עמ' 184-199). תל-אביב. הוצאת ידיעות אחרונות/ספרי חמד, 2009.

¹²⁸ דוד גלוברמן, [חנה אזולאי-הספרי: "סופסוף יש בולטות מזרחית וזוהי בטלויזיה"](#), MAKO אנשים, 29.10.2014.

עבודה בקבוצות: אפשרות אחת

- ♣ "לימדו אותי שהתרבות ממנה באתי לא שימושית בחברה בה אני חיה": הוכיחו או הפריכו טענה זו של אזולאי הספרי, בהתבסס על קורות חייה ועל מקורות מידע נוספים (ראו ביבליוגרפיה מומלצת בסוף היחידה).
- ♣ הסבירו את ציטוטה של חנה אזולאי-הספרי "אישה פמיניסטית היא אישה שמורדת בגורלה המדכא". אילו תפיסות פמיניסטיות באות לידי ביטוי בקורות חייה ויצירתה.
- ♣ הציגו את מסקנותיכן/ם במליאה ודונו בהם.

אפשרות נוספת – הסרט "שחור"

מי לדעתך הגיבורה של הסרט? תארו את המסע שאותו הגיבורה עוברת. האם הוא פיזי? מטפורי? נמקו.
בגיבורה של הסרט חל שינוי. האם הוא חיובי או שלילי, לדעתך? נמקו.

נא להכיר

העצמת נשים כחלק מעשייה חברתית

חנה אזולאי-הספרי מבטאת את תפיסתה החברתית גם ביצירת סרטים דוקומנטרים. בסדרת הטלוויזיה "אימפריה קטנה שלי", היא מציגה נשים, שלמרות כל הכוחות החברתיים-משפחתיים העומדים בדרכן, הן משתחררות מדיכוי ויוצאות לדרך עצמאית.

צפו בקטע מתוך הסדרה "[אימפריה קטנה שלי](#)" (37 דקות):

ציטוטים מדבריה של חנה אזולאי הספרי ועליה

- ❖ "בילדותה הייתה אימא שלי צועקת מתוך שינה: "הסלים כבדים אימא, הסלים כבדים". היא הייתה בכורה וגידלה את האחים שלה יחד עם סבתא שלי (שנישאה בגיל 16) חלקה אתה את עול תחזוקת הבית והמשפחה. הסלים הכבדים הם דימוי מדהים בעיניי. המשא הכבד על כתפיים של ילדה. מדובר על אובדן הילדות של שני דורות שלמים, הסבתות והאימהות שלנו. אני שואלת את עצמי על משמעות ההעברה הבין דורית של הטראומה, היכן אני נמצאת ביחס לזה, מה אני מרגישה ביחס לאמי ולסבתי. האם באמת ההשפעות של הטראומה הזו הוטמעו בי? האם הפמיניזם שלי הוא תוצר שלהן?"¹²⁹.
- ❖ "זה הפצע שממנו נבניתי ואותו אני חיה", היא אומרת, "בכל פעם אני תוקפת את הנושא ממקום אחר. בסרט החדש מה שהעסיק אותי זה נשים ישראליות, אני כבר לא קוראת להן מזרחיות, שחיות בתוך חברה רב-תרבותית. אני מדברת על נשים שבמעבר מחברה מסורתית לחברה מודרנית, הצליחו, למרות הכול, להגיע לפסגת העצמאות שבאה לידי ביטוי ביצירתיות"¹³⁰.
- ❖ "אני חושבת שאת קצת מתבלבלת. כל המאבקים שלנו הם בעצם אותו דבר, הם ניסיון לפתור את הבעיות האישיות שלנו. אנחנו שליחי ציבור של עצמנו. כשאת נאבקת למען נשים אחרות את פועלת גם כדי להציל את האימא שבתוכך ואת עצמך"¹³¹.
- ❖ "מישהי אשכנזייה אמרה לי שיכולתי במקום קוסקוס לצלם גפילטע פיש, וזה עדיין היה נכון. זה סרט שעוסק בדיכוי נשים בחברת הגירה, ואני לא מוכנה שייקחו את זה ממני ובגלל שרואים קוסקוס מיד ירוצו לתייג אותו כקולנוע מזרחי"¹³².
- ❖ באופן אוטומטי תייגה העובדה הזו את התכנים שעסקה בהם כ"מזרחיים" ולרוב הוחמץ העניין המגדרי. בשנת 1993 כתב עליה מבקר התאטרון מיכאל הנדלזלץ שהיא "הביאה את הפרחיאדה לבמה". כלל לא מפתיע שגבר אשכנזי יעלוב באישה מזרחית בצורה גזענית כל כך, במיוחד בשנות ה־90. ככל הנראה, כל אישה מזרחית, לפחות פעם אחת בחייה, תויגה כפרחה. אבל זו לא נחלת העבר. בביקורת הקולנוע שכתב גידי אורשר על "אנשים כתומים" הוא כינה את זהרה, דמות הנכדה בסרט, "פרחה חביבה"¹³³.

¹²⁹ מרב יודלוביץ, חנה אזולאי-הספרי: "קולנוע - הבית הטבעי שלי", ynet, 06.05.2012

¹³⁰ מרב יודלוביץ, שם, שם

¹³¹ אורטל בן דיין, כשחנה מחליפה את ביבי, מגזין את, 03.05.2015

¹³² אורטל בן דיין, שם, שם

¹³³ אורטל בן דיין, שם, שם

משימת סיכום

- ♣ בחרו אחד מהציטוטים שלעיל וזהו את העשייה החברתית שעומדת בבסיסו של הציטוט.
- ♣ "תרגמו" את העשייה החברתית שבציטוט לעשייה חברתית שאפשר ליישם בבית הספר שלכן/ם.
- ♣ תכננו יוזמה תוך התייחסות ל:
 - מטרות
 - קהל יעד
 - מהלכים
 - משאבים נדרשים
 - שותפים אפשריים
 - תוצאות צפויות
- ♣ הציגו במליאה את היוזמה ופרטו את שיקולי הדעת שלכן/ם בתכנונה. נסו לשכנע את התלמידות/ים לבחור בה כיוזמה ליישום בכיתה או בבית הספר.
- ♣ הציעו להנהלה ליישם את היוזמה הנבחרת.

להרחבה

ביבליוגרפיה מומלצת

- ♣ [חנה אזולאי הספרי, ויקיפדיה](#)
- ♣ [חנה אזולאי-הספרי, בפרויקט "אישים" לתיעוד היצירה הישראלית](#)
- ♣ [אדמית פרא, הפנתרה, אתר "אדמה", 13 בספטמבר 2007](#)
- ♣ [אורטל בן דיין, כשחנה מחליפה את ביבי, מגזין את, 03.05.2015](#)
- ♣ [גבי בר-חיים, מחליפה תחנה, ראיון עם חנה אזולאי-הספרי, באתר nrg מעריב, 6 בפברואר 2010](#)
- ♣ [דוד גלוברמן, חנה אזולאי-הספרי: "סופסוף יש בולטות מזרחית גדולה בטלוויזיה", MAKO אנשים, 29.10.2014](#)
- ♣ [יעל ולצר, חנה אזולאי-הספרי: "דפני ליף שבתה אותי. אני שונאת כסף", באתר גלובס, 8 באוקטובר 2011](#)
- ♣ [מרב יודילוביץ', חנה אזולאי-הספרי: "קולנוע - הבית הטבעי שלי", באתר ynet, 6 במאי 2012](#)

סרטונים באתר יוטיוב:

- ♣ [חנה אזולאי הספרי בנאום למען זכויות האישה באו"ם](#), 11 במרץ 2015 (12 דקות)
- ♣ חנה אזולאי הספרי, [אימפריה קטנה שלי](#), פרק 1, חלק א
- ♣ חנה אזולאי הספרי, [אימפריה קטנה שלי](#), פרק 2
- ♣ רשות השידור, יומן: על הסרט [סליחות](#)
- ♣ הטלביזיה החינוכית, [שטרודל](#), חנה אזולאי הספרי

אווה אילוז

נולדה ב-30 באפריל 1961 במרוקו. סוציולוגית ואנתרופולוגית. עובדת כפרופסור מן המניין באוניברסיטה העברית. כתבה את הספר "מדוע האהבה כואבת" שזכה בפרסים. חוקרת וכותבת.

אווה אילוז, ספטמבר 2008, צילום: צחי לרנר (מקור: [ויקישיתוף](#), שימוש חופשי)

אתגר

"עייפה מעדתיות"

"בהיותי פמיניסטית כמו אמי, לא עלה על דעתי לשנות את שמי הספרדי לשם משפחתו האשכנזי. האירוע הראשון, שסדק את ההבנה הזאת, התרחש כאשר ידיד, אינטלקטואל מזרחי ידוע, אמר לי שאני לא "באמת מזרחית". בעיניו מזרחי הוא זה שגדל עם תחושת ההשפלה העמוקה שליוותה את המזרחים שגדלו בישראל. שמרתי את שמי המזרחי, דיברתי ערבית-יהודית, התחתנתי בטקס מרוקאי מסורתי, ובכל זאת אני עומדת בתנאים הנדרשים כדי להיחשב לבעלת זהות מזרחית. המזרחיות שלי חובבנית, מעין זהות מותרות, שהרי לא נדרשתי לשלם את כרטיס הכניסה של סבלות האפליה.

ואז התרחש האירוע השני. בצירוף מקרים משונה העירה חברה אשכנזייה גם היא הערה דומה ואמרה לי שאני "לא מזרחית באמת". בנאיביות מפליאה כווננו דבריה לכך שאישה האוהבת את פרוסט, רילקה ושוברט ומרגישה בבית בתרבות המערב אינה "מזרחית באמת".

בישראל, בגיל 31, נפסלתי פעמיים מלהיות מזרחית, פעם אחת על ידי מזרחי שהגדיר את המזרחיות כחווייה ומודעות של הדרה, ובפעם השנייה על ידי אשכנזייה, שלא הצגתי לפניו שום סימן נראה של נחיתות. לזהות מזרחית יש אפוא סמן חד-ממדי רב עוצמה: או שאת קורבן או שעלייך להציג היעדר של כשירות אינטלקטואלית. בין קורבנות לזחיות, נפסלתי...¹³⁴

לדבריה של אילוז, המזרחיות בישראל נתפסת "או שאת קורבן או שעלייך להציג היעדר של כשירות אינטלקטואלית...":

- ♣ מדוע, יש צורך בחברה הישראלית להגדיר "מזרחיות"? מה דעתכן/ם על כך?
- ♣ מהי עמדתה של אילוז על סטריאוטיפים שהודבקו למזרחיים? מה דעתכן/ם על כך? בהמשך תתבקשו לחזור לשאלות אלה ולבדוק את עמדתכן/ם מחדש.

¹³⁴ אווה אילוז, [עייפנו מהעדתיות](#), "הארץ", 24.02.2014

אווה אילוז נולדה בפס שבמרוקו והיגרה עם משפחתה לצרפת בהיותה בת עשר. היא הקדישה שנים רבות ללימודים באקדמיה, ורכשה השכלה רחבה ומגוונת באוניברסיטות בארץ ובעולם. תואר ראשון בסוציולוגיה, תקשורת וספרות בפריז, תואר שני בספרות צרפתית בפריז ותקשורת באוניברסיטה העברית. דוקטורט בתקשורת ולימודי תרבות באוניברסיטת פנסילבניה. היא דוברת מרוקאית מדוברת, צרפתית, אנגלית ועברית.

אילוז לימדה באוניברסיטאות ניו יורק, תל אביב והתמנתה לפרופסור מן המניין באוניברסיטה העברית. באוניברסיטה העברית הייתה אחת המייסדות של התכנית ללימודי תרבות. היא חברה בוועד המייעץ של פורום אינשטיין בברלין ובוועדה לבחירת הספר הטוב ביותר של האגודה הסוציולוגית האמריקאית.

אווה אילוז, אישה רבת פעלים, נבחרה, לא בכדי, על ידי העתון הגרמני "די צייט" כאחת מתריסר ההוגים שיעצבו את "עולם המחר".

בנוסף לכל אלה היא כתבה ספר "מדוע האהבה כואבת" זכה בפרס הספר הטוב ביותר מטעם אגודת אלפין לפילוסופיה בצרפת בשנת 2013.

אילוז כתבה על ילדותה (ראו אווה אילוז, [עייפנו מהעדתיות](#), "הארץ", 24.02.2014):

"נולדתי בפס, מרוקו, וגרתי שם עד גיל 10. עם הורי ומורי דיברתי צרפתית, עם סבתי ערבית-יהודית ועם עובדי משק הבית שלנו ערבית. למדתי בבית ספר צרפתי פרטי, וחברתי הטובה הייתה נטלי בסייר, ילדה ממשפחה קתולית שהגיעה מבריטניה לעבוד במרוקו. כשלא ירד גשם, שיחקתי בחצר הבניין שלנו עם נדיה בן מוסא ושני אחיה (איני זוכרת את שמם, אולי אחמד ודריס). בשבת בבוקר הלכתי עם אבא לבית הכנסת ושם שיחקתי עם הדודנים שלי בחצר האחורית בשעה שתפילת הגברים עולה מן הבניין.

סבי דיבר צרפתית, ערבית ועברית וקרא בשלוש שפות אלה. אחת מחברותיה של אמי הייתה יהודייה דתית ואחרת - לטיפה מערופי - אחת מעורכות הדין הערביות הפמיניסטיות הראשונות, שכינה כנשיאה הראשונה של ליגת הנשים במרוקו. חלק גדול מבני משפחתנו התגורר בצרפת, שבה בילינו את חופשות הקיץ שלנו. בלי כל מאמץ נענו בין העולמות, הדתות והשפות, בלא כל תחושה של בלבול או חציית גבול. עולם אחד ובו קבוצות ושפות רבות.

ב-1971 היגרנו לצרפת. אמנם עד התאזרחותי בגיל 18 הייתי תושבת ללא אזרחות, אך מעולם לא הרגשתי מוֹדָרָת מהחברה הצרפתית בגלל מוצאי האתני או הדתי. צרפת התעניינה אך ורק בציונים שלי וברהיטות שלי ביוונית עתיקה, לטינית, אנגלית וספרות צרפתית. כל עוד עמדתי במשימה זו, בעיני עצמי ובעיני אחרים הייתי אזרחית שווה.

ב-1985, כשנסעתי לארצות הברית להשלים את הדוקטורט באוניברסיטת פנסילבניה, נתקלתי בתחושת שייכות מנוגדת. הייתי מעניינת ובעלת ערך בעיני הזולת לא מפני שהתאמתי את עצמי לדגם האמריקאי, אלא כי הייתי שונה: יהודייה צרפתייה ילידת מרוקו. בכל מקום שבו גרתי, מעולם לא הרגשתי נחותה בשל השתייכותי לאחת מקבוצות ההתייחסות שלי. מעולם לא עלה על דעתי כי אשכנזים ומזרחים מדורגים אחרת. הספרדים והאשכנזים שהכרתי בצרפת ובארצות הברית לא התייחסו זה לזה מתוך תחושת דירוג. הם היו כיד ימין ויד שמאל של גוף אחד ויחיד: העם היהודי.

בסעודות השבת הארוכות אצלנו בבית העבירו לי הורי תחושה מעורפלת של אחריות הספרדים כלפי האשכנזים: הופקדה בידינו המשימה לעזור להם לרכוש מחדש את אמונם בהיסטוריה שלהם, שכן זוועות היסטוריה זו נחסכו מאתנו, הספרדים.

¹³⁵ מתוך: [אווה אילוז](#), ויקיפדיה, ומתוך: אווה אילוז, [עייפנו מהעדתיות](#), "הארץ", 24.02.2014

ואולם, הרומן שלי עם הזהויות הרבות בא לקצו כשעליתי לישראל ולראשונה הרגשתי את הכורח להציג תעודת זהות אתנית. זמן קצר לאחר בואי לישראל פגשתי את האיש שהיה לבן זוגי. בחרתי להתחתן בטקס מרוקאי מסורתי, לרבות חינה ומוזיקה מרוקאית, שנוגנה בכלי נגינה מסורתיים. לבשתי קפטן, והוגש אוכל מרוקאי מסורתי. לא הרגשתי שיש סתירה כלשהי בין כל זה לבין השתייכותי לסגל של אוניברסיטת תל אביב."

עבודה בקבוצות:

על בסיס קורות חייה של אילוז, דונו בקבוצה בסוגיות הבאות:

- ♣ התרבות המזרחית כפי שמתארת אילוז: להיות יהודייה מרוקאית במרוקו, צרפת, ארה"ב וישראל
- ♣ התנגשות של סטריאוטיפים: מדוע בחברה הישראלית קיימת סתירה בין "מזרחי" ל"אינטלקטואל"? מה דעתכן/ם על כך?
- ♣ "...אחריות הספרדים כלפי האשכנזים: הופקדה בידינו המשימה לעזור להם לרכוש מחדש את אמונם בהיסטוריה שלהם, שכן זוועות היסטוריה זו נחסכו מאתנו, הספרדים..." מה דעתכן/ם על כך?
- ♣ הציגו במליאה את מסקנותיכן/ם באמצעות הרצאה קצרה של 5 דקות, מלווה במצגת.

נא להכיר

מחקריה

אווה אילוז היא אנתרופולוגית שחוקרת את אופן השפעת התרבות וההתפתחות החברתית על הפרט. מרכז העיסוק שלה הוא בקשר בין הקפיטליזם בהיבט הצרכני להתפתחות הרגשית. מחקרה החשוב על הקשר בין רומנטיקה לצרכנות זכה לשבחים רבים ברחבי העולם.

קראו את המאמרים "[הדייטינג השאיר בחוץ את מעמד הפועלים](#). כשאתה עובד 12 שעות אין לך כוח להרגיש" (יהושע סימון, גלובס, 25.09.2002) ואת המאמר "[הסוציולוגית אווה אילוז מנסה להבין כיצד שינה הקפיטליזם את הרומנטיקה](#)" (קובי בן שמחון, "הארץ", 18.06.2009).

עבודה בקבוצות:

- ♣ דונו באופן ביקורתי במסקנות של אילוז על הקשר בין צרכנות לאהבה: חוו דעה על מסקנותיה?
- ♣ חלצו מתוך המאמרים מסקנות מנומקות על ההשלכות של מסקנותיה על מגדר ושוויון מגדרי. דונו במעמדה של האישה לנוכח הקשר בין צרכנות לרומנטיקה.
- ♣ הציגו במליאה את המסקנות באופן יצירתי: כרזה, המחזה, קומיקס, סרטון וכו'.
- ♣ הציגו את שיקול הדעת שלכם בדרך שבחרתם.

קבוצת אינטלקטואליות ואמניות מזרחיות עומדת לקיים דיון על דרכים לצמצום פערים עדתיים ומגדריים במדינת ישראל:

♣ קיימו במליאה הדמיה של הדיון: על סמך הנלמד עד כה על הפערים העדתיים והמגדריים הציגו את העמדה של אווה אילוז ואת העמדות של נשים נוספות שעליהן למדתן/ם.

♣ נסו לשכנע את התלמידות/ים לקבל את עמדתכן/ם ולהציע פתרונות ברוחה.

להרחבה

ביבליוגרפיה מומלצת

- ♣ [אווה אילוז, ויקיפדיה](#)
- ♣ [אווה אילוז, באתר המגדלור](#)
- ♣ [אווה אילוז, עייפנו מהעדתיים, "הארץ", 24.02.2014](#)
- ♣ [אבנר שפירא, הישראלית אווה אילוז נבחרה כאחת ההוגים ש"ישפיעו על עולם המחר", באתר עכבר העיר 4 במאי 2009](#)
- ♣ [אירי ריקין, אווה אילוז צוללת אל ים הדמעות של האהבה, באתר הארץ 15 בפברואר 2014](#)
- ♣ [ארז רומס, הלם המידע, שוק התקשורת, על ספרה "אינטימיות קרה", באתר העין השביעית 15 במאי 2008](#)
- ♣ [ארנה קזין, כוח הסבל, על ספרה "אופרה וינפרי והזהר של האומללות", באתר "הארץ", 5 בפברואר 2004](#)
- ♣ [יהושוע סימון, "הדייטינג השאיר בחוץ את מעמד הפועלים. כשאתה עובד 12 שעות אין לך כוח להרגיש", על ספרה "האוטופיה הרומנטית", באתר גלובס, 25 בספטמבר 2002](#)
- ♣ [מיה סלע, די לטיפול: אווה אילוז לא חוששת לשחוט פרות קדושות, באתר "הארץ", 6 באוגוסט 2012](#)
- ♣ [נirit בן-ארי, "גאולת הנפש המודרנית": ספה בחרדת נטישה, באתר "הארץ", 10 בספטמבר 2012](#)
- ♣ [עמר שוורץ, רגשות מעורבים, על ספרה "אינטימיות קרה", באתר גלובס, 25 באוגוסט 2008](#)
- ♣ [קובי בן-שמחון, הסוציולוגית אווה אילוז מנסה להבין כיצד שינה הקפיטליזם את הרומנטיקה, באתר "הארץ" 18 ביוני 2009](#)
- ♣ [שוקי טאובסיג, ראיון עם אווה אילוז על ספרה "תרבות הקפיטליזם", כל העיר, 10 בינואר 2003](#)

רונית אלקבץ

שחקנית, במאית, תסריטאית ופעילה פמיניסטית מזרחית. זכתה בשלושה פרסי אופיר - שיא הזכיות לשחקנית. נשיאת ארגון "אחותי - למען נשים בישראל".
נולדה ב-27 בנובמבר 1964 ונפטרה במפתיע ב-19 באפריל 2016, והיא בת 51 במותה.

רונית אלקבץ בסרט של קרן ידעיה "כלת הים", 2009 (מקור: אווה קפלון, שימוש חופשי, מתוך: [ויקיפדיה](#))

בעת כתיבת חוברת זו, שבה הוקדשה יחידת לימוד לשחקנית רונית אלקבץ, היא נפטרה במפתיע. היחידה עודכנה בעקבות מותה הפתאומי.

מתוך דברים שאמרה לרגל יום האישה הבין-לאומי 2016¹³⁶:

"אני יודעת להיות נאמנה לעצמי, זה מה שאני יודעת. זו הבחירה שלי, ללכת עד הסוף. ללחום. לא לצמצם את המהות שלי. לשאוף תמיד לטוב יותר, תוך כדי תנועה ועשייה. זה מה שאני יודעת. ביום שהבנתי שאני כאדם, כאישה, כיוצרת, לא הולכת לשום מקום בלי הלב שלי, בלי האנרגיה הזו שמבקשת ממני לנוע קדימה ולנצח את הבינוניות, הבנתי שאני חופשייה. איזו הקלה. אפשר לקרוא לזה בכל מיני שמות, חשבתי, וגם פמיניזם. כל כך פשוט. כל הפמיניזם הזה הוא כל כך אישי, וטוב שכך. כי מהאינטימיות הזאת את יוצאת אל העולם, משמיעה את קולך, והעולם מגיב אליך.

והשרשרת האנושית הזו שאת חלק ממנה היא עוצמתית ביותר. ואין לך ערך בלעדיה. כשאת מבינה את זה את רוצה לצעוק את זה. כאן ועכשיו. כי זה הזמן שלך, ברגע הזה, לעשות ולהגיד את דבריך. זו הברירה הנהדרת שלך.

לא להיכנע לשום תכתיב שלא מדבר עבורך ובשבילך. לא להיות מונעת מפחד. את הוויתורים את עושה כי את רוצה בהם. את חופשייה ללחום גם את מלחמתו של האחר כי הכוח שטמון בחירות שלך, הוא נגזרת של נשיותך. וכמה את יפה. וכמה את נשית. וכמה את אהובה.

את לא כפופה לחוק של איש, אך גם לא כפופה לחוק סימבולי שמגדיר חופש נשי מה הוא. את נהדרת בנעל ספורט, ועל עקב 20 סנטימטר. עם בגדים, ובלי בגדים. בפוזה הזאת או בפוזה ההיא. זכרי, את חופשייה. את יוצרת את הדימוי. כל יום מחדש מגדירה את המרחב שלך.

את מחויבת לעצמך ואת מחויבת לתהליך אותו החלו נשים רבות ואמיצות, שביקשו לעצמן ולעולם בו הן חיו, משהו טוב יותר ממה ש"הטבע" הכפוי ניסה להכתיב להן. לנו.

ולכן אנו הנשים מתבקשות לחוויית חיים ערנית וסקרנית. חייתית כמעט. כמו גם לרגישות, חמלה ונתינה. כי לנו הנשים יש אנרגיה ייחודית שרק אנחנו יכולות לתמוך ולעזור באמצעותה. לנו הנשים יש זכויות שעלינו למנף ולהשביח. בלי פחד. בלי חרטה. לדעת שבכוחך להעצים את העולם.

ואותך דרכו. בהיותך אחת ויחידה, מיוחדת במינה.

אני מייחלת שכל אחת מאתנו תשתמש בכלים שניתנו לה כדי להאיר את הדרך לבאים אחרינו. זו הרגשה נהדרת, לקחת אחריות, לא רק למען הנשים, אלא למען העולם הזה בכללי."

¹³⁶ מתוך דף הפייסבוק של [ידיעות אחרונות](#)

ייצוגה של הנשיות המזרחית על בד הקולנוע המקומי¹³⁷

"...דמותה המצטברת של אלקבץ דרך שורה של סרטים, רובם מעניינים, היא נדבך נוסף בשיח המתקיים בקולנוע הישראלי מאז ימיו הראשונים בשאלת ייצוגה של הנשיות המזרחית על בד הקולנוע המקומי. בניגוד למרבית השחקניות שגילמו עד כה דמויות נשיות מזרחיות, בין שהיו ממוצא מזרחי ובין שלא, אלקבץ מביאה לשיח הזה איכויות שלרוב הודחקו בו..."

יש בחזותה משהו שמחבר בין היפה למכוער ובין הנשי לגברי. וישנו גם הקול שלה... יש הרגשה שהוא מגיע ממקום נמוך בהרבה מזה שממנו קולות באים בדרך כלל והוא עולה ועולה, עולה ומתפרץ... חלק מתחושת האיום והסכנה המתלווה למעקב אחר הופעותיה נובע מההרגשה שהיפה והמכוער, הנשי והגברי, יכולים להחליף זה את זה בן רגע בדמותה וגם בקולה; שאמנם יש בזהותה ובנוכחותה של אלקבץ משהו מעורפל ולא יציב... אפשר להתפעל מרונית אלקבץ; אפשר להירתע ממנה; ואפשר להתפעל ולהירתע ממנה בו בזמן. אך להתעלם ממנה אי אפשר. המסתורין והאקזוטיקה, האיום והסכנה התגלגלו לבסוף לעוצמה נוכחת ולשליטה מוכחת. היא כאן במרכז והיא כאן בשוליים; היא כאן כמשלימה עם החברה הישראלית והיא כאן כמורדת בה. היא כאן כנכס והיא כאן כמטרד..."

שערו השערות על דמותה האמתית ועל דמותה הקולנועית של רונית אלקבץ:

- ♣ לאיזה ייצוג של נשיות מזרחית מתכוון כאן הכותב?
- ♣ מה היחס בין ייצוג זה לבין הסטריאוטיפים הקיימים לגבי נשים מזרחיות? חוו דעתכן/ם על כך.
- ♣ אששו את השערותיכן/ם בהמשך הלימוד.

רונית אלקבץ: קורות חייה ויצירתה¹³⁸

רונית אלקבץ נולדה וגדלה בשכונה ד' בבאר שבע לאם ספרית ואב עובד רשות הדואר ומשם עברו לקריית ים. אלקבץ היא בת למשפחת רבנים. היא מעולם לא למדה משחק באופן מסודר, והחלה את הקריירה שלה כדוגמנית. היא סיימה לימודים בשנקר ונהגה לעצב לעצמה את המלתחה. אחד הכינויים שלה היה "מלכת האופל" והיא סיפרה כי היא מאמינה במאגיה ובגלגול נשמות.

התפקיד הראשון שלה על המסך הגדול היה בסרטו של דני וקסמן "המיועד" ובו שיחקה לצדו של שולי רנד. השניים שיחקו יחד גם בסרט "אדי קינג" בבימויו של גדי דר. לתפקיד המשועת בסרט "שחור" של שמואל הספרי התקבלה ללא אודישן. התפקיד זיכה אותה בפרס השחקנית הטובה של השנה מטעם האקדמיה הישראלית לקולנוע.

¹³⁷ אורי קליין, גארבו, רובינא, אלקבץ, באתר עכבר העיר, 29 בספטמבר 2008
¹³⁸ מתוך: מירב יודלביץ', לא הכל שחור, ynet, 26.01.2007 ומתוך: רונית אלקבץ, ויקיפדיה

בשנת 1995 כתבה עם בן זוגה דאז, הבמאי חיים בוזגלו, את התסריט לסרט "צלקת" שבו כיכבה. לטובת התפקיד למדה במשך שלושה חודשים צרפתית עם מורה פרטית. באותה שנה הציגה בתאטרונטו מונודרמה על חייה של מרתה גרהם. ההפקה התארכה מאוחר יותר בפסטיבל אביניון, זכתה להצלחה אדירה והציגה במשך מספר חודשים בפריז. "מרתה גרהם פתחה לי את הדלת לעולם", אמרה אלקבץ.

שני הסרטים שהפכו אותה לכוכבת ישראלית מצליחה בחו"ל היו "אור" של קרן ידעיה, שבו שיחקה זונה מכורה לזנות ו"חתונה מאוחרת" של דובר קוסאשווילי. דובר קוסאשווילי אמר עליה¹³⁹: "מבחינתה כל סצינה זה מעמד הר סיני".

ב-2001 השתתפה בסרט צרפתי בשם "Origine contrôlée", שזכה בפרס הסרט הטוב ביותר בפסטיבל הקולנוע בניו יורק, וכן בסרטו של דובר קוסאשווילי "חתונה מאוחרת" לצד ליאור אשכנזי ומוני מושנוב. על משחקה ב"חתונה מאוחרת" זכתה אלקבץ בפרס אופיר שני על משחקה הדרמטי, והסרט זכה בתואר הסרט הטוב ביותר, כמו כן זכתה בתואר שחקנית השנה בפסטיבל הקולנוע של יוון ושל ארגנטינה.

בשנת 2005 כתבה עם אחיה, שלומי אלקבץ, את הסרט "ולקחת לך אישה". רונית ואחיה אף ביימו אותו, והיא גם שיחקה בו. זהו סרט דרמטי ואוטוביוגרפי של שניהם. הסרט זכה בין היתר בפרס המבקרים בוונציה. ב-2008 הם כתבו וביימו את "שבעה", שנבחר לפתוח את שבוע המבקרים בפסטיבל קאן. בשנת 2014 יצא הסרט "גט", השלישי בטריולוגיה. גם אותו היא כתבה וביימה עם שלומי אלקבץ. הסרט הוצג בפסטיבל קאן וזכה בו לביקורות מצוינות וכן בפסטיבל הקולנוע בירושלים. הסרט זכה בפרס אופיר כסרט הטוב ביותר לשנת 2014 ונבחר לייצג את ישראל בתחרות האוסקר.

בשנת 2007 כיכבה בסרט עטור השבחים "ביקור התזמורת". בתפקיד שגילמה בו זכתה בפרס אופיר השלישי שלה. באותה שנה השתתפה ב-"ציון", סרטו האמנותי של האמן והקולנוען ז'וזף דדון, שצולם בישראל בעיר אופקים ובמוזיאון הלובר בצרפת.

רונית אלקבץ גם הופיעה בהפקות תיאטרון ישראליות, ביניהן "אפרודיטה והיפוליטוס" שביימה אופירה הניג, "המלך ליר" בבימוי של יגאל עזרתי ו"סטרטיפיז אחרון בהחלט". בטלוויזיה השתתפה בין היתר בסדרות "פרנקו וספקטור" ו"פרשת השבוע".

אלקבץ שימשה כנשיאת עמותת "אחותי" – עמותה שהוקמה על ידי פמיניסטיות מזרחיות ושמה לה למטרה לקדם בסדר היום הציבורי נושאים של צדק חברתי וכלכלי מתוך תפיסה פמיניסטית רחבה הכורכת יחד אתניות, זהות ומעמד, לאומיות ומגדר¹⁴⁰. בריאיון לצפי סער בעתון ה"ארץ" אומרת אלקבץ¹⁴¹: "זה לא בא מצעקה מזרחית. זה מהבית; גדלתי על השפה והתרבות הערבית, יש לי אהבה לתרבות הערבית. נשים מזרחיות עוברות מסלול, כל אחת ונסיבות חייה. החיבור שלי לאחותי נובע מהערכה למה שהנשים בתנועה הזאת עושות למען נשים בישראל. הן פותחות דלתות, פועלות בשטח. הייתי רוצה להיות יותר פעילה".

רונית אלקבץ נפטרה ב-19 באפריל 2016, לאחר מאבק ממושך ולא מתקשר במחלת הסרטן, והיא בת 51 בלבד.

¹³⁹ מתוך: מירב יודילוביץ', לא הכל שחור ynet, 26.01.2007.

¹⁴⁰ מתוך: עמוד הבית של תנועת "אחותי".

¹⁴¹ מתוך: צפי סער, משחקות באש, הארץ.

עבודה קבוצתית

בסרטים הרבים שבהם השתתפה אלקבץ היא מגלמת דמות של אישה רבת עוצמה, בדרך כלל עוצמתה מסתורית, ולעתים קרובות זוהי אישה מזרחית או אישה מהשוליים החברתיים.

- ♣ מה אפשר ללמוד מבחירותיה על אישיותה ועל השקפותיה בנושאים - מגדר ומזרחיות?
- ♣ מה אפשר ללמוד מתפקידה ב"אחותי" על אישיותה ועל השקפותיה בנושאים - מגדר ומזרחיות?
- ♣ האם, לדעתכן/ם, הדמויות שהיא מגלמת בקולנוע גורמות לשינוי בחברה הישראלית ביחס לנשים בכלל ולנשים מזרחיות בפרט? מדוע?
- ♣ לאור מסקנותיכם, ביימו מונולוג תיאטרלי שבו אלקבץ מציגה את השקפותיה והציגו אותו במליאה למשוב עמיתים.

"הדיווח" של הקולנוע הישראלי

אמרו עליה...

גיבורי תרבות: זרה בפרץ

"גט" כתבה בחדשות ערוץ 2

נאום הזכייה בפרס אופיר 2014 על הסרט "גט"

❖ **כרמן אלמקייס, פעילה חברתית וחברה ב"אחותי"**¹⁴²: "תודה על הפעם הראשונה שנתת לי לראות משפחה מזרחית על המסך כמו שצריך ולא כמו שדאגו להלעיג ולהגחך אותנו. תודה שמעולם לא שכחת מאיפה באת. תודה שבהצלחתך ובצניעותך הרבה נתת לנו הנשים המזרחיות כל כך הרבה גאווה. תודה על הרגש, הצניעות, הכישרון, ההומור, ובעיקר על המהפכנות המיוחדת שבך. יש משפט שאומר שלכל אחד יש תחליף, אני יודעת ובטוחה שלך אין. נראה לי שייקח לי עוד זמן לצאת מההלם ולעכל את זה שאת איננה, כי בתוך תוכי הייתי בטוחה והיה ברור לי שתנצחי את זה."

❖ **מוני מושונב, שחקן**¹⁴³: "רונית היקרה, ההודעה על לכתך הכתה בתדהמה רבים כל כך, כאלה שהכירו אותך וכאלה שלא. השפעת בחייך על כל כך הרבה אנשים. אפילו על אלה שהכירו אותך רק מהתקשורת. היית פה וקול לנשים ומשפחות שלמות שנסיבות החיים לא אפשרו להן להשמיע צעקתן. כמעט לא פחדת מכלום, אישה אמיצה, גיבורה של ממש, לא פחדת ממה שיגידו, היית נקייה וישרה עם עצמך, חדורת משימה והגשת את עצמך. הספקת כל כך הרבה בחייך הקצרים, הגשמת את עצמך בדרך מעוררת השתאות..."

❖ **נעה בורשטיין-חדד, עתונאית**¹⁴⁴: "כשנסעה לפריז, אי אז בשנות התשעים, היא אמרה שחיפשה אחר מקורות האמת שלה. "היו לי געגועים למשהו עצום וגדול שאני לא יודעת מה הוא, אבל אמרתי לעצמי שאני חייבת להגיע אליו". מסעה [לפריז] ברא עולם שלם, ישראל השנייה הם קוראים לו: עולם נאה, גאה, עמוס לשונות ותרבויות ויופי שישיראל הראשונה לא מצליחה לראות. יופי ששמור רק לעמוקה שבתהום. אולי זו מהות הפליאה על חייה, על קיומה כי ישראל הזו שלנו, שהבטיחה "עולם ישן עד היסוד נחריבה", קיימה. היא מחקה וסגרה הרמטית את מה שנשאר בתוך ארונות מעלים אבק אותם זרקה למדורה ושרפה גם את האדמה, לבל יצמחו בה שורשים חדשים. היא מתגאה במערביות מחוספסת, מחופשת, שבדומה לשואל מהסינמטק, לא מסוגלת להכיל מורכבות של תרבות אחרת, או מורכבות בכלל, מראשית ימיה. אולי ישראל הזו לא יכולה להצמיח, לא יכולה להכיל כאלה שושנים, מרופדים היטב בזהות, טירוף וסיפורים. אולי מות השורשים הוא גם מותנו. על אף ולמרות זאת רונית אלקבץ צמחה. בעידן פוסטמודרני אישה כזו, מפחידה, מכשפה, הצליחה להפוך לקלאסיקה. לחמוק מהגורל של דורה להפוך מנוונים – אנשים בלי שפה, בלי תרבות, בלי בית, בלי סיפורים."

❖ **נטע אלכסנדר, עתונאית**¹⁴⁵: "בחייה ובמותה, אלקבץ כונתה לא פעם "הדיווח של הקולנוע הישראלי". כמו השימוש האובססיבי במילה "סבבה" בשיחת הכנה לאונס קבוצתי, המילה "דיווח" מזכירה לנו איך השפה משמשת כאקט אלים של משטור והשתקה: "דיווח" הן נשים

¹⁴² אורלי נוי, מזרחיות אוניברסלית ומחויבות חברתית אדירה: פרידה מרונית אלקבץ, שיחה מקומית 19.04.2016.

¹⁴³ רן בוקר ועמי פרידמן, רונית אלקבץ הובאה למנוחות, ynet קולנוע, 20.04.2016.

¹⁴⁴ נועה בורשטיין-חדד, רונית אלקבץ, האשה שפענחה עבורי את התהום, העוקץ, 25.04.2016.

¹⁴⁵ נטע אלכסנדר, הכל חוץ מדיווח: הספד לרונית אלקבץ, "הארץ", 19.04.2016.

שחושבות שמגיע להן הכול, כמו נשות רודנים שקונות נעלי יוקרה בזמן שבעליהם עסוקים בטיהור אתני. גם אחרי שדנה אינטרנשיונל ביקשה לעשות ל"דיווה" ניכוס-מחדש ולהפוך את הכינוי הזה לשם תואר פמיניסטי, עדיין מדובר במילה שמהלכת על חבל דק בין כינוי גנאי למחמאה. "דיווה" היא זו שמפוצצת ראיונות בשידור חי, או מסרבת לשחק לפי החוקים שהוכתבו לה. אבל רונית אלקבץ הייתה הכול חוץ מדיווה. הגיבורות שלה מסרבות להאמין שהחיים הם מסע ידוע מראש במסדרון צר שאת אורכו קבעו עבורן גברים. הדבקות שלהן באמת, וההבנה כי אלימות פועלת באופנים הסמויים מן העין, הזכירו למיליוני צופים ברחבי העולם שבמסדרון הזה יש דלת. ועוד אחת, ועוד אחת, ועוד אחת. גם האגרוף היה פעם יד פתוחה עם אצבעות, אבל לפעמים צריך להפוך את האצבעות הפתוחות לאגרוף כדי להיזכר בקור המתכתי והצורב של המפתח שאנחנו מחזיקות, תמיד, בתוך היד."

משימת סיכום

סדנת יצירה

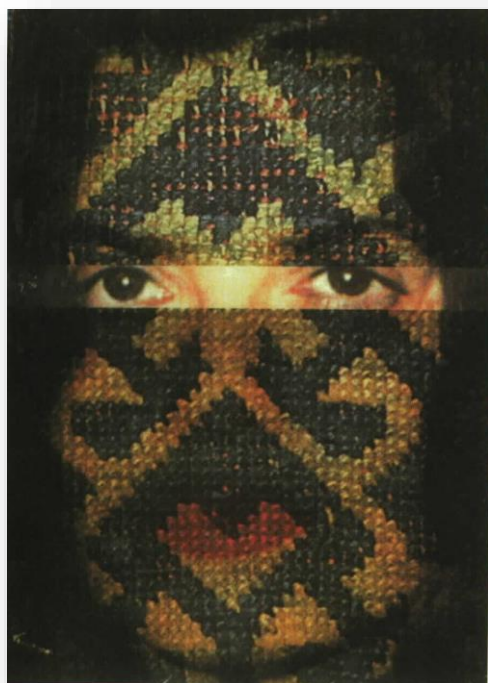
בעמותת אחותי מבקשים ליצור סרט, שיציג את רונית אלקבץ כיוצרת פמיניסטית מזרחית וכדמות מעוררת השראה בעבור נערות מזרחיות בחברה הישראלית. בעקבות הנלמד על אלקבץ ובהתבסס על הסרטונים שבהם צפיתן/ם ועל הביבליוגרפיה בהמשך, צרו סרט בן 10 דקות. ניתן לביים את דמותה באמצעות תלמידה שתחליטו שהיא מתאימה לייצג אותה. התייחסו בסרט לנקודות הבאות:

- ♣ הרקע המשפחתי והחברתי שלה
- ♣ האחריות, המסירות והעבודה הקשה שבאמצעותם "בנתה את עצמה"
- ♣ הייחודיות שלה בהגדרתה את עצמה כפמיניסטית וכמזרחית
- ♣ ההשפעה של הדמויות שאותן היא מגלמת בקולנוע על תפיסות מגדריות ועדתיות בישראל
- ♣ הציגו את הסרטון במליאה והסבירו את שיקולי הדעת שלכן/ם ביצירתו.

- ♣ [רונית אלקבץ, ויקיפדיה](#)
- ♣ [אביבית חזקיה, פאס פאטאל, באתר nrg, 5 בדצמבר 2001](#)
- ♣ [אורי קליין, גארבו, רובינא, אלקבץ, באתר עכבר העיר, 29 בספטמבר 2008](#)
- ♣ [אורי קליין, פסטיבל קאן 2014, "גט" של רונית אלקבץ התקבל בתשואות וזעזוע, באתר הארץ, 17 במאי 2014](#)
- ♣ [אורלי נוי, מזרחיות אוניברסלית ומחויבות חברתית אדירה: פרידה מרונית אלקבץ, שיחה מקומית 19.04.2016](#)
- ♣ [אלון הדר, פריז בלהבות: ראיון עם רונית אלקבץ, באתר nrg, 25 באפריל 2010](#)
- ♣ [אמיר בוגן, רונית אלקבץ: לא עושה סרטים כי הציבור רוצה, באתר ynet, 23 בספטמבר 2014](#)
- ♣ [מרב יודלביץ', לא הכל שחור, באתר ynet, 26 בינואר 2007](#)
- ♣ [נועה בורשטיין- חדד, רונית אלקבץ, האשה שפענחה עבורי את התהום, העוקץ, 25.04.2016](#)
- ♣ [נטע אלכסנדר, הכל חוץ מדיווח: הספד לרונית אלקבץ, "הארץ", 19.04.2016](#)
- ♣ [נirit אנדרמן, השחקנית והבמאית רונית אלקבץ מתה בגיל 51, "הארץ", 19.04.2016](#)
- ♣ [צפי סער, לקראת פסטיבל סרטי נשים ברחובות, משחקות באש, באתר הארץ, 4 בנובמבר 2011](#)
- ♣ [רונית אלקבץ באתר TVC](#)
- ♣ [רן בוקר ועמי פרידמן, רונית אלקבץ הובאה למנוחות, ynet קולנוע, 20.04.2016](#)

שולה קשת

שולה קשת היא פמיניסטית מזרחית, אמנית, יוצרת ואוצרת, פעילה ומובילה חברתית, ממייסדותיה של תנועת "אחותי – למען נשים בישראל", שאותה היא גם מנהלת מאז שנת 2005.

שולה קשת, דיוקן עצמי, צילום מתוך סדרה, 1999

אתגר

"כיתת עצלניות"

"כבר בבית ספר יסודי הייתי רגישה לעוולות, אלה דברים שגדלתי עליהם בבית. למדתי בשורשים, בנווה שאנן. בכיתה ז' חילקו אותנו באקט משפיל לכיתות של "עצלניות", שהיו ברובן מזרחיות, ו"חרוצות" - ככה קראו להן. אני בחרתי ללמוד בכיתת המודרות, למרות שיכולתי אחרת"¹⁴⁶.

- ♣ בעקבות דברים אלה שאמרה שולה קשת, שערך לאן תוביל אותה חוויית ילדות זו?
- ♣ מה יכולות להיות ההשלכות של מקרה מעין זה על עיצוב זהותה של נערה?
- ♣ אששו את השערותיכם/ם בהמשך הלימוד על שולה קשת.

נא להכיר

שולה קשת: קורות חיים¹⁴⁷

שולה קשת נולדה בשכונת נווה שאנן בתל אביב בשנת 1959 ובה היא מתגוררת עד היום. בילדותה נהגה להגיע באופן קבוע ל"בית האימהות" שאת הקמתו יזמה סבתה, חנה קלתי. לדבריה, פעילותן החברתית של סבתה ואמה למען הנשים הקשישות ש"בבית האימהות" עיצבו את זהותה החברתית-

¹⁴⁶ מתוך: דורון חלוץ, ינאי יחיאל, ענייני פנים, "הארץ", עמ' 1904

¹⁴⁷ סמדר גלעד, ריאיון מיוחד עם שולה קשת, לקראת הוצאת החוברת "אור ממזרח – נשים פורצות דרך מארצות האסלאם".

פוליטית: "ספגתי מהן את הערכים הפמיניסטיים מאז שנולדתי. זה משהו מושרש אצלי. זה לא איזשהו אסימון שנפל לי. הכול התחיל אצלי מאז, לגדול ביחד עם הנשים המדהימות האלה, פולסות הדרך. אבל זה לא אומר שאני התחלתי לקרוא לעצמי פמיניסטית אז¹⁴⁸".

את התודעה הפמיניסטית-מזרחית אימצה גם בעקבות חוויותיה כאישה מזרחית בחברה הישראלית. לדבריה, הדיכוי מוחל פעמיים: גם על בסיס מגדרי וגם על בסיס עדתי, כלומר גם בגלל היותה אישה וגם בשל היותה מזרחית. את האקטיביזם היא מייחסת לפעילות של הנשים שאֵתן גדלה. מהן הבינה שיש ליצור אלטרנטיבה למצב הקשה: "מה שספגתי שם כילדה, זה מה שמזין את האמונה שלי שצריך להאמין גם בנו, ובאמת בקבוצות המוחלשות ביותר. אנחנו צריכות להוביל, אנחנו צריכים להקים את הקהילות שלנו". על כך מושתתת תנועת "אחותיי".

מפעל חייה של שולה קשת משתרע על פני תקופה של שלושה עשורים ומתקיים בטריטוריות של הפריפריה החברתית והתרבותית של מדינת ישראל. הוא משתרג ועובר כחוט השני ברקמת הקיום של קהילות נשים מקצוות החברה הישראלית לגווניה: מזרחיות, פלסטיניות, אתיופיות ויוצאות חבר העמים ממזרח ומערב אירופה, פליטות ומבקשות מקלט פוליטי ומהגרות עבודה.

תנועת "אחותיי" - למען נשים בישראל נוסדה בשנת 2000 כדי לפעול עם נשים שאינן נכללות בהגמוניה החברתית, ולקדם את נראותן של הנשים השקופות בחברה הישראלית. התנועה, שהוקמה על ידי פעילות פמיניסטיות מזרחיות, שמה לה למטרה לקדם בסדר היום הציבורי נושאים של צדק חברתי וכלכלי מתוך תפיסה פמיניסטית רחבה הכורכת אתניות, זהות ומעמד, לאומיות ומגדר. התנועה הקימה רשת של קבוצות נשים בכל רחבי הארץ מזרחיות, פלסטיניות, אתיופיות, בדוויות – וזאת כדי לשתף פעולה במאבק נגד הדיכוי המופנה כלפיהן, נשים שאינן חלק מההגמוניה הלבנה, ולכן מנסות למצוא אלטרנטיבה וליצור אותה במערכות שלהן. כלומר "אחותיי" היא תנועת שטח הדוגלת באקטיביזם ציבורי מתוך הצורך ליצור נוכחות והשפעה על החברה הישראלית - על הארגונים השונים הפועלים בה, על הציבור ועל מקבלות ומקבלי ההחלטות. התנועה פועלת בכל ימות השנה ליצירת רשת קשר של נשים, והרחבה תמידית שלה, אשר חוברים יחד לכדי מסה ציבורית קריטית שלא ניתן להעלימה ולהתעלם ממנה. בתוך כך, הצליחה תנועת אחותי להציב במרכז השיח הפמיניסטי את ההכרה כי ציבור הנשים בישראל אינו בבחינת 'אנחנו-אחד', כי אם מורכב מנשים ממעמדות שונים, וכי מעמדן כרוך וקשור באופן ישיר למוצאן האתני ולתרבותן.

"רוב הגופים הנתמכים על ידי המשרד מקבלים מימון על פי גודל המוסד, ועוד פרמטרים, שמחזקים את החזקים. המדיניות הנהוגה בישראל קיבעה את התרבות המערבית כתרבות המובילה ותייגה את התרבות המזרחית, יוצריה וצרכניה כנחותים. זה לא יהיה אצלי. אני עכשיו מזיזה את הגבינה" ("אתם לא תכתיבו לי מה נכון ומה לא נכון", ישראל היום, 12.09.2015)

♣ עם כניסתה של השרה מירי רגב לתפקידה כשרת התרבות עלה השיח על העברת תקציבים לתרבות מזרחית וערבית לסדר היום הציבורי. המטרה היא להשתית צדק ושוויון בחלוקת המשאבים ולתקן את העוול. כיצד, לדעתכן/ם, עשוי שיח זה לקדם או להזיק למטרה?

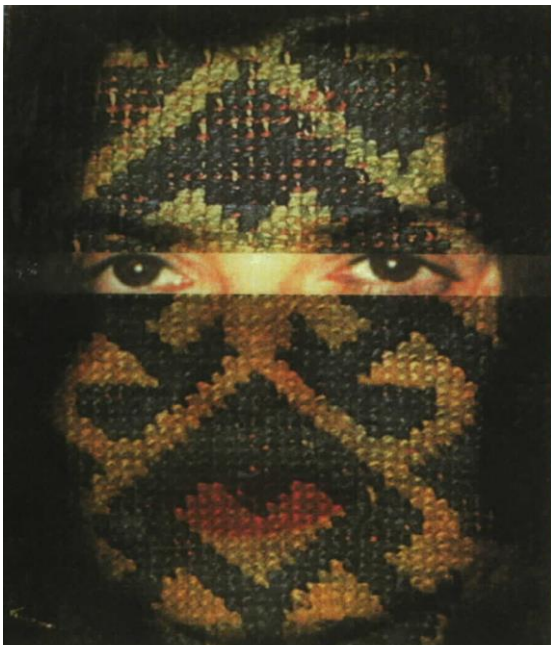
♣ הרבה קודם להתעוררות השיח על חוסר האיזון בהקצאת התקציבים לתרבות המזרחית, יזמו פעילים מזרחים, ובהם שולה קשת וכרמן אלמקייס-עמוס את פסטיבל "לבי במזרח" כבר ב 2009. בחרו בהצגה, שיר, קטע מסרט, ציור וכיוצא באלה שיכולים להשתתף בפסטיבל "לבי במזרח" והציגו אותו בפני הכיתה, תוך הסבר שיקולי הדעת שלכן/ם.

שולה קשת היא גם אמנית, יוצרת ואוצרת, המביאה לידי ביטוי את תפיסתה הפמיניסטית והחברתית. לדבריה, כבר בילדותה ציירה והקימה תאטרון לילדי השכונה במקלט של הבניין. כאן התחיל החיבור בין אמנות לקהילה. כשלמדה במדרשה לאמנות ברמת השרון הבינה שהנכסים התרבותיים שהיא מביאה עמה, אינם נחשבים כנכסים תרבותיים. ביצירותיה תכנים פוליטיים מחאתיים, אסתטיקה מזרחית ומערבית משולבות זו בזו. התערוכות שיזמה, "מזרחיות" 13 כדורים חיים "נשים משנות" ועוד, מצביעות על הקשר שבין זהות ומגדר ביצירותיהן של אמניות מזרחיות, ומחברות בין אמנות לבין אקטיביזם פמיניסטי-מזרחי¹⁴⁹.

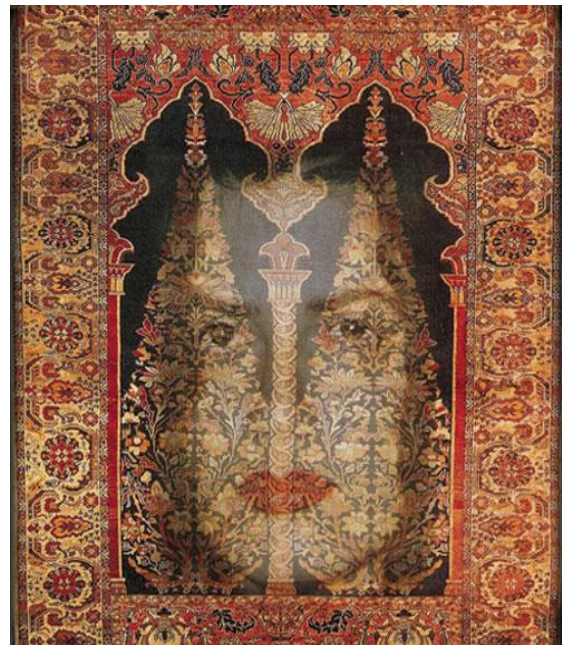
על יצירתה של קשת, כותבת שבא סלהוב¹⁵⁰:

"...אני מגלה דבר מה נוסף על עוצמתו החד-פעמית של מעשה היצירה של שולה קשת: זוהי יצירה שלא יכולה הייתה להיוולד, רק כך כתביעה חשופה, כהאשמה זועקת, חד-משמעית, מקולפת לחלוטין מכל נגיעה מפצה של יופיו של הספק. הזעקה הישירה הזאת ניתנת להיקרא בדיעבד כאמנות שמולידה מחדש את המחווה המודרניסטית. זוהי אנטי-אמנות שבוקעת מן האין, מן השיבור המוחלט של מסורת משחק הלשון האמנותי. בה בעת, מעשה השיבור הזה פונה אל האמנות מתוך אמונה עזה ושלמה בכוחה הגואל – גאולה המתגלמת בעצם בריאתו הקמאית של קול הנחלץ מהשתקה ובבקיעתו הוא מעניק מחדש את החיים. בקשת, הגאולה הזו אין בה ולו שמץ של אירוניה. זו פנייה בהולה, נואשת, ולא פחות מכך אלימה ותובענית. היא אלימה במובן הזה שהיא מרוששת את הדימוי מכל מסווה אסתטי – הדחף המשחקי... המתעתע והמפתה שמכונן את משחק הלשון האמנותי מתייצג אף הוא כשררת-אדנות התובעת מינחת-קורבן: את כזביו התענוגיים, המצועפים, של היפה. עם זאת דווקא שם, במקום הקרוע מדקדוקיה המגוננים של שפה, מהאינטימיות הבעלתנית של הצללה המכוננת סוד ומסווה – דווקא שם, במקום המגלם למעשה וויתור מוחלט על האמנות – החל מעשה יצירתה של שולה קשת. ממש שם, מתוך הוויתור, מתוך בתריו המבעיתים של אותו וויתור, הולידה שולה קשת את לשונה..."

מיצירותיה של שולה קשת¹⁵¹:

שולה קשת, "רעולה", צילום מעובד, 1999,
50 ס"מ X 70 ס"מ

שולה קשת, "חולת אהבה", צילום מעובד, 2001,
100 ס"מ X 70 ס"מ

¹⁴⁹ יצחק גור מזור-גורן, שוני זו ועונת נסיונות, הביון מזרחי, 2014

¹⁵⁰ שבא סלהוב, דרכים של תשובה, אתר "ערב רב", 07.03.2011

¹⁵¹ כל הזכויות שמורות ליצירת שולה קשת. תודתנו לגב' קשת על אישור השימוש ביצירות

אפשר לקרוא מידע ופרשנות על היצירות האלה במקורות הבאים:

❖ באתר של נועה רגב

❖ באתר "הבמה" – אורות וצללים בבית התפוצות

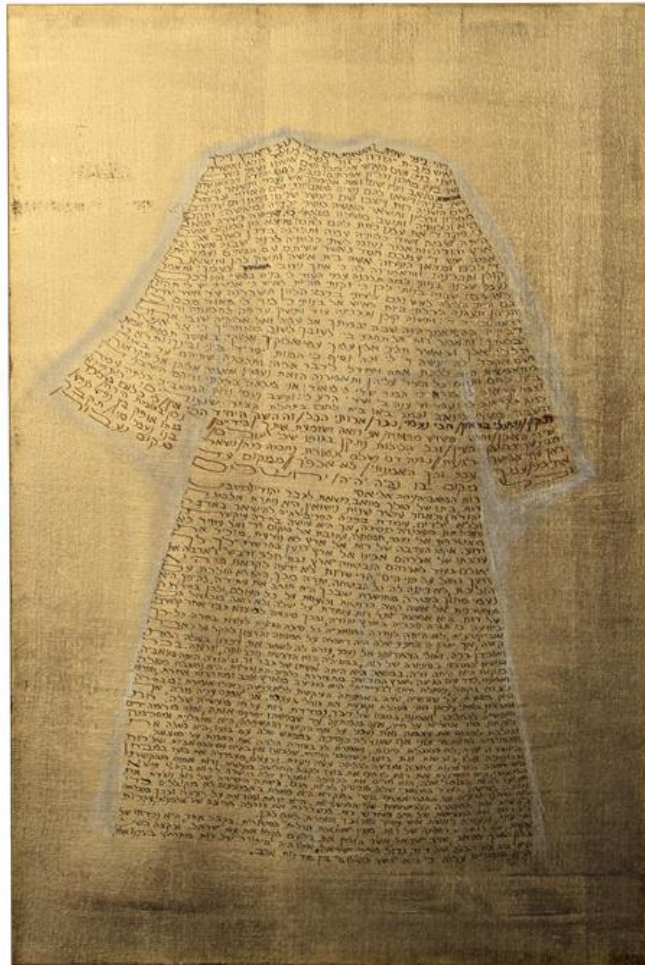

שולה קשת, "כֵּן בְּנוֹת צֶלְפָּחָד דְּבָרָת", אקריליק ודיו על קנווס, 2010, 170 ס"מ X 50 ס"מ
(טקסט: במדבר פרקים כ"ז, ל"ו, פרשנות: חמוטל גורי, צילום ורד נסים)

שולה קשת, "זולייכה ויפה", אקריליק על בד, 2004, 40 ס"מ X 30 ס"מ

אפשר לקרוא מידע ופרשנות על היצירות באתר "העוקץ" – קשת תופסת לבנה

שולה קשת, "כי אל אֶשׁר תִּלְכִּי אֵלֶיךָ", אקריליק ודיו על קנווס, 2010, 80 ס"מ X 120 ס"מ (טקסט: מגילת רות, פרשנות: יפה אלפסי, נטעלי בראון, רחל רייך, צילום ורד נסים)

אפשר לקרוא מידע ופרשנות על היצירה באתר "ערב רב" – [דרכים של תשובה](#)

♣ בחרו יצירה אחת מיצירותיה של קשת:

- תארו את היצירה.
 - הציעו פרשנות משלכן/ם ליצירה.
 - הסבירו כיצד תפיסתה המגדרית והחברתית באה לידי ביטוי ביצירה.
- ♣ בעקבות יצירתה של שולה קשת, צרו יצירה משלכן/ם, שתבטא את תפיסתכן/ם המגדרית והחברתית. תוכלו לבחור בכל טכניקה.
- ♣ הציגו את יצירתכן/ם במליאה, ופרטו את שיקולי הדעת שלכן/ם בעיצובה.

- בויקיפדיה, אין עדיין ערך על שולה קשת. לאחר שלמדתם עליה:
- ♣ דונו בקבוצה בשאלה – האם שולה קשת ראויה לערך משלה בויקיפדיה?
 - ♣ כתבו את הערך, תוך התייחסות ל
 - דמותה ופועלה
 - יצירתה
 - יחסה לתרבות המזרחית
 - יחסה למגדר ולשוויון מגדרי
 - ♣ הציגו את הערך במליאה. נסו לשכנע את התלמידות/ים שהערך ראוי לפרסום.
 - ♣ בחרו את הערך הטוב ביותר שנכתב בכיתה, והציעו אותו לעורכי ויקיפדיה, לחלופין, אפשר לשלב מספר ערכים וליצור ערך כיתתי שיוצע לויקיפדיה.

להרחבה

ביבליוגרפיה מומלצת

- ♣ [אחותי, ויקפדיה](#)
- ♣ [אחותי, אתר הבית](#)
- ♣ [פמיניזם מזרחי, ויקפדיה](#)
- ♣ דנה ג. פלג, [קשת תופסת לבנה](#), "העוקץ", 02.03.2011
- ♣ נעה רגב, [שולה קשת](#), באתר של נעה רגב
- ♣ צפי סער, [חלוצות הפמיניזם, מקימת בית האמהות בת"א](#), "הארץ", 07.03.2012
- ♣ צפי סער, [מחאת הדיור: גברת מג'ונדרת מבקרת במאהל בלוינסקי](#), "הארץ", 09.08.2011
- ♣ [קציעה עלון, דיוקנה של שולה קשת](#), באתר "נאמני תורה ועבודה", דעות
- ♣ [שבא סלהוב, דרכים של תשובה](#), אתר "ערב רב", 07.03.2011
- ♣ [שולה קשת ויואב מאירי, פליטים בלב העיר](#), באתר הסתדרות המורים

קלרה יונה - משומר

קלרה יונה נולדה בשנת 1959 לאם מעדן שבתימן ולאב מלוב. המשפחה התגוררה ברחוב השומר בקטמון ח' בירושלים, והיא למדה בבית הספר "בויאר". הייתה ממקימי עמותת "קדמה" בשנת 1993, וניהלה את בית-הספר "קדמה ירושלים" כעשור מ 1994 עד 2013.

קלרה יונה, צילום: ברני ארדוב, בתוך: ["שיעור חופשי"](#), בשימוש הוגן

אתגר

"השוק של החיים שלי"¹⁵²

"בבויאר, זו הייתה בעצם הפעם הראשונה שפגשתי חבר'ה אשכנזים, מבוססים, מתלבשים אחרת, מדברים אחרת, מבליים אחרת. השוק היה גדול. קודם כל היה צריך להכיר את החברה האחרת וגם להבין שבחברה הזאת יש הכול. פשוט הכול. מובן מאליו, ברור, בטוח. פתאום מצאתי את עצמי די אבודה בתוך הסיפור הזה. סיימתי כיתה י"ב עם תעודת בגרות.. בקושי רב, ממש בקושי רב. הייתה תחושה מאוד גדולה של ניכור. כשהגעתי לבויאר בכיתה ט' חטפתי את השוק של החיים שלי. לא רק חברה אחרת לגמרי אלא גם פער נוראי מבחינת מצבי הלימודי. בבית הספר היסודי הייתי תלמידה מצטיינת והכול זרם, פתאום באתי והרגשתי שאני אפס, פשוט אפס בהשוואה לאחרים בכיתה. זה היה נורא".

♣ בעקבות הדברים האלה, דונו בסוגיות הבאות:

- כיצד יכולה להשפיע חוויית ילדות מעין זו על עיצוב האישיות?
 - אילו תכונות נדרשות כדי לצמוח ולהתעצם מההתמודדות המתוארת בקטע?
- ♣ בדקו את התשובות שנתת/ם בהמשך הלימוד.

¹⁵² מתוך: אילנה יונה (עורכת), קולות משכונת קטמונים, 2002, עמ' 35

קלרה יונה נולדה בשנת 1959 ברחוב השומר בקטמון ח' בירושלים, ולמדה בבית הספר "בויאר". הייתה ממקימי עמותת "קדמה" בשנת 1993, עמותה שביסודה מתן חינוך עיוני ברמה גבוהה ביותר לבני שכונות ועיירות פיתוח בקהילה עצמה – חינוך שיוביל לתעודת בגרות וללימודים אקדמיים. היא ניהלה את בית-הספר קדמה ירושלים כעשור מ 1994 עד 2013 מתוך אמון מלא בילדים ובהוריהם, חיזוק תחושת המסוגלות אצלם והיכולת של כל ילד לעשות בחירה מחדש בכל יום.

לדברי קלרה יונה, בשנים שלמדה בביה"ס בויאר, התחילה להתבונן בסביבתה בעיניים ביקורתיות, והחלו להתגבש זהותה ותפיסתה החברתית-פוליטית. חוויותיה מבית ספר "בויאר" הביאו אותה להבנה שיש להקים תיכון עיוני בשכונה עצמה, שכן עד לשנת 1994 לא היה בישראל אפילו בית-ספר תיכון עיוני אחד בכל השכונות ועיירות הפיתוח. עד לאותה שנה בתי הספר בשכונות ובעיירות הפיתוח, שרוב תושביהן ממוצא מזרחי, היו בתי ספר מקצועיים או מקיפים, שבהם רק מיעוט ניגש לבחינות הבגרות.

את שירותה הצבאי היא עשתה בבה"ד 6, בחיל התחזוקה, ושם היא לימדה, בהתנדבות כמובן, את בני השכונות האנלפביתים ששירתו אתה קרוא וכתוב. אחרי הצבא החלה ללמוד באוניברסיטה העברית לקראת תואר ראשון בחוג לסוציולוגיה. בתקופת לימודיה האקדמיים הציעו לה להדריך בקייטנה לילדי שכונת המצוקה "שטרן", שבקרית יובל. היא הקימה לבד מועדון מאולתר במקלט טחוב ומעופש. הנערים שאהבו את הלהט האנרגטי שלה, סייעו לה בכך. אחר כך נאבקה להקים במתנ"ס המקומי המוזנח מרכז נוער לילדים שנשרו ממערכת החינוך. היא גייסה צוות מדריכים והמקום הפך למרכז למידה מוצלח. במסגרת לימודיה לתואר שני בחוג לעבודה סוציאלית באוניברסיטה העברית (במסלול ניהול) הכירה את ד"ר שלמה סבירסקי והצטרפה לפעילות של היל"ה (השלמת יסוד ולימודי השכלה). הם נסעו ליישובים ברחבי הארץ ונפגשו עם הורים. היא התמקדה בפרויקט הכנה לבגרות לתלמידים שלומדים בתיכונים מקצועיים. לצדה היה מאיר בוזגלו, שהופקד על לימודי המתמטיקה. הם ערכו מרתונים במתמטיקה לקראת מבחני הבגרות, בין השאר בירוחם. הם לא רק לימדו אלא גם התמקדו בהעצמה ובשיפור הדימוי העצמי של התלמידים.

יונה קיבלה הצעה להקים מכינה ליוצאי צבא ללא בגרות. "מכינת הבוגרים" פעלה במסגרת האוניברסיטה העברית מ-1990. במשך שנתיים התלמידים השלימו בגרויות וסיימו קורס הכנה לפסיכומטרי. ארבעה מחזורים סיימו בהצלחה.

"המכינה הזו קיבלה חבריה שאין להם כלום... החלטתי שתהיה שעת מחנך שבה נעשית עבודה שקשורה בעיקרה לתודעה חברתית... להבין את הדברים האלה בכלים סוציולוגיים כלליים יותר ולא לראות בזה עניין אישי. היה לי חשוב גם לדבר על העניין המזרחי, על הזהות".

לפי הגישה של הפמיניזם הרדיקלי, "האישי הוא הפוליטי", כלומר ישנה השפעה של המצב בבית על המצב החברתי, ומכאן מקור אי השוויון בזירה הציבורית.

♣ **הביאו דוגמה נוספת למאבק חברתי שראשיתו בעניין פרטי, והציגו אותו בפני הכיתה.**

♣ **מדוע, לדעתכם/ היה חשוב לקלרה יונה להדגיש עניין זה בקרב תלמידי המכינה?**

♣ **בתקופה שבה קלרה יונה גייסה בחורים/ות ללמוד במכינה לא היו עדיין רשתות חברתיות, לפיכך נדרשה לתלות מודעות בשכונות. נסחו מודעה כזו, ובה שכנעו את הצעירות/ים להירשם למכינה להשלמת בגרויות לקראת לימודים אקדמיים. לפני ניסוח המודעה קראו על מצבם הכלכלי-חברתי של תושבי השכונות ועיירות הפיתוח.**

¹⁵³ סמדר גלעד, ראיון מיוחד עם קלרה יונה – משומר, לקראת הוצאת יחידות הלימוד "אור ממזרח – נשים פורצות דרך מארצות האסלאם"

ב - 1993 ד"ר סבירסקי פנה לקלרה יונה ובישר לה על התכנית להקים מערכת חינוך אלטרנטיבית של 15 בתי ספר ברחבי הארץ, והזמין אותה להצטרף לגרעין המייסד.

הרעיון להקים רשת בתי ספר עיוניים בשכונות קרם עור וגידים ומוביליו, מלבד ד"ר סבירסקי וקלרה יונה, היו תקוה לוי - אשת חינוך מזרחית פמיניסטית, סמי שלום שטרית, מאיר בוזגלו, הנרייט דהאן כלב ודודי מחלב - מורה ופעיל מזרחי. תחילה ניסחו נייר עמדה ודי מהר נפוצה השמועה על המיזם החלוצי. התקבצו כ-65 מורים ואנשי צוות, שהתחלקו לקבוצות עבודה לבניית תכניות לימודים, להכשרת מורים, לניהול בתי הספר. היה גם צוות שהופקד על ניהול המשא ומתן עם משרד החינוך והרשויות העירוניות.

הרעיון שעמד ביסוד הקמת העמותה "קדמה" היה מתן חינוך עיוני ברמה הגבוהה ביותר לבני השכונות ועיירות הפיתוח, כדי שזה יוביל אותם לתעודת בגרות וללימודים אקדמיים שיפתחו בפניהם אפשרויות תעסוקה במקצועות בעלי סטטוס גבוה. העמותה שמה לה למטרה לשנות את מפת החינוך הלא שוויונית בישראל. חוסר שוויון הבא לידי ביטוי בכך שבתי הספר התיכוניים העיוניים, המכניסים את תלמידיהם לבחינות בגרות ברמה גבוהה ומייעדים אותם ללימודים אקדמיים - נמצאו בישובים ובשכונות המבוססות מבחינה כלכלית, ובהם היה רוב אשכנזי, ואילו בעיירות הפיתוח, בשכונות וביישובים הערביים, כאמור, היו בתי ספר מקצועיים או מקיפים שהסלילו את תלמידיהם, בעיקר לחינוך מקצועי: נגרות, קוסמטיקה, עיצוב שיער, כלכלת בית, הנהלת חשבונות, שרטוט ועוד. מחקרים מאותה תקופה הראו שרוב התלמידים שלמדו במגמות אלה, לא עבדו אפילו יום אחד בהם. יתרה מזו, חלקם הגדול נותר ללא תעודת בגרות ותעודת הגמר שהסתפקו בה הייתה חסרת משמעות.

אמנם בשנת 1969 יושמה רפורמת האינטגרציה במערכת החינוך, שמטרתה היו להפגיש במסגרת הכיתה ולקרב מבחינה חברתית ילדים מרקע שונה וממוצא שונה, ולצמצם פערים לימודיים בין תלמידים בעלי רקע כלכלי-חברתי שונה, אך האינטגרציה הייתה נתונה במחלוקת ציבורית מראשיתה. מייסדי "קדמה" טענו שהאינטגרציה לא פתרה את בעיית האי-שוויון במערכת החינוך, משום שחלק גדול מתלמידי הפריפריה "נשר". קלרה יונה אומרת בריאיון ל"כל העיר" (23.9.1994): "הרעיון של האינטגרציה מצוין, אבל הפרשנות גרועה. לוקחים חזקים וחלשים ומפגישים אותם. יש קבוצה שבאה בתחושה שהיא נחותה, וזה כבר מחסל את האינטגרציה... מצדי שתהיה הפרדה בין התלמידים בתיכון שלנו לתלמידים בתיכונים אחרים, ושבצבא ובאוניברסיטה תהיה האינטגרציה. שתלמידים מבית הספר פת ומהתיכון שליד האוניברסיטה יגיעו עם אותה רמה - אז תהיה אינטגרציה אמיתית".

מקימי קדמה האמינו כי חינוך עיוני איכותי הוא זכות חברתית ותנאי בסיסי לגישור על פערים ולכינון חברה המושתתת על עקרונות הצדק והשוויון. בשנת 1994 נפתחו שני בתי הספר הראשונים: בשכונת הקטמונים בירושלים (בבחירות הפנימיות שנערכו בעמותת קדמה, נבחרה קלרה יונה לנהל את בית הספר בקטמונים) ובשכונת התקווה בתל אביב. שנה לאחר מכן נפתח בית הספר בקריית מלאכי. היו אלה בתי הספר העיוניים הראשונים בארץ שמוקמו בלב אזורי המצוקה והיו מיועדים בראש ובראשונה לילדי הקהילה שבה הוקמו. בתי הספר היו שש-שנתיים, מכיתה ז עד יב.

בירושלים נתקלה העמותה בהתנגדות עזה להקמת בית ספר קדמה. לפיכך נאלצה קלרה יונה להיאבק על מימוש הרעיון. היא מצאה מוסד פחות פנוי באזור התעשייה שבו הם לימדו כשנה. בה בעת הפעילו לחץ על נציגי העירייה ועשו רעש תקשורתי. רק לאחר שהאחראי בעירייה על מבני החינוך הגיע לביקור והזדעזע ממה שראה, רק אז, בסוף שנת הלימודים 1996 - 1997, לאחר שעברו שלוש פעמים ממקום למקום שאף לא אחד מהם התאים ללמידה ולחינוך, חמישים תלמידי כיתות ז' וצוות של שמונה מורים ומורות קיבלו צריף אסבסט נטוש בקטמונים ששימש קודם כמתנ"ס. קלרה יונה אומרת: "ציוד לא היה, אבל היינו מאושרים". כולם התגייסו למשימה והמבנה שופץ. נבנו קירות גבס שהפרידו בין הכיתות ונתלה שלט גדול - "קדמה: תיכון עיוני של השכונות". רק לקראת שנת הלימודים 1997 - 1998 הצליחה יונה - משומר לשכנע את העירייה ואת משרד החינוך להקצות לבית הספר מבנה הולם ובו ארבע כיתות, ספרייה, חדר מזכירות ועוד. במבנה לא היו מזגנים, הסקה או מתקני ספורט. היו שם חלל מרכזי, שאליו נפתחו כל החדרים, ברזייה וכמה כיסאות. התלמידים והצוות צבעו בסגול את השערים והמשקופים ותלו את השלט בכניסה. בבית הספר פעלה קבוצה של

מורים מומחים, שנקראו מורים מלווים. תפקידם היה לשמש מקור התמיכה של הילדים, בנוסף למשימות ההוראה המקובלות. הוקצו גם שש שעות שבועיות לפעילויות בקבוצה עם מחצית הכיתה. את שעות אחר הצהריים הקדישו לילדים במרכז הלמידה וגם עבדו עם ההורים.

קלרה יונה משומר מציינת לטובה את שר החינוך לשעבר, פרופ' אמנון רובינשטיין, שתמך ברעיון ועודד אותו: "לא ראיתי שום פגם בשימת הדגש על התרבות של יהודי המזרח... לא האמנתי ב"כור ההיתוך" שבו הכול מתאימים את עצמם לשטאנץ של תש"ח-פלמ"ח... ישראל, בעיני, אינה מתיכה תרבויות אלא מערבת אותן בסלט רב תרבותי, שמגוון הניחוחות העולה ממנו הוא ישראל – מרתקת, אמתית, אהובה".

במאמר שפרסם ב"הארץ" ב 14.9.200, בשנה השביעית לפעילותו של בית הספר קדמה בירושלים, כתב חבר הכנסת פרופ' רובינשטיין: "... האינטגרציה לא נכשלה, אך בתי ספר לא אינטגרטיביים כמו קדמה בירושלים בהנהלת קלרה יונה הצליחו יותר מכל בית ספר רגיל בקידום תלמידים חלשים".

בימים אלו קלרה יונה-משומר מנהלת את בית הספר היסודי בראשון לציון "נווה חוף" הנתמך אף הוא על ידי עמותת קדמה.

עבודה בקבוצה:

♣ לאחר שלמדתם יחידה זו, קיימו דיון בקבוצה ובררו את עמדתכן/ם האישית באחת מהסוגיות הבאות:

- שוויון הזדמנויות במערכת החינוך בישראל, שנת 2016: האמנם וכיצד?
- מגדר ושוויון הזדמנויות בבתי הספר בישראל במסגרת "[האינטגרציה](#)"
- הסללה **לבית ספר מקצועי**: בעד או נגד

♣ הציגו את העמדות השונות שעלו בקבוצה באופן חזותי – יצירתי.

♣ הציגו את יצירתכן/ם במליאה ופרטו את שיקולי הדעת בעיצובה.

משימת סיכום

"דיבור בציבור"

פתיחת בתי הספר של קדמה ב 1994 עוררה התנגדות עזה. מתנגדיה ניסו להציג את מערכת החינוך בישראל כמערכת המבוססת על שוויון ועל אינטגרציה מלאים, ואילו את קדמה כתופעה המסכנת ערכים אלה.

- ♣ הכינו הרצאה מצולמת (כ 10 דקות), ובה הביעו את עמדתכן/ם המנומקת בעד או נגד הקמת בתי ספר נפרדים לתלמידים מהשכונות ועיירות הפיתוח, כדוגמת בתי הספר "קדמה". תוכלו "לגייס" דמויות (מהפוליטיקה, מהחינוך, ראשי ערים וכדומה) מן העבר ומן ההווה כדי לחזק את דעתכם/ן.
- ♣ הציגו את הסרטון שלכן/ם במליאה למשוב עמיתים.

- ♣ תמירה גלילי, עם הפנים למזרח: קלרה יונה, מייסדת תיכון קדמה בירושלים, מביטה אחורה בגאווה, פורטל מס"ע, מכון מופ"ת
- ♣ תמירה גלילי, "אף פעם לא התייאשתי מילד", "שיעור חופשי", גליון 109, יוני 2014, עמ' 12 – 15
- ♣ דליה קרפל, מדוע נכשל מפעל החינוך המזרחי: עשרים שנה לקדמה, "הארץ", 19.07.2014
- ♣ קדמה, תנועה חברתית, ויקיפדיה
- ♣ קדמה, אתר הבית
- ♣ הענקת פרס החינוך הארצי לבית ספר קדמה במעמד שר החינוך, עלון קדמה

עדי קיסר

עדי קיסר - ילידת דצמבר 1980 - היא משוררת ישראלית, מייסדת חבורת "ערס פואטיקה". בשנת 2014 ראה אור ספר שיריה הראשון "שחור על גבי שחור", בשנת 2016 יצא ספרה השני "מוזיקה גבוה".

עדי קיסר מקריאה משיריה (מתוך ויקיפדיה, שימוש הוגן)

אתגר

אישה: בין מזרח למערב¹⁵⁴

קראו את שני הקטעים מתוך שיריה של עדי קיסר:

♣ על מה עדי כותבת?

♣ במה לדעתכן/ם עוסקים שיריה?

♣ נסו לשער: איך היא מרגישה כאישה וכמזרחית בחברה הישראלית?

המעוניינת לקרוא ולהכיר את השירים המלאים, היכנסו לכאן:

♣ [אני המזרחית](#)

♣ [ממשלת לילה](#)

ממשלת לילה/ עדי קיסר

בשירים שלי
אלוהית תבְּרָא
את העולם עוד אֶלֶף פְּעָמִים
בשירים שלי
בְּרֵאשִׁית
בְּרֵאָה אֱלֹהִית
את השמים וְאֵת הָאָרֶץ
וְיָהִי אֹר.
בשירים שלי
כָּבֹד לְמִדָּתִי
שֶׁאֲנִי יְכוּלָה לְכַתֵּב גַּם בְּחֹשֶׁךְ
אֲנִי זֹכֶרֶת אֵיפֹה כָּל אוֹת
נִמְצָאת
גַּם בְּלִי לְהִסְתַּכֵּל.
כָּבֹד לְמִדָּתִי
שֶׁאֲנִי יְכוּלָה לְכַתֵּב בְּחֹשֶׁךְ.
(בתים אחרונים מתוך השיר)

אני המזרחית/עדי קיסר

אֲנִי הַמְּזֻרְחִית
שֶׁאֲתֵם לֹא מְכִירִים
אֲנִי הַמְּזֻרְחִית
שֶׁאֲתֵם לֹא מְזַכֵּרִים
שִׁיּוּדֶעַת לְדַקְלָם
אֶת כָּל הַשִּׁירִים
שֶׁל זֶהָר אֶרְגֹּב
וְקוֹרֵאת אֶלְפֹר קֶאמִי
וְבוֹלְגָקוֹב
מְעַרְבֶּבֶת הַכֹּל לְאֵט לְאֵט
עַל אֵשׁ קִטְנָה
חֶלֶב וּבֶשֶׁר
שָׁחַר וְלֶבֶן
הָאֲדִידִים מְרַעִילִים
אֶת הַשָּׁמַיִם כָּחֹל לָבֵן
שֶׁלָּכֶם
(בית ראשון מתוך השיר)

¹⁵⁴ שני קטעים של שירים מתוך ספר שיריה "שחור על גבי שחור"

עדי קיסר נולדה ב-1980 בשכונת גילה שבירושלים, השלישית מבין ארבעה ילדים. אימה ציונה – גננת, ואביה בני – דפס. עדי מספרת¹⁵⁶ על קשר מיוחד בינה לבין אביה, ומציינת שבחופשות הייתה נלווית אליו לעבודה. לדבריה, הוא מקור הגאווה שלה בגלל הרוח החופשית שלו, ומשום שתמיד דאג לבני משפחתו ונתן לה את הכוח להאמין ביכולה לעשות כל שתרצה. את האומץ שיש לה לומר את שהיא חושבת ומאמינה בו, גם אם הדברים אינם מקובלים היא זוקפת לאהבה ולתמיכה שקיבלה מהוריה. המשפחה של אביה עלתה לארץ כבר ב-1882 מהעיר צנעא. "סבא רבא שלי", אומרת קיסר¹⁵⁷, "שלוס קסאר, היה רב גדול, מורי. והסיפור המשפחתי הוא שהם הגיעו לירושלים, לנחלת שבעה, ממש לקראת שבת, וחיפשו מהר בית יהודי כדי לקבל את השבת. אבל היהודים שראו אותם נבהלו כי חשבו שהם ערבים, אז הם הוציאו ספרי תורה והתחילו לקרוא כדי להראות להם שהם יהודים. סבא שלי רצה לגור בשערי חסד, כי הרגיש שהשכינה נמצאת שם. אבל אמרו לו שזו שכונה של אשכנזים ושהוא לא יכול לגור בה. אז הוא הלך לרב של ירושלים, הרב חיים ברלין, וזה סידר לו מכתב פרוטקציה, שבו כתב: 'הרב שלום קסאר הוא יהודי בעל מידות טובות, רב גדול וכאשכנזי לכל דבר'. גם זה היה פרט שצינו בבית כמצחיק וכמשעשע. ככה קרה שדורות של המשפחה גדלו שם, ונוצר מיקס של קובנה וקיגל, שותים ערק ואוכלים גפילטע, מדברים תימנית ויידיש. אבא שלי עד היום יודע ערבית, תימנית ויידיש".

בתום השירות הצבאי נסעה, כמו ישראלים רבים, לטיול בדרום אמריקה, גרה זמן מה בניו יורק וחזרה לארץ כדי ללמוד. מאחר שאהבה בעיקר תסריטאות, סיימה כמצטיינת לימודי מוסמך בתסריטאות באוניברסיטת תל אביב. באותה תקופה, היא מעידה על עצמה, לא קראה שירה כלל. החל משנת 2012 כשהחלה לכתוב שירה, הקימה את "ערס פואטיקה" כדי שיהיה לה מקום להקריא בו את שירה, וגם כדי להנגיש את השירה, שנחשבת לאליטיסטית, לקהל הרחב. השפה שבה עדי כותבת משלבת שפה גבוהה ושפת רחוב, עברית, ערבית ואף אנגלית משמשות בערבובייה. בדרך זו היא מביעה את ההבחנה בין שתי התרבויות – התרבות הנחשבת לגבוהה לבין זו "הנמוכה". לילך בן-דוד כתבה¹⁵⁸ על השירים בספרה "שחור על גבי שחור": "השירה של עדי קיסר לא עומדת בחלל ריק, היא שואבת השראה ומשקה בהשראה את התנועה המזרחית של ימינו בדרישה עיקשת ובלתי מתפשרת לצדק. קיסר לא פוחדת לדבר בגלוי בשירתה על יחסי הכוחות הקיימים בחברה..."

האירועים שיזמה ב"ערס פואטיקה" כללו חפלה מזרחית, רקדניות בטן, מוזיקה מזרחית והקראת שירים של משוררים חברי הקבוצה, ובהם תהילה חכימי, מתי שמואלוף, רועי חסן, ישראל דדון ושלומי חתוכה. במאי ובדצמבר 2013 הוציאה שתי אסופות שירים של חברי הקבוצה. בפברואר 2015, זכתה בפרס למשוררים צעירים מטעם משרד התרבות. ביולי 2015 נמנתה עם הזוכים בפרס ברנשטיין לספרות על ספרה "שחור על גבי שחור". לאחרונה הוציאה עדי קיסר ספר שני, ושמו "מוזיקה גבוהה".

♣ אילו מבין החוויות שמתארת עדי קיסר מוכרות לכן/ם? מדוע? באילו נסיבות חוויתן/ם אותן?

♣ המחיצו את חוויותיכן/ם או את חוויותיה של עדי קיסר והציגו אותן במליאה תוך דיון בשאלות הבאות:

- כיצד חוויות אלה משפיעות על ילד/ה?
- כיצד אפשר להפוך את החוויות הללו למנוע של יצירה וצמיחה?

¹⁵⁵ עפ"י עדי קיסר, ויקיפדיה, ומתוך: איל שגיא ביזאוי, "הקיסרית הגדולה של הערס פואטיקה", "הארץ", 10.09.2015.

¹⁵⁶ איל שגיא ביזאוי, "הקיסרית הגדולה של ערס פואטיקה", "הארץ", 10.09.2015.

¹⁵⁷ שם

¹⁵⁸ מתוך לילך בן דוד, שחור על גבי שחור: ספר ביכורים למשוררת עדי קיסר, מקומית, 2014.

שיר למי/ עדי קיסר

למי שההורים שלו נולדו במדינה הנכונה
ויש לו את שם המשפחה הנכון
למי שיש לו את צבע העור הנכון
ועינים בצבע הנכון
למי שנולד בעיר הנכונה
בשכונה הנכונה
והלך לבית הספר הנכון
ולאוניברסיטה הנכונה
למי שמדבר את השפה הנכונה
במבטא הנכון
למי שנולד למין הנכון
לדת הנכונה
ללאם הנכון
לדרכון הנכון
למי שנולד בזמן הנכון
ויש לו את העתיד הנכון

...

שחור על גבי שחור/ עדי קיסר

...
אף פעם לא הבנתי
מלה ממה שאמרה
סבתא שלי,
אבל את הידיים שלה הבנתי
את הפשר שלה הבנתי
למרות שאף פעם
לא הבנתי באמת
את המלים שאמרת
ורק אהבה את הגוף הקטן שלי
של הבת של הבת שלה.
ולפעמים הלב מבקש לעצמו
דברים מוזרים
כמו ללמוד תימנית
ולחזור לקבר שלה
להצמיד שפתים לתוך האדמה
ולצלע פנימה
את כל מה שהיה לילדה ההיא לומר
ובעקור להזהיר אותה
מהפרח שהבאתי לה
פרח מלא בנמלים.

קראו את הערך "[ערס פואטיקה](#)" בויקיפדיה, וכן את המאמר של אלי אליהו "[קבוצת 'ערס פואטיקה' רוצה לעשות מהפכה בשירה העברית](#)" בעתון "הארץ":

- ♣ מצאו עדויות בשיריה של עדי קיסר להגדרה של "ערס פואטיקה".
- ♣ מה דעתכן/ם על התופעה של ה"ערס פואטיקה"? האם נכון לבטא כך מחאה? מדוע?
האם נכון להעמיד בהתרסה את התרבות המזרחית מול "התרבות האשכנזית"?
מדוע?
- ♣ הציגו את עמדתכן/ם במליאה ודונו ברעיונות שעלו ממנה ומעמדת עמיתכם.

המשוררת והחוקרת פרופ' חביבה פדיה, אומרת¹⁵⁹: "עדי קיסר היא משוררת טובה מאוד. קול חזק אותנטי וצלול. יש בה הרבה ישירות ונביעה של חוויות חזקות. בהרבה מובנים היא משוררת של המלים שהדברים מאפשרים. השירה צומחת מתוך הקונקרטיות, מתוך העמידה בתוך הדברים. יש לה הרבה שירי 'אנחנו' ושירים שמעמידים אותה בעדינות בתוך יחסי אהבה. נראה שהדחף הפואטי רב. העוצמה שלה מרוכז בשאלה של הזיקה בין הדברים למלים. מבחינה זאת יש כאן באמת מודעות ארספואטית ([להסבר המושג](#)) חזקה לפרויקט של לכתוב שיר ולקרוא לדברים בשם. המקום של המזרח, של המרד, של המהפכנות בפרויקט הזה הוא בכך שזה מגיב כביכול לדיסוננס קוגניטיבי שבו הופרה הזיקה בין המלים לדברים וצריך לכונן סדר. לא הסדר 'שלכם' אלא הסדר 'שלנו'. מה שמיוחד ב'ערספואטיקה' הזאת, שהמקום שמכוננים ממנו את הסדר והזיקה השבורה בין המלים לדברים נובע מתוך פצע רגשי ולא דווקא מתוך מקום אינטלקטואלי חיצוני, שבגללו לפעמים שירה ארספואטית מתישה אותי".

משימת סיכום

סדנת יצירה

בעקבות הנלמד על עדי קיסר, יצירתה ופועלה במסגרת "ערס פואטיקה", בחרו נושא מעולמכן/ם האישי שיש למחות עליו או שיש לכונן בו סדר חדש, שונה מן המקובל. צרו יצירה '[ארספואטית](#)' – בשירה, בפרוזה, באמנות פלסטית או באמנויות הבמה. הביאו לידי ביטוי ביצירתכן/ם את מאפייני האמנות הארספואטית.

הציגו את יצירתכן/ם בתערוכת יצירות, ולידה הסבר על הקשר בינה לבין יצירתה של עדי קיסר.

- ♣ [עדי קיסר, ויקיפדיה](#)
- ♣ [עדי קיסר, שחור על גבי שחור, באתר הדסטארט](#)
- ♣ [עדי קיסר מתגעגעת לטוני סופרנו, באתר פסק זמן](#)
- ♣ [איל שגיא ביזאוי, הקיסרית הגדולה של "ערס פואטיקה", "הארץ" 10.09.2015](#)
- ♣ [אילן ברקוביץ', מדבר אדם והעולם אינו עונה. ואף-על-פי כן מדבר אדם, "הארץ" 22.04.2014](#)
- ♣ [אלי אליהו, קבוצת "ערס פואטיקה" רוצה לעשות מהפכה בשירה העברית, "הארץ", 05.12.2013](#)
- ♣ [אלי הירש, תהילה חכימי, מחר נעבוד; עדי קיסר, שחור על גבי שחור, באתר קורא שירה](#)
- ♣ [גילי איזיקוביץ, דורית רביניאן, רועי חסן ועדי קיסר הם בין הזוכים בפרס ברנשטיין, בתוך: גלריה ספרות, "הארץ", 08.07.2015](#)
- ♣ [דוד \(ניאו\) בוחבוט, מה היה נשאר לה אלמלא השנאה: על שירת הגזע של עדי קיסר, באתר המחסן שלצור ארליך](#)
- ♣ [יותם שווימר, עצמאים בשטח: ספרים פורצים לבדם, ynet ספרים, 23.04.2015](#)
- ♣ [לילך בן דוד, "שחור על גבי שחור": ספר ביכורים למשוררת עדי קיסר, באתר שיחה מקומית](#)
- ♣ [עמיחי חסון, "ירושלים – האור שלך מטיל מומים": ראיון עם המשוררת עדי קיסר, באתר בית אביחי](#)

סרטונים וכתבות משודרות

- ♣ [ערס פואטיקה 10: מסיבת שלוש שנים לקפה גיברלטר, יוטיוב](#)
- ♣ [עדי קיסר מרכזת ערס פואטיקה, מהדורת מבט, הערוץ הראשון ביוטיוב](#)